

Arařtırma

Mevlânâ Gözüyle Kur'ân'a Bakış

Prof. Dr. Ali Akpınar

Gizlenen ve Gözlenen Mevlânâ'dan İzlenen Mevlânâ'ya

Mevlânâ Gözüyle Kur'ân'a Bakış

Mevlânâ Gözüyle Kur'ân'a Bakış

Copyright © Nasihat Yayınları 2012

Bu kitaptaki metin ve resimlerin, tamamının veya bir kısmının, kitabı yayımlayan şirketin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması ve depolanması yasaktır.

Yayın Numarası: 13

ISBN: 978 - 9944 - 5490 - 9 - 7

Baskı

Bizim Repro Ofset Matbaacılık

Tel: 0 (0312) 341 10 20

Ocak - 2012

2. Baskı

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı

Visan İktisadi İşletmesi

Zaviye Mahallesi Hacı Hulûsi Efendi Cad.

No:71 (44700) Darende / MALATYA

Tel:(422) 615 15 00 - 615 28 95 Fax:(422) 615 28 79

www.hulusiefendivakfi.org.tr - bilgi@hulusiefendivakfi.org.tr

Gizlenen ve Gözlenen Mevlânâ'dan İzlenen Mevlânâ'ya

Mevlânâ Gözüyle Kur'ân'a Bakış

Prof. Dr. Ali Akpınar

Ankara 2012

Prof. Dr. Ali AKPINAR

1963 yılında Konya’da doğdu.

İlk, orta ve lise öğrenimini Konya’da tamamladı.

1984’de Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi.

1988’de S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsünde *Tefsir Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans*, 1993’de *Doktorasını* tamamladı.

Yüksek Lisansta *Kur’ân’ın Tefsirine Olan İhtiyaç*, Doktorada *Said b. Cübeyr ve Tefsir İlmindeki Yeri* adlı tezleri hazırladı.

1983-1995 yıllarında *Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı* bünyesinde çeşitli görevlerde çalıştı.

1989-1993 yılları arasında Avusturya’da bulundu.

1995 tarihinde *İnönü Üniversitesi Darende İlahiyat Fakültesi* Temel İslam Bilimleri Bölümü-Tefsir Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi oldu.

1996’da *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesine* geçti.

1999’da *Doçent*, 2005’de *Profesör* olan Akpınar, halen bu görevini sürdürmektedir.

Çeşitli dergi ve gazetelerde bilimsel çok sayıda makalesi yayınlanan Akpınar’ın kitap çalışmaları şunlardır:

1. *Şehid Sahabiler*, M. Fehmi’den çeviri, Konya, 1990.
2. *Kur’ân Aydınlığında Seyahat*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara–1998.
3. *Kur’ân Niçin ve Nasıl Okunmalı*, Konya, 1998; II. Baskı, 2000.
4. *Dua ve Sureleriyle Namazın Anlaşılması*, Konya–2001 (Genişletilmiş IV. Baskı 2004.)
5. *Bazı Aşır ve Surelerin Tefsiri*, Konya, 2002.
6. *Kur’ân’da Yer Adları/Kur’ân Coğrafyası*, Ankara, 2002.
7. *Kur’ân’a Bakışlar/Meal-Tefsir*, Zeyneb el-Gazâli’den çeviri, Konya, 2003.
8. *Kur’ân Tercüme Teknikleri*, (48 sayfa), Sivas, 2003.
9. *Kültür Dünyamızdaki Kur’ân Motifleri*, Konya, 2004.
10. *Benim Âmentüm*, Konya, 2004.
11. *Peygamber Dua Eder Gibi*, Genişletilmiş III. Baskı, Konya, 2005.
12. *Na’t-ı Şerif*, Arif Nihat Asya’nın Na’t Şerhi, Kitapkent, İstanbul 2006.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IX
------------	----

GİRİŞ

MUHAMMED CELALEDDİN-İ RÛMÎ

A. Mevlânâ İle Tarihe Yolculuk.....	1
B. Mevlânâ'nın Eserleri.....	5
C. Mevlânâ Düşüncesinin Temelleri.....	6
D. Mevlânâ Anlayışları ve İnsanımızın Yanlışları	13

I. BÖLÜM

KUR'ÂN VE MESNEVÎ

A. Mevlânâ'ya Göre Mesnevî.....	23
B. Mevlânâ'nın Mesnevî'yi Kur'ân'a Benzetmesi.....	38
C. Mesnevî'de Kur'ân'ın Tanımı ve İsimleri.....	48
D. Bütün Kutsal Kitapların Kur'ân'ı Tasdik Etmesi	56

II. BÖLÜM

MESNEVÎ'YE GÖRE KUR'ÂN'I OKUMAK VE ANLAMAK

A. Mevlânâ'ya Göre Kur'ân Okumak.....	60
B. Kur'ân Ehline Saygı ve Sevgi Göstermek.....	67
C. İnciler Deryası Kur'ân'ı Doğru Okumak ve Hayata Kur'ân'la Bakmak... 70	
D. Kur'ân'a Kaçmak, Ona Sığınmak, Ona Sarılıp Tutunmak.....	73
E. Kur'ân İle Dolmak	76
F. Kur'ân İle Gıdalanmak	78
G. İştiaqla Kur'ân Okumak.....	82
H. Kur'ân Okumaktan Maksat, Onu Anlamak Ve Yaşamaktır	87
I. Kur'ân'ın Anlaşılması İçin Çalışanlar, Allâh İçin Çalışanlardır	93
J. Kur'ân'dan Yararlananlar ve Yararlanamayanlar	94
1. Kur'ân'dan Kimler Yararlanabilir?	94
a. Kur'ân'dan Hakikate talip olan ilim sahipleri istifâde eder:	95

b. Derinlemesine düşünenler Kur'ân'dan istifâde eder:	96
c. Özü temiz akıl sahipleri Kur'ân'dan istifâde eder:	97
d. Diri ruhlar Kur'ân'dan istifâde eder:.....	97
e. İyilik güzellik sahipleri/Müttakiler Kur'ân'dan istifâde eder:	98
f. Maddî ve manevî kirlerden arınanlar Kur'ân'dan istifâde eder:	98
g. Öğüte kulak verenler Kur'ân'dan istifâde eder:.....	99
h. Allâh'a inanıp, içtenlikle O'na bağlananlar Kur'ân'dan istifâde eder: .	100
ı. Şeytanla yollarını ayıranlar Kur'ân'dan istifâde eder:	100
2. Kur'ân'dan Kimler Yararlanamaz?	101
K. Kur'ân'ı Anlamayanlar Yahut Yanlış Anlayanlar	106
L. Doğru Anlamak İçin Kalp İle Düşünmek Gerekir.....	108
M. Mevlânâ'ya Göre Kur'ân'ı Yorumlamak	113
1. Akıl, Gereklidir Ama Tek Başına Yeterli Değildir	116
2. Duygular Da Tek Başına Yeterli Değildir	127
N. Kur'ân'a Dil Uzatanlar.....	131
O. Kur'ân Korunmuştur	138
P. Kur'ân'ın Mesajını Ulaştırmak Gerek	147

III. BÖLÜM

MESNEVÎ'DE KUR'ÂN ÂYETLERİNİN TEFSİRİNE ÖRNEK KAZA VE KADER

A. Kazâ-Kader Konusuna Genel Bakış	151
1. İrade-i Külliye:	158
2. İrade-i Cüziye:	158
B. Kadere ve Kazaya İman Bize Ne Kazandırır?	159
C. Mevlânâ'nın Konuyu Ele Alışı	161
1. Yüce Allâh'ın İradesi: Kur'ân Sebepleri Yok Eder	169
2. Allâh'ın Kudreti Karşısında Varlıkların Gücü	176
3. Kulun İradesi: Kur'ân Sebepleri Sarılmayı Emreder	184
SONUÇ	212
KAYNAKLAR	219

*İhtirâm eyle varıp türbeti Mevlânâ'ya
Hâk-i pâyi ol da eriř Hazreti Mevlânâ'ya*

*Şems'in etrafını devr eyleyü pervâne gibi
Cân ile bende olup hizmet-i Mevlânâ'ya*

*Ta'zim ile dergâhına yüz koy da Hulûsi
Mazbar ol merhamet-i şefkat-i Mevlânâ'ya*

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi

Önsöz

İyi yetişmiş çok yönlü bir İslâm düşünürü olan Hz. Mevlânâ, insan merkezli düşünen ve insan yetiştirmek için didinen bir usta, bir bilge ve bir gönül adamıdır. Mesnevî başta olmak üzere onun ölümsüz eserleri, insanlık için bugün de serum olmaya devam etmektedir. Bu anlamda eserleri ve kimliği ile Mevlânâ, doğru bir şekilde anlaşılmayı ve yaşatılmayı beklemektedir. Onu doğru bir şekilde anlamak ise, onun eserlerine bütüncül bir yaklaşımla bakmayı gerektirmektedir. Zira zaman zaman parçacı yaklaşımlar ve ön yargılı okumalarla, Mevlânâ'ya ait olmayan ve onun felsefesiyle bağdaşmayan fikirlerin ona söylenmeye/yakıştırılmaya çalışıldığına tanık olmaktadır. Mevlânâ'yı yaşatmak da onun düşünce yapısını, hayata bakış ve olayları değerlendirme sistemini, söylem ve eylemlerini özümsemek, onu bizzat yaşamak ve hayata taşımakla mümkündür.

İnsanoğlunun yeryüzündeki en büyük organizasyonu medeniyettir. Medeniyetin üç temeli vardır: *İlim-irfan, fikir-felsefe ve güzel sanat*. Eserleri hakkında *“Benim indimde şiir nedir? Ne kıymeti vardır ki ben o şiirden dem vurayım ve şiir söylediğim için övüneyim. Benim, şairlerin fen ve hünerlerinden başka hünerlerim vardır.”*¹ **“Şaka ve lâtîfe**

1 Mevlânâ, *Divan-ı Kebîr*.

bir şey belletmeye yarar... Onu ciddi gibi dinle; görünüşte lâtîfe oluşuna kapılma! Her ciddi şey, maskaralara göre maskaralık, şakadır... Fakat akıllara göre de lâtîfeler, ciddidir.”² “Hâşâ, bu hikâye değil, kendine gel! Bizim ve senin bugünkü halimizdir, dikkat et! Kuvvet ve kudret sahibi olan sofilerin yanında geçmiş anılmaz. Arap da biziz, testi de biziz, padişah da biziz, hepsi biziz. Ezelde mahrum olanlar, bunu anlamaktan mahrum kaldılar.”³ “Mesnevî’deki sözlerden maksadım senin sırrın, onu şiir halinde söylemedeki muradım senin sesindir⁴ diyen Hz. Mevlânâ, bu üç unsuru da en güzel şekilde anlamış, yorumlamış ve eserlerinde bizlere sunmuştur.

Mevlânâ, sanat için sanat yapan değil, inancını, insan sevgisini, hakikat sevdasını sanata dönüştüren bir sanatkârdır.⁵

İnsan ruh ve beden olmak üzere iki unsurdan meydana gelir. O, beden sağlığı ve eğitimi ile ruh sağlığı ve ruh eğitimi mükemmel yaptığı sürece mesut olacaktır. Beden sağlığı ve beden eğitimi ihmal edilerek sağlıklı bir fiziğe sahip olmak mümkün değilse, tıpkı bunun gibi ruh sağlığı ve ruh eğitimi olmadan sağlıklı/mutlu bir metafiziğe sahip olmak da mümkün değildir. *Mevlânâ*, insanın ruh sağlığı ve ruh eğitimi için çırpınan bir gönül insanıdır. Sağlıklı bir ruh eğitimi için insanın hırs, haset, şehvet, gazap, cimrilik, kin, kibir gibi kötü tutkularından arınması gerekir. İnsan kanaatle hırsı, diğerkâmlıkla hasedi, takva ile şehveti, yumuşak huylulukla gazabı, cömertlikle cimriliği, affetme ile kini, tevazu ile kibri yendiği zaman kâmil insan olur. Bu ise, iyi bir ruh eğitiminden geçmekle mümkün olur.

Yaşadığı toplumun ve hayatın bizzat içinde, tabandan tavana insanlarla beraber yaşayıp onlarla hemsohbet ve hemdert olan *Mevlânâ*, genel anlamda toplumu, özel anlamda da her seviyedeki insanı bir bütün

2 *Mesnevî*, IV, 3558-3559.

3 *Mesnevî*, I, 2900-2902.

4 *Mesnevî*, IV, 758.

5 *Mevlânâ*, *Mecâlis-i Seb’a*, s. 3.

olarak kendi gönül dünyasına konuk etmiş, gönül laboratuvarında tahlil etmiş, onun üzerinde derin tetkiklerde bulunmuş ve çok önemli tespitlerle insanlığın mutluluğuna katkılar sağlamayı becerebilmiştir. Onun gönül dünyası, her seviyedeki her insanı, hatta her canlıyı misafir edecek kadar geniş; onun düşünce dünyası da olmuşları, olanları ve olabilecekleri düşünüp tasarlayacak kadar zengin ve engindir.

Hangi dinden, hangi mezhep ve meşrepten, hangi etnik yapıdan ve hangi sınıftan olursa olsun, insan olan hatta var olan her şey onun derdi olmuş, hayal ve düşünce dünyasına konabilmiş, ondan gereken ilgi ve sevgiyi görebilmiş, onun hikmetli sözlerinde yerlerini alabilmiştir. Çoğu insanın nazarında günahkâr, değersiz, sıradan olan şeyler/kimseler, Mevlânâ dünyasında faydalı, ibretli, önemli, gerekli değerlere dönüşmüştür. O kendini şöyle takdim ediyordu: *“Beni yabancı sanmayın, bu ülkedenim ben. Sizin yurdunuzda kendi yuvamı arıyorum. Düşman yüzlü görünsem de düşman değilim ben. Hintçe konuşuyorum, ama soyum Türk’tür benim.”*⁶

Mevlânâ, yaşanan hayatta görüp duyduğu hiç bir şeyi görmezden gelmemiş, onları en güzel şekilde değerlendirmesini bilmiştir. Sözelimi, kayıp düşmüş insanların kendi ayakları üzerinde durabilmeleri, olmazsa o halleriyle başkalarına ders olabilmeleri için söz konusu yapıldığını görürüz Mevlânâ’da. Bu yüzden o, birçok düşünürün aklına getirmeye bile cesaret edemediği olayları; yanına uğramayı bile göze alamadığı günahkâr/kötü kimselere bir cankurtaran titizliği yahut bir hekim şefkati ile yaklaşabilmiştir. Zira ona göre, evrende gerekli olanlar vardır, var olanlar da gerekli ve değerlidir. O, tıpkı bir güneş gibi, ışığını hiç kimseden kıskanmamış, bir yağmur misali hikmet damlalarını hiçbir yerden esirgememiştir. Yeri gelmiş kötü yola düşmüş kadınları, ayyaş sokak serserilerini muhatap almış, kimi zaman değişik fikir ve görüş sahipleriyle oturup tartışmış, zaman olmuş değişik din mensupları ile sıcak ilişkiler kurmuş, onlarla iyi geçinmiş, onların hidâyetine vesile olmuş, onların takdirini kazanmıştır.

6 Gençosman, *Mevlânâ'nın Rubâileri*, II, 187, No: 918.

Toplumu/insanları kurtarmaya soyunurken, asla kendini ihmal etmemiş biri Mevlânâ. Önce sağlam bir ilmî alt yapı aldıktan sonra, tasavvufî eğitimini almış, ibadet ve taatini hiç ihmal etmemiş bir âlim, zâhid, âbid ve fâdil bir yiğit. Tüm tatsız olaylarına rağmen asla hayata küsmemiş, dünyadan el etek çekmemiş bir halk ve hayat adamı. Evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olmuş, onlarla ilgilenmiş, onlara değer vermiş örnek bir eş, baba ve dost insan. Bir gün Mevlânâ, hamamda vücudunun ne kadar zayıf olduğunu fark eder ve şunları söyler: “Ömrüm boyunca hiç kimse-den utanmadım, fakat bugün vücudumun zayıflığından utandım! Çünkü o bana hal diliyle ‘Bana bir gün rahat vermedin! Yükünü taşıyabilmem için beni rahat bırakmadın! Bir gececik olsun istirahat edip güçlenmeme izin vermedin!’ diye inledi. Fakat ne yapayım ki benim huzurum, onun ıstırabındadır. Ben bir an rahat etsem, ruhum dinlenmez!”⁷

Yüce Allah tarafından hayat kitabımız olmak üzere indirilen Kur'ân, insanlar için şehvet tutku ve tehlikelerden bahseder. Bütün kötülüklerin temelinde şehvî tutkular vardır. Şehvet tehlikesi, yalnızca cinsellikle sınırlı değildir. Bugün vahye alternatif olmaya çalışan ideoloji ve izmler, tüketim çılgınlığı, dünyevileşme belası, sorumsuz medyatik yayınlar, şehirleşme belası gibi şeyler de insanın ruh sağlığını bozan çağdaş şehvet alanlarıdır. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde de şehvet tüm alanları kuşatmış durumdadır. Onun devrinde de cinsellikte olduğu gibi, dünyevileşmede, ahlâkî yozlaşmada, insanî ilişkilerde, siyâset arenasında, düşünce dünyasında şehvî sapmalar kol geziyordu. Mevlânâ tüm bu alanlarda mücadelesini çok yönlü olarak sürdürebilmiştir.

İslâm'a göre Yüce Yaratıcı, hayata müdâhildir. Yani O, evreni yaratıp, başıboş bırakmamıştır. Aksine evrene halife olarak atadığı insanın hayatına müdahale etmiştir. Bunun için ilk insanı ilk peygamber kılmış ve ilk kitabını ona vermiştir. Daha sonra da sürekli olarak peygamberler göndermiş, kitaplar indirmiştir. Bu yolla O, hem insanlıkla iletişimini sürdürmüştür, hem de insanlığın gidişatına yön vermiştir. Hayata müdâhil olan

7 Eflâkî Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 384.

Yüce Allah'ın insanlık üzerindeki tecellilerini iki grupta değerlendirebiliriz. **Cemâli tecelliler ve celâli tecelliler.** İlki tatlı olaylar, ikincisi ise insana olumsuz gibi gözüken acılardır. *Celâl ve Cemâl* Yüce Allah'ın sıfatları arasında yer alır. Hayat, acısı ve tatlısı ile yaşanır ve yaşanmaya değerdir. Acılar, gülün dikenini mesabesinde olup pek çok acı ardından gelecek olan tatlıların habercisidir, çoğu zaman. Genellikle iki tecellî de iç içe olarak görünür. Tıpkı Niyazî Mısıfî'nin dediği gibi:

*Celâli zâhir olsa tîz cemâli yakalar ânı,
Nerde bir gül açılrsa yanında hâr (diken) olur peyda.*

Çoğu zaman hayatta iki tecellînin dengeli bir şekilde görüldüğüne tanık oluruz. Kimi zaman da cemâli tecellilerin, celâli tecellileri geçtiğine şahit oluruz. Zira Yüce Allah'ın rahmeti gazabını geçmiştir, çünkü yedi kapılı cehenneme karşın, cennetin sekiz kapısı vardır.

Bu konuda Kur'an'da şu uyarı yer alır: **“Hoşunuza gitmese de size savaş yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey, hakkınızda iyi olabilir ve hoşlandığınız bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”**⁸ **“Doğrusu zorlukla beraber kolaylık vardır. Evet, zorluğun ardında kolaylıklar vardır.”**⁹

Mevlânâ da bu gerçeği şöyle anlatır:

Allah cemâli ile fazıl ve ihsânı ile nice cansızları kendinden haberdar ederken, kahr ve celâli de nice akıllı insanları kör eyler.¹⁰

Allah'ın rahmeti, kahrından ileridir, kahrından fazladır ve ezeldir. Bu yüzden de bir kimseyi belâlara uğratması, rahmetindedir.

Varlık sermayesi elde edilsin diye rahmeti, kahrından ileridir, üstündür.

8 2 Bakara 216.

9 94 İnşirah 5-6.

10 *Mesnevî*, I, 513. (Şefik Can)

İşte bu takdir neticesi olarak sen de kahırlara uğrarsan eseflenme... Bu kahırlar yüzünden elindeki sermayeyi sevgiliye/Allah'a feda edersin.

Sonra bunun özü olarak tekrar lütuf eder, günahlardan, manevî kirlerden yıkanıp arınır, dereden atlarsın, artık o mihnetler geçti dersin.¹¹

Hz *Mevlânâ*'nın yaşadığı dönem, İslâm coğrafyasının Hristiyan Haçlı seferleri, putperest Moğol saldırıları ile kasıp kavrulduğu; iç isyanlar, mezhep kavgalarıyla çalkalandığı, imanî ve amelî problemlerin çözüm beklediği; beyinlerin karmakarışık, gönüllerin ümitsizlik içerisinde olduğu bir dönemdir. İslâm Toplumunun üzerine karabasan gibi çöreklenen bu olaylar celâlî tecellilerdir. Aynı dönemde *İbn Arabî*, *Yunus Emre* ve Hz. *Mevlânâ* gibi gönül erlerinin yetişmesi ise cemâlî tecellilerdir. O dönemlerin celâlî tecellilerin acıları ve izleri büyük ölçüde unutulmuştur. Ama o dönemlerdeki cemâlî tecellilerin görüntüleri günümüzde de etkin bir şekilde devam etmektedir. Bu da Yüce Yaratıcının kullarına ve özellikle inanan kullarına lütfunun yansımalarıdır.

Halkından yöneticisine, fakirinden zenginine, dervişinden müridine, kadınından erkeğine, gencinden yaşlısına her kesimden insana hitap eden Hz. *Mevlânâ* o günün insanının acılarının dindirilmesinde, bu acıları göğüslerken hayattan kopmadan geleceğe ümitle bakmasında çok önemli görevler ifa etmiştir. *Mevlânâ*, hayattan kopan meyûs gönüllere ümit; tereddüt ve şüpheler içerisinde bocalayan zihinlere ışık oldu. Onun gönülden gelen söylemleri karşısında yüreklere hayat suları serpildi. O sularla yeni yeni ümit fideleri yeşerdi, zifiri karanlık geceler nice aydınlık sabahları doğurdu.

Mevlânâ, hayatın içerisinde derlediği olayları kendi açısından değerlendirmiş kendi beyin fırınında pişirmiş ve en güzel bir şekilde insanlara sunmuştur. O, asla hayattan ve insanlardan kopmamıştır. Hayatın ger-

11 *Mesnevî*, III, 4166-4170. (Şefik Can)

çekleri içerisinde yer alan her olayı, her sözü ve herkesi değerlendirmiş, işlemiş ve insanlara sunmuştur. Hatta o, bu konuda magazin türü sözleri anlatması sebebiyle eleştirilmiştir bile. Ama onun derdi, belli bir kesim değildi, sadece üs seviyedeki insanlar hiç değildi. Onun hedef kitlesi içerisinde aydınlar ve yöneticiler olduğu gibi, ayyaşlar ve aşağılık kimseler de vardı. Vâriyetlilere seslendiği gibi, ayak takımı züğürt insanlara da sesleniyordu.

Bugün de insanlık savaş, terör, tabii afetler, kazalar ve hastalıklar, yoksulluk ve bütün bunların neden olduğu rezillikler gibi celâli pek çok tecellilerle karşı karşıyadır. Bu celâli tecellilerden ise özellikle çocuklar, kadınlar, zayıf ve güçsüz insanlar etkilenmektedir. Ama insanlar, asırlar öncesinden çağlara seslenen Hz. *Mevlânâ* gibi değerlerin çağlarına kulak verirse, cemâli tecellilere ermemesi için bir sebep kalmayacaktır. Sonuçta celâli tecellilerin herkesi etkilemesi gibi, cemali tecelliler de birlikte yaşanabilmektedir. Hele hele *Mevlânâ*'nın yolunda olan, gerçeğe tanışmış, birikim ve donanım sahibi hakikat erlerini bugün, büyük ve onurlu görevler beklemektedir: Tanıştıkları hakikatlerle diğer insanları tanıştırmak, yaşadıkları mutlulukları onlara da tattırmak, böylece bu dünyayı cennete dönüştürüp öteki dünyadaki kalıcı cenneti birlikte hak etmek. . .

Hz. *Mevlânâ*, ömrünü şu üç kelimeyle özetlemiştir: *Ömrümün mahsulü üç sözdür heman/Ham idim, piştim ve yandım el-Aman*.¹² Onun bu aşamalardan geçmesi hem kendisi için, hem de başkaları içindir. Zira toplum önderleri, yalnızca kendileri için yaşamazlar. Bir insanın bu aşamalardan geçmesi için ise belli bir zamana ve uzun soluklu bir çabaya ihtiyaç vardır. Bedenimizin fizikî yapısı bile 20-22 senede tamamlanmaktadır. Ruhî yapımızın kemale ermesi için de belli bir zamana ihtiyaç vardır. Kur'ân'ın yirmi üç senelik zaman diliminde inmesi tesadüf değildir. Peygamberlerin genellikle kırk yaşlarında peygamberlikle görevlendirilmeleri de hikmet gereğidir.

12 Fûrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. XVII.

Biz bu çalışmamızda Kur'ân'ın özü/kaymağı ve onun bir çeşit tefsiri sayılan *Mesnevî*'nin Kur'ân'a bakışını, dolayısıyla da *Mevlânâ*'nın Kur'ân anlayışını ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızda ağırlıklı olarak *Mesnevî*'den, zaman zaman da *Mevlânâ*'nın diğer eserlerinden çokça alıntılar yaptık, yani gerçekleri daha çok *Mevlânâ*'ya söyllettik, şerhlerdeki bilgilere, kendi görüş ve açıklamalarımıza ise daha az yer vererek Hazreti ön planda tutmaya çalıştık.

Mevlânâ'nın Kur'ân anlayışını, Kur'ân'a bakışını, Kur'ân'ın *Mevlânâ*'da ne ifade ettiğini ortaya koyarken daha çok onun *Mesnevî*'sine baktık, ondan iktibaslarda bulunduk. Çünkü onun *Mesnevî*'si, Kur'ân âyetleriyle doludur ve bu yüzden o, Kur'ân'ın bir çeşit tefsiri sayılmıştır.

Son bölümde, Hz. *Mevlânâ*'nın *Kaza ve Kader* konusunu ele alışını örnek vererek, Hazretin çetrefilli bir konuyu nasıl incelediğini ortaya koyup konu ile ilgili günümüzdeki yanlış anlamalara ışık tutmaya çalıştık.

Mesnevî'den yaptığımız alıntılarda beyit numaralarını, okuyucuya kolaylık olsun diye Gölpınarlı'nın *Mesnevî* tercümesinin konulduğu *www.semazen.net* adresindeki *Mesnevî*'den gösterdik. Beyitlerin farklı tercümelerini kullandığımızda ise, onları aldığımız *Mesnevî* tercümesini zikrettik.

İnsanlık olarak evrensel düşünce, anlayış ve duruşu ile özlemine çektiğimiz Hz. *Mevlânâ*'yı rahmetle anarken, bu mütevası çalışmamızın Hz. *Mevlânâ*'nın daha doğru ve daha iyi anlaşılmasına, en önemlisi de onun fikir hayatındaki hikmet pırıltılarının hayatımızı aydınlatmasına vesile olmasını dileriz.

Prof. Dr. Ali AKPINAR

2007 - SİVAS

Giriş

Muhammed Celeleddin-i Rûmî

(30 Eylül 1207- 17 Aralık 1273)

A. Mevlânâ İle Tarihe Yolculuk

Adı, Muhammed Celâlüddîn'dir. Dost insan olması nedeniyle 'efendimiz, dostumuz ve hazret' anlamlarına gelen **Mevlânâ**, Rûmeli denilen Anadolu'da yaşadığı için **Rûmî**, zahirî ve batınî ilimlerdeki saltanatına işaretle **Hudâvendigâr** unvanları ona layık görülmüştür.

Hicrî 6 Rebû'l-Evvel 604/Miladî 30 Eylül 1207 tarihinde Afganistan'ın Belh şehrinde dünyaya gözlerini açmıştır.

Annesi Belh emiri Rukneddîn kızı *Mümine Hatun*, babaannesi Harzemşâhlar hanedânından Türk prensesi *Melike Hatundur*.

Babası, bilginler sultanı diye tanınan *Muhammed Bahâuddîn Veled*, büyükbabası ilim deryâsı şâir *Hüseyin Hatîbî*'dir.

Kaynaklar *Mevlânâ*'nın anne tarafından soyunun Peygamberimize, baba tarafından da Hz. Ebubekir'e ulaştığını bildirirler.

Görüldüğü üzere *Mevlânâ*, asil, temiz ve donanımlı bir aileden gelmektedir. Ailesinin her bakımdan sahip olduğu bu asâlet ve güzellikler *Mevlânâ*'ya aksetmiş ve onda toplanmıştır.

İslâm coğrafyasını kasıp kavuran Moğol istilası sebebiyle babası 1212-13 tarihlerinde Belh'i terk eder, Hicaz'a gitmek niyetiyle Nişabur'a uğrayıp ünlü şeyh Feridüddin Attar (1119-1221) ile görüşüp sohbet eder. Oradan Bağdat'a gelir ve orada Sühreverdi (1145-1235) ile buluşur. Oradan geçtiği Şam'da ise Şeyh-i Ekber/Büyük Şeyh Muhyiddin ibnü'l Arabî (1165-1240) ile görüşür. *Mevlânâ*, çocuk denecek yaşta önemli ilim ve kültür merkezlerini gezer ve oralarda bulunan dönemin ünlü ilim adamlarından ilim, irfan ve feyiz alır.

Bahauddin Veled, Şam'dan Hicaz'a geçer ve dönüşte tekrar Şam'a uğrar. Oğlu *Mevlânâ* ile birlikte Malatya, Erzincan üzerinden Karaman'a ulaşır. Bir müddet orada kaldıktan sonra 3 Mayıs 1228'de Konya'ya gelip yerleşir. Baba-oğlun bu seyahatleri, onların ilimlerine ilim katar, onlara ufuk derinliği ve genişliği verir. İslâm coğrafyasının en önemli merkezlerini gezerek İslâm ümmetinin içerisinde bulunduğu hâli yakından görüp izlerler. Ugradıkları bu merkezlerdeki seçkin kişilerden feyiz ve ilim alırlar. Onların Anadolu'ya gelip yerleşmeleri ile Anadolu alperenleri ve yürek fatihleri halkasına iki kahraman daha katılmış olur.

Mevlânâ Karaman'da Semerkantlı Hoca Şerâfeddin Lala'nın kızı *Gevher Bânu Hâtunla* evlenir. Bahâuddin Veled, Konya'da Sultan

Alâeddin'in takdirini kazanıp gönlünde taht kurar. Bu şekilde kendi ailesinden getirdiği üstün meziyetlere, yenilerini ekler.

Mevlânâ, 1231 yılında babası, şeyhi ve ilk hocası olan Bahâuddin Veled'i kaybettiğinde 24 yaşındadır.

Konya'ya gelen babasının halifesi, kesbî ve vehbî ilimler deryası, büyük âlim Seyyid Burhâneddin'den ders ve feyiz alır. Şeyhinin izniyle önce Halep'e sonra da Şam'a gider, yedi yıl oralardaki ünlü üstatlardan dersler alır.

1241/42 de Seyyid Burhaneddin'in Konya'dan ayrılıp Kayseri'ye gitmesinin ardından *Mevlânâ* irşâd ve tadrîs makamına geçer. Yüzlerce talebe ve binlerce müride dinî ve tasavvufî dersler verir. *Mevlânâ*'nın gönlünden taşan hikmet pırıltıları kâtibi olan Çelebî Hüsameddin eliy-le yazıya dökülür ve eşsiz eseri *Mesnevî* dünyaya gelir.

Her fânî gibi ilim, irfan ve sevgi güneşi *Mevlânâ* da 5 Cemazelahir 672 (17 Aralık 1273) Pazar günü gurup vakti Hakk'a yürür. Gökyüzündeki güneşin batışı, Konya'nın sevgi güneşinin de batışı olur. Ama o, gerçek âleme doğmak için batmıştır. Dostu ile buluşma gecesi olduğundan onun ölüm gecesine Şeb-i Arus/düğün gecesi denir.

Mevlânâ'nın dostlarına vasiyeti şu hikmetli incilerinden oluşmaktadır:

***“Ben size, gizli ve aleni, Allah'tan korkmanızı,
Az yemenizi,
Az uyumanızı,
Az söylemenizi,
Günahlardan çekinmenizi,
Oruç tutmaya ve namaz kılmaya devam etmenizi,***

**Daima şehvetten kaçınmanızı,
Halkın eziyet ve cefasına katlanmanızı,
Avam ve sefihlerle düşüp kalkmaktan uzak durmanızı,
Kerem sahibi olan sâlih kimselerle beraber olmanızı
vasiyet ederim.**

**İnsanların hayırlısı, insanlara faydası dokunandır.
Sözün hayırlısı da az ve öz olanıdır.
Hamd, yalnız tek olan Allah'a mahsustur.
Tevhîd ehline selam olsun.”¹**

On binlerce Konyalının katıldığı cenaze namazını *Kâdî Sirâced-din* kıldırır. Ve *Mevlânâ*, farklı dinlerdeki bir insan selinden boşalan sevgi ve hüznün kaynaştığı gözyaşları içerisinde ait olduğu yere, yani gönüllere gömülür.

Zira o, hayatında şöyle diyerek, öldükten sonra defnedileceği yeri tarif etmiştir: **Ölümümüzden sonra mezarımızı yerde aramayınız. Bizim mezarımız ariflerin gönlündedir.**²

Yine O, şöyle diyerek ölümle yeni bir hayata doğduğunu/doğacağını haber verir:

“Zaten görünen şu maddî cismimiz, bedenimiz fânîdir. Sonunda toprak altına gitmek için yaratılmıştır. Fakat manevî yönümüz, sonsuzluğa kadar ebediyen neşeli bir halde yaşayacaktır.”³

1 Eflâkî Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 8.

2 Yaylalı Kamil, *Mevlânâ'da İnanç Sistemi*, s, 91-118; Yeniterzi Emine, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, 1-17; Can Şefik, *Mevlânâ*, s, 31-95.

3 *Mesnevî*, VI, 4873.

B. Mevlânâ'nın Eserleri

Mevlânâ'nın en büyük eseri, sağlığında ve daha sonra onun dergâhından feyizlenen, ona gönül veren, onun açtığı çığırda yürüyen, onun gibi seven, onun gibi sevilen ve sayıları milyonlarla ifade edilen sevdalılarıdır. Ama o gönül adamının yazılı olarak bıraktığı mensûr ve manzûm eserleri de vardır.

a. Mensûr Eserleri⁴

1. Mecâlis-i Seb'a: *Mevlânâ'nın bazı vaaz ve hutbelerini ihtiva eder.*

2. Mektûbât: *Mevlânâ'nın çeşitli konularda bazı büyüklere yazdığı 147 mektubundan oluşur.*

3. Fîhi Mâfih: *Bazı dostlarına yaptığı nasihatlerden oluşur.*

b. Manzûm Eserleri

1. Divân-ı Kebîr: *Dostu Şems-i Tebrîzî için yazdığı gazellerinden oluşur.*

2. Rubâiyyât: *Tasavvufî konulara dair iki bin kadar rubâiden oluşur.*

3. Mesnevî: *Tasavvuf klasiklerimizin en meşhuru olup altı cilt ve yirmi beş binden fazla beyitten⁵ oluşur. Esere, Mevlânâ'nın katibi*

4 Bkz. Öngören Reşat, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", DİA XXIX, 441-448; Yeniterzi Emine, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, s. 35-41; Can Şefik, *Mevlânâ*, s. 373-386.

5 Diyanet İslam Ansiklopedisinde Mesnevî beyit sayısının 25.585 ile 26.660 arasında değiştiği belirtilmiştir. Bkz. Ceyhan Semih, "Mesnevî", DİA, XXIX, 329. Gölpinarlı'nın rakamlamasına göre Mesnevî, toplam 27632 beyittir.

Hüsameddin Çelebi'nin isteği üzere başlanmış ve Mevlânâ söylemiş, Hüsameddin yazmıştır. Yazım süresi 8-10 yıl süren, irşad metodu ile insanı ve toplumu dönüştüren bu muhteşem eseri Mevlânâ, kâtibi ve ilk halifesi olan Hüsameddin Çelebi'ye ithâf etmiştir.⁶ *Mesnevî* ve Mevlânâ öyle bir üne ulaşmıştır ki eskiden her kafiyeli iki mısraa *Mesnevî* denirdi, fakat bugün *Mesnevî* denince ilk akla gelen Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si olmuştur. Yine eskiden büyük bilginlere Mevlânâ denirdi, bugün Mevlânâ denince ilk akla gelen Mevlânâ Celâleddin'dir. Üçüncü olarak her mezara türbe denir, ama bugün türbe denince öncelikle Mevlânâ Türbesi akla gelmektedir.⁷

C. Mevlânâ Düşüncesinin Temelleri

Hz. Mevlânâ, düşünce ve hayat anlayışını oluştururken Kur'ân ve Sünneti kendisine rehber edinmiş ve gücü nispetinde bu ölçülerde yaşamış bir insandır. Mevlânâ, insan, çevre ve varlık dostu; engin hoşgörû deryası, mütevazı bir zâhid, sevgi âbidesi, derin bilgi ve birikim sahibi, bir âlimdir. Mevlânâ'yı Mevlânâ yapan İslâm'dır, Kur'ân ve Sünnettir. Bu yüzden onun ünlü eseri *Mesnevî* için "Mağz-ı Kur'ân" (Kur'ân'ın özü) denmiştir. Mevlânâ kendisi, bunu şöyle ifade eder:

"Vahye dayanmayan söz, hevâ ve hevesten ibarettir. Toza toprağa benzer, havada yok olur gider..."⁸

Hz. Mevlânâ, her şeyden önce bir kuldur. O, gerçek anlamda özgürlüğün Yüce Allah'a teslim olmakta olduğunu bilenlerdendir. Nitekim bu konuda Hz. Ali, şöyle demiştir: "Sevap elde etmek için Allah'a kulluk, tacirlerin ibadetidir. Korkudan dolayı kulluk, kölelerin

6 Ceyhan Semih, "Mesnevî", DİA, XXIX, 326-327.

7 Bkz. Eflâkî Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 21-22.

8 *Mesnevî*, VI, 4674, 4702..

ibadetidir. Allah'a şükretmek için kulluk ise, işte asıl hürlerin ibadeti budur.”⁹ Mevlânâ da bir insandır, hatası ve sevabıyla bu dünyada yaşamış, sosyal ve siyasal bakımdan en sıkıntılı ve zorlu bir dönemde yaşayıp bu dünyadan ayrılıp gitmiştir. O bu gerçeği şöyle seslendirir:

“Ben kul oldum, ben kul oldum.. Ben zayıf bir kul olduğumu ve kulluğumun gereğini ifade edemediğim için utanıp başımı önüme eğdim. Her köle azat edilince sevinir. İlâhî, bense Sana kul/köle olduğum için seviniyorum.”¹⁰

“Sarığım, cübbem, başım... Her üçü birden belki bir dirhemden daha eksik değerdedir. Sen âlemde benim ünümü duymadın mı? Ben hiç kimse değilim, bir hiçim, hiç!”¹¹

O, taklitten uzak bir hakikat adamıdır.

“Sende yürek olmadıktan sonra hançerin.. Ali gibi bilek olmadıktan sonra Zülfikârın.. Nuh gibi kaptan olmadıktan sonra geminin.. İbrahim gibi putları kırıp içindeki putları ateşe atamadıktan sonra putperest olmadığının ne anlamı vardır?! İnsanlığın ve yiğitliğin varsa koy ortaya! İşte tahtadan kılıcı, Zülfikâr yapan budur.”¹²

Mevlânâ sadece bir düşünce sistemi değildir, o aynı zamanda bir hayat felsefesidir. “Ben felsefenin verdiği inkârı gönlümden sürdürdüm, çıkardım, gönlümü tertemiz bir hale getirdim. Gözümde de Yusuf'a ait güzelliklere yer verdim”¹³ diyen Mevlânâ-

9 Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I, 46-47.

10 Tahiri'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, I, 41; Kamil Yaylalı, *Mevlana'da İnanç Sistemi*, s, 158.

11 Gençosman, *Hız. Mevlânâ'nın Rubâileri*, 951. rubâî.

12 *Mesnevî*, V, 2501-2506.

13 *Mevlânâ, Divan-ı Kebîr*, I, 227.

'nın inancı Kur'ân inancı, yolu Hz. Muhammed (s.a.v)'in yoludur. O, ele aldığı her konuyu âyet ve hadislerle temellendirmeye çalışır.¹⁴ Nitekim O, Kur'ân ve Sünnetin gereğini yerine getirmek, iyi bir Müslüman olmak, erdemli ve edepli olmakla ilgili olarak şunları söyler:

“Âdemoğlunun eğer edebten nasibi yoksa âdem değildir. Âdemoğluyla, hayvan arasındaki fark edebtir. Gözünü aç da iyi bak, bütün Allah'ın kelimasına. Kur'ân'ın bütün âyetlerinin manası edebtir.”¹⁵

Olaylara ibretle bakıp ders çıkarma ile ilgili olarak Kur'ân kıssalarını anlatırken şunları söyler: **“Eyvahlar olsun, bu anlatılanlar hep senin hallerindi. Hayalin Firavun'a gitti, ona ait sandın. Sana senden bahsedilince sıkılır, başkasının hikâyesinden ise hoşlanırsın.. Oysa Mûsâ da Firavun da sende; bu ikisini de sen nefsinde ara.”¹⁶**

“Ey inatçı, sende yukarı çıkmak arzusu olmayınca Allah'ın habl-i metîni (kopmaz ipi) olan Kur'ân'ın ne suçu var!”¹⁷

İsmail Ankaravî, Câmiu'l-Âyât adlı Mesnevî şerhine şu cümlelerle başlar: “Mesnevî kitabını, Kur'ân tefsirleriyle nebevî hadislerden meydana gelen iki denizin bileştiği bir yer (mecmau'l-bahr) yapan Allah'a hamdolsun.”¹⁸ Bu özlü ifadeler, Mevlânâ düşüncesinin Kur'ân ve Sünnet temelli olduğunu net bir şekilde ortaya koyar.

O, Allah'a ve Peygamberine iman ve itaat yolunda olan hiçbir çabanın karşılıksız kalmayacağını de şöyle ifade eder: **“Bir kimse**

14 Can Şefik, *Mevlânâ*, s.276-283.

15 Tahir Büyükkörükçü, *Mevlânâ ve Mesnevî Gözüyle Peygamber Efendimiz*, s. 8.

16 Mevlânâ, *Mesnevî*, III, 971, 1250.

17 *Mesnevî*, III, 4210

18 Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 1.

iman ve itaat yolunda yürüyüp de bir an bile ziyan etmişse, ben kâfirim!”¹⁹

Ününü, tesir yönünü bizzat Kur’ân’ın kendisinden alan *Mesnevî*’nin Kur’ân’a bakışını ve dolayısıyla Hz. *Mevlânâ*’nın Kur’ân anlayışını tespit etmek önemlidir. Kendisinin Kur’ân ve Sünnet yolcusu olduğunu söylerken *Mevlânâ* şöyle der:

“Ben sağ olduğum müddetçe Kur’ân’ın kölesiyim. Ben Muhammed Muhtarın yolunun tozuym. Benden bu sözden başkasını nakleden kimse benden uzak, ben de ondan uzayım.”²⁰

Onun bu meşhur sözü şu şekilde dizelere dökülmüştür:

*Tende cân oldukça her dem,
Bendeyim Kur’ân’a ben.
Zerre-i râh-ı Rasûl oldum da
Erdim şâna ben..*

*Çıksa ger hakkımda başka
Bir beyanı nakleden
Bil ki bîzârım o sözden
Hem de muğber (kükün) ona ben.*

Zaten *Mevlânâ* da *Mesnevî*’sini ‘*Keşşâfu’l-Kur’ân*’ diye tanıtır. Cevrî Dede *Mesnevî*’nin bu yönünü şu şekilde terennüm eder:

19 *Mesnevî*, I, 977.

20 Tahirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, VI, 46-47; Gençosman, Hz. *Mevlânâ*’nın *Rubâîleri*, 1052.rubâî.

“Kitab-ı Mesnevî kim, nüsha-i ilm-i hakikattir.
O, kim mânasını idrak eder, sahib-i keramettir.
Serâpâ şerh-i remz-i nükte-i mâna-i Kur'ân'dır.
Beyân eyler usûl-i dini, her beyti bir âyettir.”²¹

İşte bu yüzden Mesnevî için “Mağz-ı Kur'ân” (Kur'ân'ın özü) denmiştir.²² Yine onun için İkbâl, ‘Mesnevî, Farsça Kur'ân sayılır’²³ demiştir. Gerçekten de Mesnevî pek çok beytinde Kur'ân âyetlerini konu eder. O, beyitleri içerisinde ya âyetleri aynen alıp zikreder yahut manen aktarır. Kur'ân'da işlenen konular, anlatılan kıssalar Mesnevî'nin ana konularını oluşturur. Çoğu zaman da Mevlânâ, anlattıklarını Kur'ân âyetleriyle temellendirir, Kur'ân'dan ilham alarak söyler. Nitekim o, bu gerçeği şöyle seslendirir:

Sen beytin tefsirini Kur'ân'dan oku Allah “Attığın zaman sen atmadın”²⁴ dedi.

Biz bir ok atarsak, atış, bizden değildir. Biz yayız, o yayla ok atan Allah'tır.

Bu “cebir” değil, cebbârlığın manasıdır. Cebbârlığı anış da, ancak Allah'a tazarru ve niyaz içindir.

Bizim figanımız muztar ve kudretsiz olduğumuzun delilidir. Yaptığımızdan utanmamız da elimizde ihtiyar olduğuna delildir.²⁵

21 Güllüce Hüseyin, Kur'ân Tefsiri Açısından Mesnevî, s, 59 (Cevri Dede).

22 Güllüce Hüseyin, Kur'ân Tefsiri Açısından Mesnevî, s, 58.

23 Can Şefik, Mevlânâ, s, 374.

24 8 Enfâl 17.

25 Mesnevî, I, 615-618; Ayrıca bkz. II, 1305-1307.

Görüldüğü üzere *Mevlânâ*, sözlerinin açıklamasına Kur'ân âyetini delil getiriyor, âyetin de Yüce Allah'ın kullarına işlerini zorla yaptırdığı anlamına gelmediğini de sözlerine ekliyor. Bir taraftan sözlerine Kur'ân âyetini delil getiriyor, öte yandan da âyetin yanlış anlaşılması için açıklamalarda bulunuyor. Buna göre Yüce Yaratıcının bir adı da yaraları saran ve istediğini gerekirse zorla yaptıran anlamına *Cebbâr*'dır. Ama O, kullarına irade vererek onları işlerinde serbest bırakmış ve sorumlu tutmuştur. Yüce Yaratıcı açısından bakıldığında O'nun irade ve gücü sonsuzdur, kul açısından bakıldığında o da sınırlı iradesi kadar özgür ve sorumludur.

Mevlânâ'nın İslâm için olan hizmeti, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in taptaze, erişilmez ve en gerçek bir yorumudur. Kur'ân ve hadiste müphem kalmış sanılan, anlaşılmayan nice rumuzlar, en aydınlık fakat yine de sır dolu bakış ve izah tarzlarına *Mevlânâ*'nın eserlerinde kavuşurlar. *Mevlânâ*, onları kalıplaşmış, donmuş olaktan kurtarır. Onları şaşılacak bir ikna, bir mantık ve kültür gücü ile asla itiraz edilemeyecek ve asla 'beylik' sayılamayacak olan yepyeni izahlara bağlar. Onun İslâm'a, Kur'ân ve Sünnete olan bu hizmeti, yaşadığı günlerden beri sezilmiş, bilinmiş ve takdir edilmiştir... Demek ki *Mevlânâ*, eserleri ile İslâm'a yeni bir bakış, yeni bir tefekkür getiren büyük bir insandır. Kur'ân ve hadisin öz ve esaslarından bir zerre ayrılmaksızın onu çok aydınlık, yeni bir tarzda yeniden işlemesi, İslâm dünyasında maalesef çok az görülen büyük bir hadisedir.²⁶

Mevlânâ'nın engin insan sevgisinin temelinde de yine Kur'ân âyetleri vardır. Bir gazelinde; *Yetmiş iki millet kendi sırrını bizden dinler/Biz iki yüz millet ve mezhebi tek perdede birleştiren ney gi-*

26 Kabaklı Ahmet, *Mevlânâ*, s. 87-88.

biyiz, derken; bir başka gazelinde: *Pergel gibi bir ayağımla sımsıkı kendi dinimizin/şeriatı üzerinde sağlamca durduğum halde, diğeriy-le yetmiş iki milleti dolaşmadayım*²⁷ diyerek asıl derdinin tüm insanlığa hakikat mesajını ulaştırmak ve tüm insanları gerçekte tanıştıırıp dünya ve ahiret bahtiyarlığını sağlamak olduğunu belirtir. Bunun için de o, önce tüm insanları hedef kitle olarak kabul etmiş, onlara değer vermiş ve onları sevmiştir. Tüm zaman ve insanlara inmiş olan Kur'ân'ın ve bütün insanlara gönderilmiş olan Peygamberimizin gönderiliş gayesi de bundan başka bir şey değildir.

Onun ünlü eseri *Mesnevî*, temelde bir eğitim kitabıdır. Kur'ân öğretisini ruhlara sindirme derslerinden oluşan bir kitap. Kur'ân'ın yorumudur, ama klasik yorumlardan bir farkı vardır bu yorumun. *Mevlânâ*, sûre sûre, âyet âyet, kelime kelime Kur'ân'ı ruhuna geçirmiş, Kur'ân hakikatleriyle ruhunu eğitmiş; ikisini birbirinden ayırmaz hâle getirmiş, daha sonra o hakikatleri zihninin, akıl ve muhayyilesinin aynasında somutlaştırmış, canlandırmış. Her hakikatin hayat hikâyesini mesellerle ve hikâyelerle anlatmak. Böylece belki de istilacılar tarafından ülkede bir inziva köşesine mahkûm edildiği için iyice sınırlanmış olan Kur'ân eğitim ve öğretimini arka sokaklardan dolaşarak birden meydanın ortasında bir bomba gibi patlarca-sına bir etki çerçevesinde sürdürmek. İşte *Mesnevî*'nin tarihi-sosyal amacı...

Direkt metotla değil de endirekt metotla Kur'ân hakikatlerini öğretmek, sadece öğretmek için değil yaşatmak, müminleri Kur'ân ahlâkıyla ahlâklandırmak, onların ruhlarını Kur'ân'la donatmak, güçlendirmek amacıyla çırpınıyor *Mevlânâ*. Kur'ân'ın hikmetlerini

27 Bediüzzaman Firuzanfer, *Mevlana Celaleddin*, MEB Yayınları, Çev: Feridun Nafiz Uzluk, 1986, s.IV.

süzülmüş bir şekilde hikâyeler içinde veriyor *Mesnevî*'de *Mevlânâ*. Çocuktan büyüğe herkese sesleniyor.²⁸

O, Kur'ân mesajını şiirin gizemli anlatımına büründürerek, o hikmet pırıltılarına hikâye ve mesel elbiseleri giydirerek, onun bitmez tükenmez mânâlarını en güzel ambalajlara sarıp sarmalayarak her seviyedeki insana sunarak, Kur'ân okumaktan maksadın onu anlamak, özümsemek ve hayata geçirmek olduğunu fiilen anlatmış oluyordu. Sunduğu bu çeşnili sofraya ile o, sıkmadan, bıktırıp usandırmadan okuyucuyu mânâ ile doyurup hikmete kandırıyordu. Onun anlatımı, salt âyet ve hadis metinleri değildi; ama âyet ve hadislerden soyutlanmış cümleler de değildi. Âyet ve hadislerdeki mânâlar, *Mevlânâ*'nın idrâkinde yoğrulmuş ve onun dilinden dış dünyaya sunulmuştu. Her seviyedeki her insanın anlayabileceği şekilde servis edilmiş bir mânâ ve hikmet sofrası..

Mevlânâ'nın sandukasının üzerinden seçtiğimiz şu cümleler de onun düşünce sisteminin temelleri hakkında bize ipuçları verir: *Burası, doğularla batıların sultanı, ... Allah'ın parlak nuru, İslâm'ın direği, Yüce Allah'a kulluğa yol gösteren, delilleri yıkılıp mahvolduktan sonra dinin alâmetlerini yeni baştan açıklayan, ... Aşıkların göz bebeği, hak ile batılı birbirinden ayırt eden, Kur'ân sırlarını kavramış bulunan, İlahî bilgilerin mihveri olan Mevlânâ'nın yattığı yerdir.*²⁹

D. Mevlânâ Anlayışları ve İnsanımızın Yanlışları

Mevlânâ'dan çokça bahsedilen günümüzde mevcut olan *Mevlânâ* anlayışlarını şu üç grupta değerlendirebiliriz: *Gizlenen Mev-*

28 Karakoç Sezai, *Mevlânâ*, s, 72-73.

29 Can Şefik, *Mevlânâ*, s, 92; Kabaklı Ahmet, *Mevlânâ*, s, 85.

lânâ, *Özlenen Mevlânâ ve İzlenen Mevlânâ*. Şimdi bunları kısaca açıklayalım:

1. Gizlenen Mevlânâ:

Geçmişte olduğu gibi bugün de Hz. *Mevlânâ*, kimi çevrelerce istismar konusu yapılabilmektedir. Bunlar *Mevlânâ*'yı tanımayan, eserlerini okumak yerine onunla ilgili kulaktan dolma bilgilerle yetinen yahut kendi fikirlerini Hazrete söyletmek isteyenlerdir. Bu yanlış yaklaşım, onu doğru bir şekilde tanımama, onu ve mesajını anlayamama, onunla ilgili olmayan söylem ve davranışları ona mal etme sonucuna götürmüştür. Bu, ya ona ve söylemlerine bütüncül bir yaklaşımla yaklaşmamaktan kaynaklanmaktadır ya da herkes kendi bakış açısına göre ona bakıp kendi *Mevlânâ*'sını onda bulmaktadır. Sonuçta *Mevlânâ*'yı istismar eden, kendi emelleri doğrultusunda onu kullanan, *Mevlânâ*'daki ilahî aşkı aşk-ı hımarîye, Hak şarabını dünya içkisine dönüştürmeye çalışan, onu ve mesajını buharlaştıran gürûhlar zuhur etmiştir.

Bir Konyalı olarak eskiden *Mevlânâ*'yı anma haftalarında şehrin dört bir yanının *Mevlânâ* ile ilgili dövizlerin yazıldığı pankartlarla donatıldığını hatırlarız. O zamanlar, o yazılanları okudukça bizler, *Mevlânâ*'nın aşk, kadın, şaraptan başka bir şey bilmediğini sanırdık. Sonradan gördük ve anladık ki bu yazılanlar, *Mevlânâ*'nın eserlerinden başı sonu kırılarak alınan ve yanlış anlamaya müsait cümlelermiş. Yani birileri, “*Ya olduğun gibi görün, yahut görüdüğün gibi ol*” diyen *Mevlânâ*'yı olduğu gibi değil, olmasını istedikleri gibi göstermek ve tanıtmak istemişler! Yani onun gerçek veçhesini gizlemeye çalışmışlar.

Hâlbuki *Biz aşkın âşıkıyız*³⁰; *Bu aşk, Hakk'ın Kur'an'ıdır*³¹ diyen Mevlânâ'da aşk, peygamberin yolunda olmaktır. O, bunu şöyle açıklar:

*Peygamberimizin yolu, izi aşktır. Biz, aşk çocuklarıyız. Aşk, bizim anamızdır. Ey ten çadırında gizlenen anamız! Sen bizim, hakikati örten, gerçeği göremeyen tabiatımızdan, nefsimizden saklanmışsın.*³²

*Aşk, göklere uçmaktır. Her an yüzlerce perdeyi yırtmaktır. Aşk, önce kendini nefsin isteklerinden kurtarmak, nefsânî yollarda yürümekten ayak çekmektir. Dünyayı yok saymak, görmemezlikten gelmektir. Geldiği ve tekrar gideceği âlemi düşünmek, kendini anlamaya, bilmeye çalışmaktır.*³³

*Çünkü ölülerin aşkı ebedî değildir, çünkü ölü, tekrar bize gelmez. Diri aşk, ruhta ve gözdedir. Her anda goncadan daha taze olur durur. O dirinin aşkını seç ki bâkîdir³⁴ ve canına can katan şaraptan sana sâkîlik eder. O'nun aşkını seç ki bütün peygamberler, onun aşkıyla kuvvet ve kudret buldular, iş güç sahibi oldular.*³⁵

*Tatlı sudan daha berrak ve temiz bir aşkım var benim. Bu aşk oyunu elbette helâldir bana. Başkalarının sevgisi hâlden hâle döner durur, ama benim aşkıma zevâl yoktur.*³⁶

30 Can Şefik, *Hz. Mevlânâ'nın Rubâîleri*, 243. rubâî.

31 Can Şefik, *Hz. Mevlânâ'nın Rubâîleri*, 388. rubâî.

32 Can Şefik, *Hz. Mevlânâ'nın Rubâîleri*, 49. rubâî.

33 Mevlânâ, *Divan-ı Kebîr*, IV, 1919.

34 Bu beyitle "Yerde bulunan her şey sonludur. Celal ve ikram sahibi Rabbinin yüzü ve zâtı ise bâkîdir" (55 Rahmân 26-27) âyetine işaret edilmiştir. Bkz. Konuk, A. Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I, 157.

35 *Mesnevî*, I, 217-220.

36 Gençosman, *Hz. Mevlânâ'nın Rubâîleri*, 837. rubâî.

Allah aşkından bir zarar göremezsin. Cansız nasıl kalabilirsin, O'nun aşkıyla cân olacaksın sen. Önce yeryüzüne gökten gelmiştin, sonunda gene yeryüzünden göğe yükseleceksin.³⁷

Ey evreni yoktan var eden Allah'ım! Unutmaktan, sonradan var olmaktan sen münezzehsin. Başımda seni düşünmek, seni sevmekten başka ne varsa hepsi hatanın kendisidir. Dilde seni zikretmekten, tesbih etmekten başka ne varsa, hepsi sapıklıktır, boştur.³⁸

Onun şarabı, hak şarabından başka bir şey değildi: Bizim, sarhoş olmamız için, şaraba ihtiyacımız yoktur. Meclisimizin neşelenmesi için çenk ve rebab da istemeyiz. Biz gönül alıcı bir güzelin yüzünü görmeden, hoş sesli çalgıcıyı dinlemeden mest olmuşuz, kendimizden geçmişiz.³⁹ Bizim sarhoşluğumuz, kırmızı şaraptan değildir. Bizim şarabımız, aşk kadehinden başka yerde bulunmaz. Sen, benim şarabımı dökmek için geldin. Fakat ben, görünmez bir şarabın sarhoşuyum. Bu sebeple benim şarabımı görüp dökemezsin.⁴⁰

Onun hayat felsefesi ise, dini yaşamaktan ibâretti: Dinî vazifelerini yapmadan, iyi, yararlı bir insan olmadan Cenneti isteme. Hakk'a layık bir kul, onun lütfuna, ihsânına lâayık olmadan Süleyman mülkünü isteme. Mâdemki işin sonunda ecel vardır, hiçbir Müslüman kalbinin incinmesini isteme.

Müşkülünü çözen, seni hakikate ulaştırın bilgiyi, ölüm gelip çatmadan önce iste, öğrenmeye çalış. Aklını başına al da, şu dünyayı, yani var gibi görünen yoğu bırak, yok gibi sandığın varı iste.⁴¹

37 Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri, 676. rubâî.

38 Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri, 483. rubâî.

39 Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri, 95. rubâî.

40 Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri, 391. rubâî.

41 Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri, 117-118. rubâî.

Mevlânâ'yı eserlerinden tanıdıkça, aslında İranlı bir şâire ait olduğu hâlde Mevlânâ'ya aitmiş gibi gösterilen,⁴² fakat genel olarak Mevlânâ felsefesine uygun yorumlanabilecek olan **“Dön gel, dön gel, ne olursan ol yine gel”** sözü ile onun, herkese kapısını açtığını ancak herkesin, geldiği gibi kalmayarak, kendi dergâhından istifâde edip, değişerek, gelişerek, dönüşerek gitmesini arzuladığını anladık. Nitekim Gölpinarlı bu rubâîyi açıklarken şunları söyler:

Rubâî, Yüce Allah'ın şu âyetlerinin meâlidir: **“Ey nefislerine uyup haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz ki Allah, bütün günahları örtüp bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Size azap gelip çatmadan Rabbinize dönün, O'na teslim olun. Sonra size yardım edilmez.”**⁴³ Rubâîde geçen 'Bâzâ' kelimesi, 'gene, tekrar' anlamına geldiği gibi 'geri' anlamına da gelir. Buna göre anlam şöyle olur: “Her neysen, kâfirsen, ateşe, puta tapıyorsan, kötülüklerde bulunmuş, yüz kere tevbe etmiş, fakat tevbeni bozmuşsan, dön yaptıklarından, geri gel, ümidini kesme. Çünkü bu bizim kapımız, ümitsizlik eşiği değildir.” Yoksa 'kâfirsen, ateşe puta tapıyorsan, tevbeni bozmuşsan, kâfir olarak, ateşe puta taparak, tevbeni bozmuş olduğun halde tevbe etmeden gel, kabulümüzsün' anlamına değildir ve bunu böyle anlayanların, şüphesiz ki kasıtları, maksatları vardır.⁴⁴ Nitekim hadislerde “Yüce Allah, can boğaza gelmeden kulun yaptığı tevbe kabul eder”⁴⁵, “Günahından tevbe eden, hiç günah işlememiş gibidir.”⁴⁶ buyrulmaktadır.

42 “Gel, dön gel, kim olursan ol yine gel.. İster kâfir, ister Mecûsi, ister putperest ol, yine gel.. Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir. Tevbeni bin defa bozmuş olsan da yine gel.” Ziya Paşa, bu rubâînin Baba Efsal Kâşî'ye ait olduğunu söyler. Bkz. Ziya Paşa, Harabât, II, 242; Yaylalı Kamil, Mevlânâ'da İnanç Sistemi, s. 123; Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâîleri, 83. rubâî.

43 39 Zümer 53-54.

44 Gölpinarlı, Mesnevî ve Şerhi, III, 129-130

45 Tirmizî, Deavât 98; İbn Mace, Zühhd 30; Ahmed, II, 132; III, 425.

46 İbn Mace, Zühhd 30.

Mevlânâ, bir rubâisinde tevbesini/gerçek anlamda tevbeyi şöyle anlatıyor:

Efendim, Mevlâm! Ben eskiden işlenmiş günahlara, geçmişte yaptıklarına tevbe ederim. Telef olmuş, yok olup gitmiş bir âşıkın özrünü kabul etmez misin?

Benim pişmanlığım, her ne kadar senin bol kereminden, merhametinden kendi varlığıma yönelmek ve cömertliğini incitmekse de, Efendim, Allah'ım beni affet, beni affet, beni affet!⁴⁷

Ben, tevbeyi ne yapayım? Nasıl tevbe edeyim ki, benim teubem senin sayendedir, senin lütfundadır. Huzurunda tevbeden daha büyük bir günah olmaz! Senin büyüklüğüne layık tevbe nerede? Böyle tevbeyi kim yapabilir?⁴⁸

Yine o, öğüt kabul etmeyen azgınları tevbe ve imana şöyle çağırır:

Daha ne kadar zaman, işsiz güçsüz nefsinin oyuncağı olacak, bedava onun angaryasını çekeceksin?

Daha ne kadar zaman develer gibi, diken başları yiyeceksin?

Daha niceye dek, ekmek ve para peşinde koşacaksın?

Ey kâfir oğlu kâfir, imana gel artık!⁴⁹

Ey öğüt kabul etmeyen, azıcığını söylüyorum sana... Bu azıcığı duy da bil ki ben biliyorum.

47 Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri, 69. rubâi.

48 Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri, 194. rubâi.

49 Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri, 989. rubâi.

Gördüğün rüyaları ve başına gelecek işleri düşünmemek için kendini ölü ve kör ettin!

Ne vakte dek kaçaksın? İşte hileler, düzen anlayışının körlüğü, önüne geldi, çattı!

Tevbe kapısı kıyâmete kadar açıktır.

Kendine gel, bundan böyle çekin artık... Çünkü, Allah'ın keremiyle tevbe kapısı, kıyâmete kadar açıktır.⁵⁰

Mevlânâ, rubâîlerinde dostlarını çağırırken, onların neye nasıl gelececeklerini şöyle açıklar: *Ey her ağacın, her bağın, her otun yeşilliği, tazelik ve baharı! Ey benim devletim, bahtım, yüceliğim... Ey yalnızlığım, ey semâ'im, ey ihlâsım ve riyâm.. Gel, gel ki sensiz sen olmadıkça bütün bunların hepsi sevdadan ibârettir.*

Eğer sen, bu hakikat diyârından, bu mânâ meyhânesinden bir koku alamıyorsan, gelme buraya gelme. Eğer benlikten kurtulamıyor, isteklerinden soyunamıyorsan bu aşk nehrine dalma. Öteerde bulunan bir yön var ya, bütün yönler oradan geliyor, orada kal, bu tarafa gelme.⁵¹

Yine Mevlânâ'yı tanıdıkça, onunla özdeşleşen semâ'in folklorik bir gösteri olmadığını anladık. Anladık ki semâ', *cezbe halindeki dervişin ayakta ve kendinden geçerek Yüce Allah'ı zikretmesidir. Semâ', Hz. Mevlânâ'yı bir bütün olarak anlamak, onu yaşamak ve başkalarına onu anlatabilmektir. Semâ'da sağ el Allah'a açık, sol el ise insanlara dönüktür. Bunun anlamı Allah'tan alıp kullara vermektir. Tıpkı bunun gibi, Yüce Allah'tan alınacak mesajı, feyzi; insanlara ulaştırma ve onlarla paylaşırma sembolüdür. Semâzenin külâhı mezar taşıni sembolize eder; semâ'ya başlarken siyah kaftanı çıkarıp beyazlara*

50 Mesnevî, IV, 2500-2504.

51 Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâîleri, 67-68. rubâî.

bürünmek, dünyalıklardan soyunup kefen bezine bürünmek anlamına gelir. Semada dönmek, dört bir yana ilahî mesajı ulaştırma azim ve gayretidir. Nitekim sûfiler, gerçek ve helâl olan semâ'ın sınırlarını şöyle çizmişlerdir: “Semâ’ edenin muradı nefsânî arzuların harekete geçirilmesi, dünyalık temini ve fizikî zevk elde etmek ise bu semâ’ oyun ve eğlence olur, bunun hükmü ise haramdır.”⁵²

Hız. Pir’in deyişiyle semâ’, kendinden geçip Rabbe kavuşmak... Dostun hallerini görmek... Hakk’ın sırlarına ermek... Mutlak yoklukta, devamlı varlığın tadını çıkarmak... Başsız, ayaksız dosta koşmak... Nefisle savaşmak... Baş kesilmiş kuş gibi çırpınmak... Yakub’un derdiyle dertlenmek... Gömleğinden Yusuf’un kokusunu almak... Mûsâ’nın asâsı gibi Firavun’un büyülerini yutmak... Semâ’, vasıtasız olarak menzile varmak, dosta kavuşmaktır... Ve semâ’ gönül gözlerini açmaktır...⁵³

Sonuçta anladık ki Mevlânâ’nın bazı yönleri, hatta Mevlânâ’yı Mevlânâ yapan yönleri gizlenmiş yahut yanlış yerlere çekilmiş.

2. Özlenen Mevlânâ:

Zamanının bilgileriyle kuşanmış donanımlı bir kişi. İlmi ve irfanî ile örnek ve model bir kahraman, her kesimden insanla diyalogu ile engin hoşgörüsü ve insan sevgisiyle bilge bir kişi. İnanıldığı doğruları yaşayarak insanlığa sunduğu örnek kişiliği ile bir sûfî, bir zâhid, bir halk adamı, bir sevgi ve sevda insanı. Eserleri ile doğru bir şekilde tanınan, örnek hayatı ile günümüz düşünce dünyasını aydınlatan ve hayata davet edilen bir Mevlânâ. Çok çeşitli maddî ve manevî hastalıklar içerisinde kıvranan, şifâ ve kurtuluş arayan günümüz insanının özlemine çektiği, şefkatli hekim, yol gösterici lider/önder, aydınlatan

52 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, III, 163.

53 Tahirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, XIV, 317-318.

bilge, gönülleri ısıtan dost adam duruşuyla özlenen *Mevlânâ*. Ama bir türlü izlenemeyen, hayata dönüştürüleemeyen *Mevlânâ*.

Bugün hemen herkes *Mevlânâ* gibi büyük şahsiyetlerin özlemin-den dem vurur, ama onları hayata taşımak için çaba gösterenlerin sayısı oldukça azdır. İşte bu yüzden biz, yalnızca özlem duyulmakla kalmayan, hayata taşıyarak yaşatılan *Mevlânâ* diyoruz.

3. İzlenen *Mevlânâ*:

Mevlânâ'yı anlamak, onu sevmek, onu günümüze ve hayatımıza taşımakla ispatlanacaktır. Yoksa kuru bir *Mevlânâ* edebiyatı yapmak, Aralık aylarındaki anma festivalleriyle onu geçiştirmek değildir, *Mevlânâ*'yı anlamak. Folklorik bir gösteriye dönüştürülen semâ' törenleriyle üzeri örtülen/gölgelenen değildir *Mevlânâ*. Türbesine gömülen bir ölü de değildir *Mevlânâ*.

Bu konuda, *Mevlânâ*'ya, onun meziyetlerine özlem çekmek, ona mersiye ve medihler düzmek de yeterli değildir. Önemli olan onu izlemektir, onunla tanışıp ondaki güzellikleri hayata taşımaktır.

Hatasıyla sevabıyla onun insan olduğunu unutmadan, onu sıradanlaştırmadan, hayatını ulaşılamaz ve yaşanılmaz hale getirip buharlaştırmadan onu anlamak ve yaşamak. Kuru taklitten kurtulup *Mevlânâ*'nın mesajını günümüz idrakine söyletmek. İşte ancak o zaman gizlenen *Mevlânâ* olmaktan kurtulacak, özlenen *Mevlânâ*, izlenen *Mevlânâ* olarak yaşamaya devam edecek demektir. Unutmayalım ki, *Mevlânâ* dostluğu, dost insan olmakla, yürekleri fethedip gönüllere girmekle mümkün olacaktır. İşte *Mevlânâ*'nın ötelerden, kendisini sevenlere, özleyenlere çağırısı:

*Yeniği ara yeniği! Çünkü yeni, daha fazla zevk ve neşe verir insana. Eski palan eşeklerin sırtını yaralar, bereler!*⁵⁴

*Kalkın ey âşıklar, göklere doğru yükselelim. Şu yaşadığımız dünyayı gördük, anladık; bir de gideceğimiz öteki dünyaya varalım!*⁵⁵

*Aşk Burağı, Vahiy Meleğinin gayreti, kılavuzluğu olmadıkça, Hz. Muhammed gibi, nasıl olur da o en yüksek makama yükselbilirsin? Sen, tutuyor, fânî varlıklara güveniyorsun, sığınağı olmayanlara sığınıyorsun. Devlet ve ikbâl sahibi padişahlar padişahına nasıl sığınacaksın?*⁵⁶

*Gel, gel de birbirimizin kadrini kıymetini bilelim. Belli olmaz, bakarsın birbirimizden ansızın ayrılabiliriz. Mâdemki Peygamberimiz "Mümin müminin aynasıdır"⁵⁷ diye buyurdu, ne diye aynadan yüz çeviriyoruz. Garazlar, kinler dostluğu karartır, gönlü yaralar. Ne diye garazları gönlümüzden söküp atmıyoruz?*⁵⁸

*Gel aramıza gir. Biz, Hak âşıklarıyız, gel aramıza katıl da sana da aşk bahçesinin kapısını açalım.. Sen, su gibisin, fakat çukurda kalmışsın, mahpussun. Kendine bir yol aç da bize katıl, çünkü biz Hakk'a doğru akan bir seliz, sell!*⁵⁹

*Dostlar, dostlar! Sakın ayrılmayın birbirinizden! Aklınızda birbirinizden ayrılma sevdası bulunmasın. Aslında hepiniz de birsiniz, ikilik düşüncesine kapılmayın. Birbirinize yabancı olmayın. Vefa sultanı size, 'vefasızlık etmeyin' diye emrediyor!*⁶⁰

55 Mevlânâ, *Divan-ı Kebîr*, IV, 1713.

56 Mevlânâ, *Divan-ı Kebîr*, VI, 2894.

57 Münâvî, *Fezû'l-Kadir*, VI, 251-252.

58 Mevlânâ, *Divan-ı Kebîr*, III, 1535

59 Mevlânâ, *Divan-ı Kebîr*, III, 1536.

60 Can Şefik, *Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri*, 918. rubâî.

I. Bölüm

Kur'ân ve Mesnevî

A. Mevlânâ'ya Göre Mesnevî

Bu bölümde *Mevlânâ*'nın muhteşem eseri *Mesnevî*'yi öncelikle *Mevlânâ*'nın dilinden tanımlamaya, onun Kur'ân'la ilişkisini ortaya koymaya ve Kur'ân'a bakışını açıklamaya çalışacağız.

Mevlânâ, *Mesnevî*'de söylediklerinin Yüce Allah'ın lütf u kere-
miyle olduğunu söyler ve onda nazım, cinas ve kafiyelerin Allah'ın
emrine âmâde olduğunu şöyle anlatır:

***Ey doğacak çocuğun oynaması gibi bu mânâları içimde
oynatıp duran Allah, mâdemki bunun tamamlanmasını di-
liyorsun,***

***Kolaylaştır, yol göster, muvaffakiyet ver. Yahut da bu is-
teği, bu iştiyakı gider, bizi muâheze etme.***

Mâdemki müflise altın ihtiyacını ilhâm ediyorsun, ey ganî padişâh, gizlice ona altın ihsân et.

Sen olmadıkça, senin inâyetin lütfetmedikçe gece gündüz nazım ve kâfiyenin ne değeri olabilir, bu çeşit meydana gelen şiiire kim bakar ki?

Ey bilgi sahibi padişâh, nazım da, cinas da kâfiye de korkudan senin emrine kuldur.

Sen, her şeyi, seni tespih eder bir hâle koymuşsun, akıl ve temyiz sahibi olanlar da seni tespih eder, akıl ve temyiz sahibi olmayanlar da.⁶¹

Mesnevî, besmeleyi temsil eden bâ harfi ile (Bışnov/Dinle) başlar. Tıpkı başında besmele yazılmayan Kur'ân suresi Berâe'nin bâ harfiyle başlaması gibi. Ve Mesnevî, hokkayı temsil eden nûn harfi ile sona erer. Bu iki harf, 'Ben bâ harfinin altında noktayım' (Ene'n-Nokta tahte'l-Bâ) sırrına işaret içindir.⁶² Yani Mesnevî, biri bâ, diğeri nûn olmak üzere iki nokta arasında bir eserdir. O, besmele ile başlar, cân'ın nûnu ile sona erer. Dinlemenin söylemekten daha önemli olduğuna dikkat çekmek için, dinle diyerek söze başlar ve ey cân diyerek söze son verir. O hâlde *Dinle ey Cân! Çünkü söz söylemek için önce duymak, dinlemek gerek! Sen de önce dinle.*⁶³

Mesnevî, Donanımlı ve Görkemli Bir Konaktır

Mesnevî Kâtibi Hüsâmeddin'e adanan, onun sayesinde yazıya dökülüp kalıcı hale gelen ve onunla güzelleşen Mesnevî, Mevlânâ'ya

61 Mesnevî, III, 1490-1495.

62 Bkz. Bursevî, *Ruhu'l-Mesnevî*, s. 91; Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I, 31-32.

63 Mesnevî, I, 1636.

göre donanımlı bir konaktır. O, muhteşem manzara ve donanımı ile eşsiz güzellikteki manzarasıyla ruhlara huzur ve neşe, bedenlere şifa veren bir konak. Bahçesinden en güzel ve en leziz meyvelerin devşirildiği bereketli bir konak... Görenlerin gözünü gönlünü açan, içerisinde konaklayanlara sürûr ve mücevher saçan bir hazine... Misafirlerine umut aşıl原因an bir nur huzmesi... Yolu Kâbe'ye çıkan bir kervan. *Mesnevî*'den samimî, sabırlı, ümitvar, gönül gözleri açık, ilim ve amel ehli âşıklar istifade ederler. *Mesnevî*'nin uzayıp gitmesi, şükürün nimeti artırması gibi olup yadırganacak bir husus değil, sevi-nilecek bir durumdur.

Mevlânâ, birinci cildin önsözünde, şunları söyler:

“*Mesnevî*, gönüllere şifadır, hüznleri giderir, Kur’ân’ı açıkça anlamaya yardım eder (Keşşâfu’l-Kur’ân), huyları güzelleştirir..”⁶⁴

Dördüncü cildin başında da şunları söyler:

Bu faydası en ulu olan en güzel konağa dördüncü göçtür. Bahçeler nasıl gök gürleyince sevinir, gözler nasıl uykuyla uzlaşırsa, bunu görünce de ariflerin gönülleri öyle neşelenir. Ruhların huzuru, bedenlerin şifası bu dördüncü göçtedir. Bu göç, tam ihlâs sahiplerinin sevip istedikleri, yolcuların dileyip arzuladıkları gibidir. Gözlere nurdur, ruhlara neşe.

Devşirenlere yemişlerin en güzeli, en iyisi... Dileklerin, isteklerin en hoşu, en ulusudur. Hastayı doktoruna çeker götürür.

Âşıkı alır maşûkuna ulaştırır. Hamdolsun Allah'a, bu dördüncü göç ihsânların en büyüğüdür; dilenen şeylerin en nefîsidir. Ülfet zamanını yeniler, mihnet çekenlerin güçlü-günü kolaylaştırır. Hak'tan uzak kalan, buna bakar okursa onun üzüntüsünü artırır. Kutluluğa eren kişinin de sevincini, şükrünü çoğaltır.

Hânende kadınlar kendilerini bezerler ya.. İşte bunu okuyan kişinin gönlünde de o hânendelerin boyunlarına asıp taktıkları inci, elmas ve mücevherlerden meydana gelen sevinçten ziyade bir sevinç ve neşe hâsıl olur. Bu, ilim ve amel ehline mükâfattır!

Bu dördüncü göç doğmuş bir dolunaya benzer.. Gitmiş-ken geri gelen devlet gibidir. Ümitvâr olanların ümit üstüne ümitlerini arttırır durur.

Ey Hak Ziyası Hüsameddin, sen öyle bir ersin ki Mesnevî, senin nurunla ayı bile geçti, aydan bile parlak bir hale geldi.

Ey lütfu, keremi ile umulan, Allah bilir, yüce himmetin bu Mesnevî'yi nereye çekmekte?

Bu Mesnevî'nin boynunu bağlamış, bildiğin yere doğru çekmekteyin.

Mesnevî, koşup gitmekte... Çeken gizli. Fakat görececek gözü olmayan gafilden gizli.

Mesnevî'nin yazılmasına önce sen sebep olmuşsun... Arttar, uzarsa arttıran, uzatan yine sensin.

**Mâdemki sen böyle istiyorsun. Allah da böyle istiyor...
Allah, takva sahiplerinin dileğini ihsân eder.**

Evvelce sen, varlığını Allah'a verdin... Karşılık olarak Allah da varlığını sana verdi.

Mesnevî, sana binlerce şükretmede... Ellerini kaldırıp dualar eylemede...

Allah, Mesnevî'nin diliyle, eliyle sana şükrettiğini gördü de ihsânlarda bulundu, lütuflar etti, keremini çoğalttı.

Çünkü Allah, şükredenin nimetini çoğaltmayı vaat etmiştir. Nitekim secdenin karşılığı, Allah'a yakın olmaktır.

Allahımız "Secde et de yaklaş"⁶⁵ dedi... Bedenlerimizin secde etmesi, canlarımızın Allah'a yaklaşmasına sebeptir.

Mesnevî, ziyâdeleşiyorsa, uzuyorsa bu yüzden ziyâdeleşiyor, bu yüzden uzuyor... Fazla ve büyük görünmek için değil!

Üzüm çubuğu, yazdan nasıl hoşlanırsa, onunla nasıl bağdaşmışsa biz de seninle öyle bağdaşmışız, senden öyle hoşlanmaktayız... İstiyorsan emret, çek de çekip götürelim!

Ey 'sabır, varlığın anahtarıdır"⁶⁶ sırrının emîri! Bu kervanı güzel güzel tâ hacca kadar çek, götür!

Hac, Allah evini ziyarettir, ev sahibini ziyaretse erliktir.

65 96 Alak 19.

66 Kur'ân'daki pek çok ayette sabretmenin önemi üzerinde durulurken bir hadiste de "Sabır, ferahlığın anahtarıdır" buyrulmuştur. Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I, 27.

Hüsâmeddin, sen bir güneşsin, onun için sana ziyâ dedim... Bu iki söz, Hüsâm ve Ziyâ, senin vasıflarıdır.

Bu Hüsâm ve Ziyâ birdir... Şüphe yok ki güneşin kılıcı ziyâdandır.

Nur, ayındır; bu ziyâ da güneşin... Kur'ân'ı oku da bak!

Babacığım, Kur'ân güneşe ziyâ dedi, aya da nur..⁶⁷. Hele bak da gör!⁶⁸

Mesnevî, Işık Saçan Bir Güneştir

Yine *Mesnevî*, etrafa nurlar saçan bir güneştir. Bazılarına masal gibi görünse de o, aslında kişinin görmek istediğidir ve kendisidir. Kişi ona nasıl bakarsa, öyle görür; onda ne ararsa onu bulur. Bir eserin meydana gelmesinde müellifin/ustanın içerisinde bulunduğu ortam son derece önemlidir. *Mesnevî*'nin yazımında da *Mevlânâ* dostlarının ve özellikle Hüsâmeddin'in ayrı bir yeri vardır. Yine muhatapların/dinleyenlerin esere kendilerini verşi, eserin oluşumuna etki eder. Gönül adamlarının gönül vermesi ile *Mesnevî* daha bir güzelleşmiş ve âdetâ gönül adamlarının kolektif bir çalışması hâline gelmiştir. Tüm mütevizâlığı ile *Mevlânâ* bu gerçekleri şöyle terennüm eder:

Hüsâmeddin, bu dördüncü deftere nurlar saç! Çünkü güneş de dördüncü kat gökten doğar, âlemi nurlara gark eder.

67 Bkz. 10 Yunus 5.

68 *Mesnevî*, IV, 1-19.

Sen de bu dördüncü defterle âlemlere güneş gibi nurlar saç da şehirlerle ülkelere parlarsın, her tarafı nura gark etsin!

Bu kitap, masal diyene masaldır...⁶⁹ Fakat bu kitapta halini gören, bu kitapla kendini anlayan kişi de erdir!

Mesnevî, Nil ırmağının suyudur... Kıptî'ye kan görünür ama Mûsâ kavmine kan değildir, sudur!

Bu sözün düşmanı, şimdi gözüme şöyle görünmede... Cehenneme baş aşığı düşmüş!⁷⁰

İşte ey halk ziyâsı Hüsâmeddin, o susuzun maksadı gibi benim de bu Mesnevî'den maksadım sensin.

Mesnevî, fer'ileri bakımından da, asılları bakımından da tamamı ile senindir... Onu sen kabul etmişsindir.

Padişahlar, iyiyi de kabul ederler, kötüyü de... Bir şeyi kabul ettiler mi artık reddetmezler.

Mâdemki bir fidan diktin, onu sula... Mâdemki açtın, düğümleme!

Mesnevî'deki sözlerden maksadım senin sırrın, onu şiir hâlinde söylemedeki muradım senin sesindir.

69 Mesnevî'de pek çok hikâye masal anlatılmıştır. Çünkü derinlikli konular, böyle hikâye ve masallarla anlaşılabilir hâle gelir. Mesnevî'ye 'kurt-tilki masalı' diyen beyinsizler, maksadın yüceliğini anlayamayanlardır. Bkz. Tahirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, I, 21.

70 *Mesnevî*, IV, 30-34.

Bence sesin, Allah sesidir... Âşık, hâşû; maşûkundan ayrılmaz.⁷¹

Mesnevî o kadar büyük ki kırk deve bile âciz olur, çekemez!⁷²

Mesnevî, Zengin Bir Gül Bahçesidir

Göründüğünden çok daha güzel ve zengin olan *Mesnevî* bir gül bahçesidir. Onun güzelliklerini gönül gözü açık olanlar görür, onun nâmelerini gönül kulağı açık olanlar işitir, onun kokusu da ancak gönül dünyası ile alınır. *Mevlânâ'nın deyişi ile Kur'ân'dan Allah'ın kokusu, hadisten Mustafa'nın kokusu ve Mesnevî'den de Mevlânâ'nın kokusu gelmektedir.⁷³ Önemli olan önce sağlıklı bir burun ile o kokuyu alma arzusu ve sevdasına sahip olmaktır. Zira ancak derdine devâ arayan, maksadına erişir.*

Sanır mısın ki Mesnevî sözlerini okuyasın da ucuzca, bedavaca duyasın, anlayasın!

Yahut hikmet sözleri ve gizli sırlar, kolayca kulağına girsin ağzına gelsin!

Duyarsın, duyarsın ama sana masal gibi gelir... Dış yüzünü duyarsın, iç yüzünü değil!

Bir güzel, başına, yüzüne çarşafını örtmüş, sende yüzünü gizlemiş!

71 *Mesnevî*, IV, 754-759.

72 *Mesnevî*, IV, 790.

73 Eflâkî Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 444.

İnadından Kur'ân, sana nasıl gelirse Şehnâme yahut Kelile ve Dimne⁷⁴ de öyle gelir!

İnâyet sürmesi, gözünü aydınlatır açarsa hakikatle mecazı o vakit ayırt eder, anlarsın!

Yoksa koku almayan adama misk de bir, fışkı da... Değil mi ki koku almıyor!

Ulu Allah'ın sözünü okumaktan maksat kendini usançtan, elemden kurtarmaktır.

Çünkü vesvese ve gam ateşi, bu sözle yatıştır... Bu söz, insanın derdine deva olur.

Bu kadar bir ateşi söndürmede akılca duru ve temiz su da birdir, idrar da!

Vesvese ateşini, su da idrar da... Her ikisi de uykunun, dert ve gam ateşini söndürmesi gibi söndürür.

Fakat Allah'ın hayat veren sözü olan bu temiz suyun, Candan bütün vesveseleri tamamı ile giderdiğini bilsen gönül, gül bahçesinin yolunu bulur, o bahçeye varır.

Çünkü ilahî kitapların sırrından bir koku alan, bağlarda, dere kıyılarında uçar durur.⁷⁵

74 Şehnâme, İranlı şair Fidevî'nin efsanelerle dolu dünyaca ünlü eseri. 'Kelile ve Dinme' Hitli Beydabâ'nın fabllardan oluşan meşhur eseri. Can Şefik, Mesnevî Tercümesi, IV, 637.

75 Mesnevî, IV, 3459-3472.

Mesnevî, Yol Gösteren Bir Yıldızdır

Mevlânâ beşinci cildinde *Mesnevî*'yi gemicilere, uçsuz bucaksız deryaların karanlıklarında yol gösteren yıldızlara benzetir. Uçsuz bucaksız hayat deryasında rotayı şaşırmadan, batmadan, boğulmadan yola devam edebilmek için kılavuza/rehbere ihtiyaç vardır. Bunun için de o kılavuza müracaat etmek ve ondan nasıl yararlanacağını bilmek gerekir. Hedef, rehberi görmek değil, ondan istifade etmektir. Bu nedenle önemli olan bu güzel görünümlü yıldızları seyretmekle yetinmemek ve o yol göstericilerin peşinden gitmek ve menzile ulaşmaktır.

Bu cilt, Mesnevî'nin beşinci cildir. Can göğünün burçlarındaki yıldızlara benzer.

Yıldızları tanıyan gemiciden başkasının duyguları, yıldızla yol bulamaz.

Başkaları, yıldızları ancak seyrederek, ne kutlularından haberleri vardır, ne kavuşmasından.

Geceleri tâ sabahlara kadar böyle şeytanları yakıp yandıran yıldızlarla âşinâlık et.⁷⁶

Mesnevî, Gölgeleeri Yok Eden Bir Işıktır

Altıncı ciltte *Mesnevî*'nin vehim, şüphe, zan gibi tereddüt hayallerini gideren ışık olduğu vurgulanır. Gölgeleeri yok eden güçlü kuvvetli bir ışık. Bu ışığı görebilmek için ise hayvanî duygulardan arınmak, baş gözü yanında gönül gözüyle ona bakmak şarttır.

76 *Mesnevî*, V, 4227-4230.

Bu, Mesnevî kitabının ve manevî delillerin altıncı cildir. Vehim ve şüphe karanlıklarını aydınlatan, zan ve tereddüt hayallerini gideren bir ışığa benzer. Fakat bu ışığı hayvanî duyguyla görmenin imkânı yoktur.

Çünkü hayvanlık durağı, aşağılıkların en aşağısıdır ve o duraktakileri, aşağılık âlemin suretini yapsınlar, çizsinler diye yaratmışlardır. Onların duygularıyla anlayışlarına, o çizgiyi aşmasınlar diye bir daire çekmişlerdir. “Yüce, üstün ve her şeyi bilen Allah’ın takdiridir bu.”⁷⁷ Yani, Allah, onlara işleyecekleri işlerle, bakıp görebilecekleri yeri göstermiştir. Nitekim her yıldızın da gökyüzünde bir yeri, bir menzili vardır, ancak kendisine ait olan yerde, kendisine ait olan işi işler. Bir şehrin hâkimi gibi hani. Onun hükmü de yalnız o şehirde geçer, o şehrin dışında geçmez. Allah, bizi bir yerde hapsolmaktan, (gözlerimizi, kulaklarımızı, kalplerimizi) mühürlemekten, perde altında bıraktığı kullara göstermediği şeyleri bize de göstermekten korusun. Âmin ey âlemlerin Rabbi!⁷⁸

Mesnevî, Susuzları Suya Kandıran Bir Kaynaktır

Onun suyundan nasiplenmek için ise, Mesnevî denizine yönelmek ve ona bir kanal açmak gerekir. Söz söylemekten maksat da onu anlamaktır. Bunun için de mânâ araçları olan harf, söz ve so-luktan kurtulmak gerekir ki mânâ ile diriliş gerçekleşebilsin. Elbette su için kap lâzımdır, mânâ için de harf ve ses gerekir. Ama su içmek ve susuzluğu gidermek için kaba takılmayıp içindeki suya nüfûz etmek, sözden mânâyı anlamak içinse harfe, sese takılıp kalmamak, onların içerisindeki mânaya nüfuz etmek gerekir.

77 6 Enam 96, 36 Yasin 38, 41 Fussilet 12.

78 Mesnevî, VI. Cildin girişi.

Sûret ve mânâ, birbirlerini tamamlarlar. Suret, görünen kısım; mânâ ise batınî anlamdır. Gerçeğin hem sureti, hem de mânâsı vardır ki biri diğerini tamamlar. Şâyet sadece mânâyâ önem verilmiş olsaydı, şu dünya âleminin yaratılması anlamsız olurdu... Örneğin namazın ruhu vardır, ama o, muayyen sûretiyle tamam olur. İnsanlar arası sevgi de karşılıklı hediyeleşme gibi maddî şeylerle tamam olur... Yine sözgelimi namazın sadece şekliyle yetinen ve onun mânâsından habersiz olan kimsenin namazının bir anlamı yoktur. Yine sevgisini yalnızca ruhsuz bir şekilde tebessüm ile gösteren kimse riyâkârdır. Dolayısı ile her ikisinin birlikte olması gerekir.⁷⁹

Burada kınanan şekil, mânâsız olandır. Yoksa mânâyâ yakın olan sûret/şekil değildir kınanan. Çekirdeğin özüne bitişik/yakın olan kabul makbul ve gereklidir. Bu yüzden Kur'ân lafızları, Mushaf kabı, Kâbe'nin örtüsü, hâl ehlinin hırkası ve benzeri şeyler de büyük ve saygındır. Zira onlar, bereketin yayılması ile saygınlık kazanmış lafız iken mânâ, suret iken hakikat mertebesini elde etmişlerdir. Burada şekle takılıp kalan, onunla yetinip mânâyâ inemeyenler kınanmaktadır.⁸⁰

Mim, vav, mim ve nun harflerinde bir yücelik yoktur. Bu harflerden oluşan Mümin sözü ancak tarif içindir.

Ona münafık dersens... O aşağılık ad, içini akrep gibi dağlar.

Bu ad, cehennemden ayrılmış ve kopmuş değilse niçin cehennem tadı var?

79 Kefâfi, *Mesnevî Celâlüddin er-Rûmî*, I, 550-551.

80 Bursevî, *Ruhu'l-Mesnevî*, s, 114.

O kötü adın çirkinliği harften değildir. O deniz suyunun acılığı kab'dan değildir.

Harf, kaptır ondaki mânâ su gibidir. Mânâ denizi de "Ümm-ül-Kitap"/Kitabın anası yanında bulunan, kendisinde olan zâttir.⁸¹

Mesnevî, Mânâ Denizinde Bir Adadır

Mesnevî, hakikat deryasında, mânâ denizinde bir şiiir adasıdır. Mesnevî'deki Muhammedî nurlara ulaşmak ve onlarla dolmak için, ona arklar açmak gerekir. Akıl rüzgârı, suyun üstündeki şüphe çöplerini, vehimleri sürüp götürünce, mânâ suyu tertemiz olarak görünür. O şüphe çöpleri, Mesnevî'de geçen ve zaman zaman okuyucuyu şaşkırtan bazı söz, ibâre ve hikâyelerdir. Onlara takılıp kalmadan mânâlara geçmek gerekir. İşte o zaman vahdet denizine ulaşılacak ve su gibi berrak tevhid nurlarından içilecektir.⁸² Ama bu kesintisiz olarak devam etmelidir. Bunun için, alıcıları ona çevirmek, ona su kaynağı ile devamlı irtibatlı olmayı sağlayan bir ark açmak gerekir. Bu akarsu ile hem sürekli hayat kaynağı ile bağlantı devam edecek, hem de muhtemel kirlenmelerden korunmuş olunacaktır.

Irmak suyunu tamamıyla içmenin imkânı yok. Yok, ama susuzluğu giderecek kadar içmenin de imkânı yok.

Mânâ denizine susamışsan Mesnevî adasından o denize bir ark aç.

O arki o derece aç ki her an Mesnevîyi, ancak ve ancak mânâ denizi göresin.

81 Mesnevî, I, 292-296.

82 Can Şefik, Mesnevî Tercümesi, VI, 342-343.

**Yel, derenin üzerindeki saman çöplerini temizledi mi su,
tek renkliliğini meydana çıkarır.**

**Sen Mesnevîde ter-ü taze mercan dallarını gör, can su-
yundan bitmiş meyveleri seyret.**

**Söz, harften, sestem ve soluktan ayrıldı mı hepsini bira-
kır, deniz kesilir.**

**Harfi söyleyen de, duyan da, hattâ harfler de, bu üçü de
sonunda can olur.**

**Ekmek veren, ekmek alan ve pak ekmek, sûretlerden
kurtulur, toprak olur.⁸³**

Mesnevî, Hayat Sunan Bir Meradır

Mesnevî, yeşeren nebatâtı ile içerisinde hayat bulunan bir mera-
ya benzer. Görüntüsü son derece güzel ve bitirdiği taze yemişleriyle
sakinlerini doyuran bir meradır o.

**Ey Allah ışığı Hüsâmeddin, ey ruh cilâsı, ey doğru yolu
gösteren padişah gel!**

**Mesnevî'yi yayılmış bir mera haline getir, örneklerinin
suretlerine can ver!**

**Can ver de bütün harfleri akıl ve can olsun, can cenneti-
ne uçup gitsin.**

**Zaten onlar, senin sâyende can âleminden gelip harf tu-
zağına tutuldular, mahpus oldular.⁸⁴**

83 Mesnevî, VI, 66-73.

84 Mesnevî, VI, 183-186.

Mesnevî, Müşterisini Bekleyen Vahdet Dükkânıdır

Mesnevî, kendine özgü sanatı ve kârı olan bir yokluk dükkânıdır, vahdet dükkânıdır. Onda her ne varsa, her ne şekilde görülürse görülsün tevhidi çağırıştırır ve Yüce Yaraticı'da yok olmaya çağırır. O dükkânda tevhid dışında bir şey yoktur, onda anlatılan masal, hikâye gibi bazı şeyler tevhid ile bağdaşmıyor gibi gözükse de aslında onların hepsi doğrudan yahut dolaylı olarak tevhidi haykırır. Bu nedenle bu dükkâna müşteri olan, alıcı gözle ona bakmalıdır. Tabii ki orada neyi aradığını ve onu nasıl alacağını da bilmelidir. *Mevlânâ'nın* bu teşbihi, *Mesnevî'den* istifade edebilmek için bakış açısının ne kadar önemli olduğunu da gösterir.

Her dükkânın ayrı bir sanatı, ayrı bir kârı vardır. Mesnevî de yokluk dükkânıdır oğul.

Kunduracı dükkânında güzel deriler bulunur. Herhangi bir tahta parçası görürsen bil ki kundura kalıbıdır.

Kumaş satanlarda kumaşlar, ipekliler bulunur, o dükkânda demir olsa olsa ölçü aleti arşın olarak vardır.

Mesnevîmiz vahdet dükkânıdır. Orada birden başka ne görürsen puttur.⁸⁵

Bizim mânâmızı iyi anla ve çok çiğne ki ondan bir tad alasın ve haz duyasin. Şunu bil ki peygamberlerin, velilerin ve onları sevenlerin vücudu telef olmaz. Yere attıkları her çekirdek ve her bir tohum şeklen ölür ve kaybolursa da bir müddet sonra dirilip ağaç olur. Peygamberlerin ve velilerin cisimleri de böyledir.⁸⁶

85 *Mesnevî*, VI, 1525-1528.

86 Eflâkî Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 298.

Mevlânâ, söylediklerinin anlaşılabilmesinin yolunu da şöyle tanımlar:

İyi bak bana! Benim çekirdeğim ağaç olunca beni görebilir ve anlayabilirsin.

Ve Mevlânâ sözü şöyle bağlar:

“Sözün hayırlısı, delâleti çok olandır. İyi söz, çok olan değil faydalı olandır. Görmez misin, tek satırlık İhlâs sûresi, elli sayfa uzunluğundaki Bakarâ suresine tercih edilir?! Hz. Nuh Peygamber bin yıl hüküm sürdü ve ona yalnızca kırk kişi uydu. Mustafa'nın davet zamanı ve ona kaç kişinin iman ettiği de ortada!”⁸⁷

Herkesin aklının ereceği, fikrinin anlayacağı bir tarzda anlat.

Söz söyleyen kemal sahibi olursa, söz söyleme sofrasını yaydı mı sofrası, her çeşit aşlarla doludur.

Hiçbir konuk mahrum kalmaz. Herkes o sofrada kendi gıdasını bulur.

O sofrâ, Kur'ân'a benzer; Kur'ân'ın da yedi mânâsı vardır; alelâde halk da ondan doyar; bilgide, irfanda ileri gelenler de...⁸⁸

Mesnevî başta olmak üzere Mevlânâ'nın diğer eserleri uzun gibi gözükyorsa da aslında söylenip yazılanlar gerekli şeylerdir. Çünkü

87 Mevlânâ, *Fîhi Mâfih*, s.344-345.

88 *Mesnevî*, III, 1894-1897.

hedef kitle farklı seviyelerdeki farklı insanlardır. Onların seviyelerine göre, onların anlayıp ikna olacakları anlatımlara, hikâye ve örneklere ihtiyaç vardır. Zira bu eserlerin yazıldığı dönemde dert ve problemler haddinden fazla, hitap kitlesi çok değişik din, mezhep ve meşrep sahiplerinden oluşmaktadır. *Mevlânâ* ise, merkezdedir. Her seviye ve her dertte, her insanın kendisine başvurduğu bir merkezdir o. Bu yüzden o, farklı söylem ve deyişlerle konuşuyor ve yazıyordu. Ama onun gayesi tekti. O da, gerçeğin herkes tarafından doğru anlaşılması, onun gönüllerde yer etmesi ve hayata geçirilmesi.

B. Mevlânâ'nın Mesnevî'yi Kur'ân'a Benzetmesi

Mevlânâ, *Mesnevî*'sini tanımlarken, onun özellik ve güzelliklerinden bahsederken, zaman zaman onu Kur'ân'a benzetir. Bu, *Mesnevî*'nin Kur'ân ile kıyaslanması değil, tezlerine Kur'ân'dan deliller getirmesi, *Mesnevî*'de söylediklerinin Kur'ân'ın anlaşılmasına hizmet ettiğini belirtmek içindir. O, bu sözleri ile asla *Mesnevî*'yi Kur'ân seviyesine çıkarmayı kast etmemiştir. Aksine o, *Mesnevî*'nin Kur'ân'ın pek çok kıssasını, hüküm ve anlamlarını içerdiğini anlatmak için bu benzetmelerde bulunmuştur. Zaten bir şey, bir şeye ayırtıcılığı için benzetilir. Genellikle de kendinden üstün şeylere benzetilir. Bunun için de “*teşbihte hata olmasın*” kaydı düşülür.

Nitekim bazı hocaların *Mesnevî*'ye Kur'ân denmesini kınadıklarını, buna karşılık Sultan Veled'in *Mesnevî* için ‘*Kur'ân tefsiri*’ dediği *Mevlânâ*'ya nakledilmiş, o da şöyle karşılık vermiştir: “*Neden olmasın? Peygamberlerle erenlerin sözlerinde, harf kaplarının içinde, ilâhî sırların nurlarından başka bir şey yoktur ki, Allah'ın kelâmı, onların tertemiz gönüllerinden coşar, dillerinin ırmaklarından akar.*” *Mevlânâ*, bu sözleriyle, peygamberlerin vahye, erenlerin ise ilhama mazhar olduklarını, bu bakımdan sözlerinin, Kur'ân'ın hüküm ve hikmetlerini muhtevî olduğunu kast etmiştir. Gerçi kendisine ‘*Di-*

vâne' lakabı verilen Hüsâm-ı Divâne, namazda zamm-ı sure olarak 'Divan-ı Kebir'den beyit okumuştur. Ancak bunlar, *Mevlânâ*'nın yapmadığı ve düşünmediği aşırılıklardan başka bir şey değildir. Benzer aşırılıklara, her yolda rastlanabilmektedir.⁸⁹

Aynı şekilde birinin Allah kelâmı, ötekinin insan sözü olduğunu göz ardı ederek Kur'ân ile *Mesnevî* arasında, Arapça ve Farsça olmalarından başka bir fark olmadığını savunanlar ve bunu ispat etmeye çalışanlar olmuştur. *Mevlânâ*'nın zamanının peygamberi olduğu, *Mesnevî*'yi de Yüce Allah'ın onun kalbine vâsitasız olarak ilham ettiği savunularak *Mesnevî*'nin Farsça olması dışında Kur'ân'dan bir farkının olmadığı ileri sürülmüştür.⁹⁰ *Mesnevî*'yi güya yüceltme adına yapılan bu gibi abartılı ifadeler, yüceltme şöyle dursun, *Mesnevî* etrafında bir takım şüphe ve tereddütlerin oluşmasından başka bir işe yaramamıştır.

Evet, *Mesnevî* bir çeşit Kur'ân tefsiri olarak değerlendirilebilir, Kur'ân âyetlerinin anlaşılması ve yorumlanmasında ondan yararlanılabilir. Ama o, baştan sona bir Kur'ân tefsiri değildir. Onda Kur'ân âyetleri, Kur'ân konuları bütünüyle ele alınmamıştır, yine onda Kur'ân'da olmayan konu ve anlatımlar yer almıştır. Konusu, din ve dinin üç temeli olan *amel/şeriat*, *hâl/tarikat* ve *hakikat* olarak özetlenebilen *Mesnevî* hikâyelerinin yaklaşık 950 başlığının elliden fazlası âyet, bir o kadarı da hadislerden oluşur.⁹¹ *Mesnevî*'de lafzen veya meâlen geçen âyetlerin sayısı yedi yüz kadardır. İşaret ve telmih yoluyla geçen âyetlerle bu sayı bin beş yüzü bulur.⁹² Bu ise Kur'ân'ın dörtte birine tekâbül eder. Dolayısıyla *Mesnevî*, Kur'ân âyetlerini baştan sona ele alıp inceleyen bir tefsir çalışması değildir.

89 Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, VI, 362-363

90 Bkz. Konuk, A. Avni, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, I, 37-41.

91 Bkz. Ceyhan Semih, "Mesnevî", *DİA*, XXIX, 328.

92 Güllüce Hüseyin, *Kur'ân Tefsiri Açısından Mesnevî*, s. 61.

*Mevlânâ, Mesnevî'yi muhataplarına Kur'ân olarak sunmayı aklına bile getirmez. Onun Mesnevî ile ilgili övgüleri, onun Kur'ân âyetleri ve hadislerin meâlîni, tefsiri ve şerhini ihtiva eden bir ilham eseri olduğunu bildirmek içindir; yoksa o, onu, hâşâ bir vahiy olarak telakki etmemiştir.*⁹³ Zaten *Mevlânâ* peygamberle kendilerini bir tutanları şöyle eleştirmişti: **“Onlar peygamberlerle beraberlik iddia ettiler, biz de onlar gibiyiz dediler. Velîleri de kendileri gibi sandılar. Dediler ki: İşte biz de insanız, onlar da insan. Biz de uyumaya ve yemeğe bağlıyız, onlar da. Onlar, körlüklerinden aralarında uçsuz bucaksız bir fark olduğunu bilmediler.”**⁹⁴

Mevlânâ'nın, Mesnevî'yi Kur'ân'a benzetmesine örnek verecek olursak, meselâ o, eserinde yazılan bazı hikmetlerin, şekilci birtakım insanları yanlış yollara sevk edebileceğini anlatırken, Kur'ân âyetlerinin de bazı kişileri azdırdığını örnek olarak gösterir.

Mesnevî'nin sözlerindeki sûret de sûrete kapılanı azdırır, yolunu kaybettirir, manâya bakan kişiye de yol gösterir, doğru yolu buldurur.

Allah da “Bu Kur'ân, gönül yüzünden bazılarını doğru yolu gösterir, bazılarının da yolunu azıtır”⁹⁵ buyurmuştur.⁹⁶

Gerçekten de Allah kelâmı Kur'ân'ı dinleyen ve onu anlayan Mekke müşrikleri, Kur'ân'a karşı hırçınlaşıyor ve Kur'ân onların azgınlıklarını ve İslâm'a olan düşmanlıklarını artırıyordu. Öte yandan

93 Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I, 18-19.

94 *Mesnevî*, I, 265-267.

95 Bkz. 2 Bakara 26; 9 Tevbe 125; 17 İsrâ 41, 82; 5 Mâide 64 .

96 *Mesnevî*, VI, 655-656.

sonraki dönemlerde gelmiş olan ve gulât denilen bazı aşırı gruplar, 'aşk hikâyesi anlatıyor, bu, Allah kelâmı olamaz' deyip Yusuf sure-sini Kur'ân'dan saymamışlardı. Bu, onların Kur'ân'a şartlı ve yanlı bakışlarından kaynaklanıyordu. Şartlı ve yanlı bakış, Allah kelâmı için bu sonuçlara götürüyorsa, Mesnevî'ye yanlı bakanların onun hakkındaki söz ve yaklaşımlarını yadırgamamak lazımdır.

Yine eğri bakan, yanlış gören bazı kendini bilmezlerin *bu söz, yani Mesnevî, aşâğılık bir söz*, diyerek Mesnevî'ye dil uzattığını söy-ler ve buna karşılık Allah kelâmı Kur'ân'a bile dil uzatanlar olmuşsa, Mesnevî'ye dil uzatanların olması çok görülmemeli der ve bu kesim-lere şöyle cevap verir:

İş bilen, söz anlayan adama bu söz, hikâye değil. Hâlimi anlatıyorum ben, sevgilinin huzurundayım ben!

İsyankâr inkârcı, Kur'ân için, bunlar önce gelip geçenle-re ait aslı yok masallar dedi ya... Kur'ân hakkında söylenen bu söz, nifak eserdir.⁹⁷

Sapıklar, Kur'ân'da sözden, lâftan başka bir şey görmez-lerse şaşılmaz ki

Körün gözüne, nurlarla dolu güneşin ışıkları gelmez de yalnız bir hararet gelir.

Göbekli aptalın biri, ansızın eşek ahırından başını çıkar-dı, her şeyi kınayan kocakarılar gibi şöyle dedi:

"Bu söz, yani Mesnevî, aşâğılık bir söz... Peygamber'in hikâyesi mi var, ona uymayı mı anlatıp durmaktadır? Bunda

97 Mesnevî, III, 1149-1150.

öyle velilerin at koşturdukları makamlara ait yüce bahisler, yüksek şeyler yok... Dünyadan ve Allah'tan başka her şeyden kesilmeden tut da yokluk makamına kadar derece derece, mertebe mertebe Allah'a ulaşıncaya kadar her durağın, her konağın şehri de yok ki bir gönül sahibi onunla kanatlanıp uçsun.”

O kâfirler Allah'ın kitabını da bu çeşit kınadılar.

“Bu esatirden eskilerin masallarından ibaret... Öyle derin bahisler, yüce hakikatleri tahliller yok bunda.

Bunu küçücük çocuklar bile anlar. Kabul edilecek yahut edilmeyecek emirlerden nehiylerden ibaret.

Yusuf, Yusuf'un büklüm büklüm zülüfleri... Yakub, Zeliha, Zeliha'nın derdi...

Hep bunlar değil mi? Bunları herkes anlar, bilir. Nerede bir söz ki akıl, onu idrak edemesin de hayretlere düşsün” dediler.

Allah da dedi ki:⁹⁸ “Eğer bu sana kolay görünüyorsa bu çeşit kolay, basit bir sûre söyleyiver.

Cinlerinize, insanlarınıza kudret ve sanat sahibi olanlarınıza söyleyin de ehemmiyetsiz gördüğünüz âyetler gibi bir âyet meydana getirsinler!”⁹⁹

98 Bkz. 2 Bakara 23; 10 Yunus 38; 11 Hud 13; 17 İsrâ 88.

99 Mesnevî, III, 4230-4243.

Mevlânâ, bu benzetmeleriyle, yirmi beş bin beyitten fazla hacme sahip olan *Mesnevî*'si ile âdetâ muhaliflerine meydan okumaktadır.

Yine *Mevlânâ*, *Mesnevî*'nin bitmez tükenmez engin hikmet hazinesi olduğunu anlatırken, Yüce Allah'ın Kur'ân için buyurduğu şu âyete telmihte bulunur: **De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için deniz mürekkep olsa, Rabbimin sözleri tükenmeden önce deniz tükenir. Yardım için bir o kadarını daha getirsek yine yetmez.¹⁰⁰ “Yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem olsa, denizler de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha gelip ona yardım etse de Allah'ın kelimeleri yazılsa, yine bunlar tükenir, Allah'ın kelimeleri tükenmez. Allah öyle üstündür, öyle hikmet sâhibidir.”¹⁰¹**

Her fidanı yakan ateşi gördün ya. Hayali yakan can ateşini de seyret.

Candan böyle bir ateş yalındı mı ne hayâle aman vardır ne hakikate.

O, her aslanın, her tilkinin düşmanıdır. “Her şey helâk olur, ancak O'nun hakikati bâkidir.”¹⁰²

Onun hakikatine var, varlığından geç. “Bismi” deki elif gibi kelimedeyi kaybol.

O elif, Bismi'de gizlenmiştir. O, hem Bismi'de vardır, hem yoktur.

Böyle ulanmak için hazfedildi mi kelimedeyi yok olur.

100 18 Kehf 109.

101 31 Lokman 27.

102 28 Kasas 88.

O, ulanma içindir, be harfiyle sin harfi, onunla birbirine ulanmıştır.

Fakat be harfiyle sin harfinin ulanması, elifin ulanmasına razı olmaz.

Bu ulanmada, bu buluşmada bir harf bile sığmazsa artık sözü kısa kesmem lâzım benim.

Bir harf bile sin'le bâ'yı ayırıyor.¹⁰³ Burada susmak, en lüzumlu bir şeydir.

Elif, varlığından yok olmuştur ama o harfi olmaksızın da 'bâ' ile sin, elifi söyler durur.

“Sen atmadın, attığın vakit, o attı”¹⁰⁴ âyeti Peygamberin varlığı olmadan inmiştir.

Peygamber de kendi varlığından geçmiş, susmuş, Tanrı diliyle söylemeye koyulmuştur da ondan sonra “Allah dedi” demiştir.

İlaç, ilaç olarak kaldıkça tesirsizdir. Fakat içildi, yendi de varlığından geçti mi tesir eder.

Ormanlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa yine Mesnevî'nin biteceğini umma.

103 Bu beyitlerde Bismelenin başındaki 'İsm' kelimesinin yazılmayan elifinden bahsediliyor. Nasıl ki Bâ harfi Yüce Allah'ın ismine yakın olabilmek için okunmayan elifin yazılmasına bile izin vermiyor ve elif Allah'ın isminde yok olup gidiyor. İnsanın da manalara erebilmesi için kendinden geçmesi, şeklen kaybolması ve Allah'ta yok olması gerekiyor. Tasavvufta Fenafillâh denilen makam da budur.

104 8 Enfal 17.

**Toprak oldukça ve kerpiç dökücü, toprağı karıp dört so-
padan meydana gelen kalıba döktükçe bu kitabın şiiri de
uzar gider.**

**Hatta toprak kalmasa, yapılan kerpiç kurusa yine onun
denizi coşar, köpürür... Köpüklerden yeni topraklar olu-
şur.**

**Orman kalmasa, ağaçlar tükense ormanlık, bu sefer de-
nizin içinden biter, baş gösterir.**

**Onun için sıkıntıları gideren o zat, “Bizim denizimizden
zuhur eden sözleri rivâyet edin. Bu hususta size bir teklif
yoktur”¹⁰⁵ dedi.**

**Denizden dön, yüzünü karaya koy. Oyundan oyuncaktan
bahset, çocuğa bu daha iyi!**

**Çocukluğunda oyunla oynarsa da yavaş yavaş akıl denizi-
ne âşina olur, o denize dalar, yüzer.**

**Çocuk, oyunla akıllanır, oynaya oynaya akli başına gelir
onun.**

**Oyun, görünüşte akla uymaz ama iş böyledir işte: Deli
çocuk, oyun oynar mı? Cüzü lâzım ki küle dönsün.¹⁰⁶**

105 Bu söz Peygamberimizin “Benden duyduğunuzu, bir âyet bile olsa halka bildirin; İs-
railoğullarına ait olan kıssaları da söyleyin bir sakınca yok” (Suyûtî, Camiu’s-Sağîr, I,
105-106) hadisine telmihte bulunmuştur. Bkz. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, VI, 363.

106 *Mesnevî*, VI, 2236-2257.

O, bu sözleriyle *Mesnevî*'nin beyitlerini söylediği anlardaki cezbe halini de anlatmış oluyor. Artık o sıralarda bir insan olarak kendinden geçtiğini, kendi olarak söylemediği, Yüce Allah'ın lütuf ve ihsanı ile söylediğini itiraf ediyor. Büyüklerin ahlâkı böyledir. Hatalarını kendilerine isnat ederken, yaptıkları büyük eserleri, söyledikleri hikmetli sözleri kendilerine mal etmezler.

Mevlânâ hayranı büyük âlim ve şâir Molla Camî (895/1489), onun için, *Mesnevî Farisî dilinde Kur'ân'dır. O yüce işi hakkında ne söyleyeyim? Peygamber değil ama kitabı var*¹⁰⁷, diyerek *Mevlânâ*'nın büyüklüğünü ve *Mesnevî*'sinin Rahmanî olduğuna dikkat çekmiştir. *Peygamber değil ama kitabı var* demek, bu kitap 'görevli' bir kitaptır demektir. O kitabın çağ için bir görevi, çağından sonrası için de bir görevi vardır. Doğrudan Kur'ân-ı Kerîm'e götürülen nurdan bir Burak gibi. Bir yorum, ama ateşi kül bağlamamış, vahyin sıcaklığını yüreğinde yaşatan bir yorum. Nasıl Kur'ân-ı Kerîm, her an yeni nazil oluyormuşçasına ter ü taze olmanın mucizesine sahipse, *Mesnevî* de yeni nazil olan Kur'ân'ın anındaki yorumu olmanın kerametine mâlikmişçesine bir hararet neşrediyor.¹⁰⁸

Mesnevî, kendisi denize ulaşıırken, titrek ve mütereddit, her an kaybolmaya aday bir damlayı andıran insan ruhunu da *Birlik Denizine* ulaştırarak kurtarır. *Mesnevî*'nin bin bir renk ve parlıtsından aşırınlara, bütün bu renklerin altındaki tek rengi, birlik rengini göstererek, Hz. *Mevlânâ* cevap veriyor. *Mesnevî*'nin Kur'ân'a mensupluğunu, aitliğini itiraz, red ve inkâr yolunu iptal ediyor. Kur'ân'ın dışında ona bir varlık tanımıyor. *Ene'l-Hak* sözünde olan gerçek tevâzüyu, inanç ve *fenâ fillah* ruhuyla *Mesnevî*'ye, Kur'ân'da fanî olduğunu yine kendi dili ve üslûbuyla söyletiyor.¹⁰⁹

107 Konuk, A. Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I, 36.

108 Karakoç Sezai, *Mevlânâ*, s, 63-64.

109 Karakoç Sezai, *Mevlânâ*, s, 66-67.

Özetleyecek olursak, *Mevlânâ Mesnevî*'sini tanımlarken, ona yöneltilen eleştirilere cevaplar verirken onu Kur'ân'a benzetiyor. Onun bu benzetisi, *Mesnevî*'yi Kur'ân ile yarıştırmak değil, *Mesnevî*'nin Kur'ân ile ilgisini anlatmak içindir. Nitekim kendisine nasihat etmesini isteyen Emir Süleyman Pervâne'ye *Mevlânâ* şöyle diyordu: *Sen ki Kur'ân ezberlemiş, hadis okumuşsun. Allah'ın ve Peygamberinin sözlerinden ders almıyorsan, benim nasihatimin sana ne faydası olsun ki?!¹¹⁰*

C. Mesnevî'de Kur'ân'ın Tanımı ve İsimleri

Kur'ân-ı Kerim, bize kendisini pek çok isimle tanıtır. Bu, Kur'ân'ın tek isimle ifade edilemeyecek kadar çok yönlü bir kitap oluşunu gösterir. Gerçekten de Kur'ân'ı tek bir isim yahut sıfatla anlatmak zordur. Onun isim yahut sıfatlarından her biri onun bir ya da birkaç yönünü anlatabilir, ama bütünüyle onu anlatamaz. Bu yüzden onun onlarca isim ve sıfatı vardır.¹¹¹ Bu gerçeğin *Mesnevî*'ye de yansıdığını görmekteyiz. *Mevlânâ*'ya göre Kur'ân, kitapların anası *Ümmü'l-Kitâb*, hak ile batılı birbirinden ayıran *Furkân ve ilâhî kelâm*dir. O, güneş gibi açık, her yanı aydınlatan bir mucizedir. Nur ve ışık kaynağıdır. Fikir ve sözler, kalıcı olmak için ona dayanmalı, ondan kaynaklanmalı ve asla ona aykırı olmamalıdır.

Kur'ân Allah kelâmıdır, o beşer sözü değildir, peygamberin kendinden söylediği bir söz de değildir. Nitekim bu konuda Yüce Allah şöyle buyurur:

110 Önder Mehmet, *Mevlâna (Hamdım-Pişdim-Yandım)*, s. 94.

111 Kur'ân'ın yüzden fazla ismi ve bu isimlerin anlamı için bkz. Akpınar Ali, *Kur'ân Niçin ve Nasıl Okunmalı?* Uysal Kitabevi, Konya 2000, s. 15-30.

“Yoksa ‘Onu uydurdu’ mu diyorlar? De ki: “Eğer doğru iseniz haydi onun benzeri bir sûre getirin ve Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın!”¹¹²

“O, arzusuna göre konuşmaz. Onun getirdikleri tamamen kendisine vahyedilendir.”¹¹³

“Eğer o, Muhammed, bazı laflar uydurup bize iftira etseydi, elbette onun sağ elini veya kuvvetini alırdık. Sonra onun can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel olamazdı.”¹¹⁴

Kur’ân’ın pek çok âyetinde üzerinde durduğu bu gerçek hakkında Mevlânâ şunları söyler:

Kur’ân-ı Kerim’deki şer’î tekliflerin hikmeti, emir ve yasakların sırrı: Allah, kullarına imanı, şirkten; namazı, kibirden temizlemek; zekâtı, rızka sebep olmak; orucu, halkın ihlâsını denemek; haccı, dini kuvvetlendirmek; cihâdı, İslâm dinini yükseltmek; kötü şeylerden yasağı, sefihlere mâni olmak; akrabalığı gözetmeyi, onların sayısını çoğaltmak; kisası, kan dökülmesini önlemek; cezaları, haram olan şeyleri halkın gözünde büyütme; içki yasağını, akli korumak; hırsızlıktan çekinmeyi, iffeti nimetlendirmek; zinâyı terki, nesebi temiz tutmak; şehâdeti, inkâr edenlere karşı koymak için farz kılmıştır.¹¹⁵

Kur’ân, gerçi Peygamber’in dudağından çıkar ama kim Allah söylemedi derse kâfirdir.¹¹⁶

112 10 Yunus 38; 11 Hud 13, 35; 32 Secde 3; 42 Şura 24; 46 Ahkaf 8; 52 Tur 33.

113 53 Necd 3-4.

114 69 Hâkka 44-47.

115 Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, II, 37-38.

116 Mesnevî, IV, 2122.

O ses öyle bir sestir ki her sesin, nağmenin aslıdır. Asıl ses odur, o sestten başka sesler, aksi sedadır.

Türk, Kürt, Zenci, Acem, Arap bütün milletler kulağa, dudağa muhtaç olmadan bu sesi anlamışlardır.

Hattâ Türk, Acem ve Zenci söyle dursun... O sesi dağlar taşlar bile işitmiştir.¹¹⁷

Kâinatta bulunan her şey Yüce Allah'ın emrine boyun eğer, yaratılış gayesine uygun hareket eder. Sözgelimi, ağaçlar, vakti gelince çiçek açar, yaprak verir, zamanı gelince meyveye durur. Güz gelince yine Hakk'ın nidâsını işitip sararan yapraklarını dökmeye başlar ve birer değneğe dönerler. Toprak da böyle, taş da böyledir. Yerin sallanması, toprağın yarılıp Kârun'u yutması, taşların yarılıp içlerinden su çıkması, denizin Hz. Mûsâ'ya yol olması, bıçağın Hz. İsmail'i kesmemesi, hurma kütüğünün inlemesi hep Allah'ın nidâsını işitip anladıklarını gösterir.¹¹⁸

Vahiyden olmayan söz, hevâ ve hevestendir. Topraktan yaratılanlar gibi havaya, zerre zerre dağılır, biter.

Eğer bu söz, sana yanlış görünürse "Vennecmi"¹¹⁹ suresinin evvelinden birkaç satır okuyuver.

Oku da Muhammed'in, hevâ ve hevesinden konuşmadığını, onun her sözünün, ancak vahiy olduğunu anla.¹²⁰

117 Mesnevî, I, 2109.

118 Tahirü'l-Mevlevî, Mesnevî Şerhi, IV, 1038.

119 "Kayıp düştüğünde yıldızla and olsun ki. Arkadaşınız Muhammed, sapmadı ve taşkınlık da yapmadı. O, arzusuna göre konuşmaz. Onun getirdikleri tamamen kendisine vahyedilendir." 53 Necm 1-4.

120 Mesnevî, VI, 4669-4670.

Kur’ân, Allah kelâmıdır. Onu tanımlarken ilim adamlarımız şunları söylemişlerdir: “Kur’ân-ı Kerim, Mushaflarda yazılı, ezberlenerek kalplerde korunmuş, dillerimizde okunan, kulaklarımızla duyulan ve mahlûk/yaratılmış olmayan Allah kelamıdır. Yüce Allah, kelâm sıfatıyla konuşur. Kelâm, harf ve sesler cinsinden olmayıp Allah’ın ezeli sıfatıdır.”¹²¹

Bu gerçekleri Mevlânâ, şöyle terennüm eder:

“Tanrı her türlü ses ve harften münezzehtir. O’nun sözü ses ve harfin dışındadır. Fakat sözünü istediği her harf, her ses ve her dilden çıkarır. Meselâ yollar üzerinde bulunan kervansaraylarda havuz başında taştan bir adam yahut kuş koymuşlar, bunların ağzından su akıp havuza dökülür. Akıllı insanların hepsi o suyun, bu taştan yapılmış kuşun ağzından gelmeyip, başka bir yerden geldiğini bilirler. Muhammed’in söyledikleri de Tanrı’nın sözleridir.”¹²²

Hız Muhammed (s.a.v)’e verilen en büyük mucize olan Kur’ân, değişiklik ve tahrifattan korunmuştur, o bâtılın kökünü kazıyan hak söz, Allah’ın kurtarıcı kopmaz ipidir. Onun ışığı kıyamete kadar sönmeyecek, cihanı aydınlatmaya devam edecektir. Bu konuda Kur’ân’da şu açıklamalar yer alır:

“O Zikri/Kitâbı biz indirdik biz; ve O’nun koruyucusu da elbette biziz!”¹²³

“Onlar, kendilerine gelen Kur’ân’ı inkâr ettiler. Hâlbuki o, öyle eşsiz bir Kitaptır,

121 Bkz. İmam Azam, *Fıkh-ı Ekber*, İmam-ı Azam’ın Beş Eseri, s, 67; Ömer Neseî, *Metn-i Akâid*, s, 108.

122 Mevlânâ, *Fıhi Mâfih*, s, 62.

123 15 Hicr 9.

Ki ne önünden, ne de arkasından onu boşa çıkaracak bir söz gelmez. O, hüküm ve hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir.

Sana söylenen, senden önceki elçilere söylenmiş olandan başka bir şey değildir. Kuşkusuz Rabbin, hem bağışlama sahibi, hem de acı azap sahibidir.”¹²⁴

Kur'ân'ın bu eşsiz güzelliklerini anlatırken de Mevlânâ şunları söyler:

Kadri yüce Kur'ân, Mûsâ'nın asâsına, Mustafa sallAllahu aleyhi vesellem'in vefatı, Mûsâ'nın uykusuna, Kur'ân'ı, değiştirmek isteyenler de Mûsâ'yı uyur bulup asâyı çalmak isteyen o iki küçük sihirbaza benzer.

Allah'ın lütufları, Mustafa'ya vaatlerde bulundu da dedi ki: Sen ölsen bile bu din, bu iman ölmez.

Senin kitabını, mucizeni ben yüceltirim. Kur'ân'dan bir şey eksiltmeye, ona bir şey katmaya yeltenen kişiye ben mâni olurum.

Ben seni iki cihanda da korurum. Sözünü kınayanları terk eder, onları hor hakir bir hale korum.

Hiç kimse Kur'ân'ı değiştirmeye kudret bulamaz; ona ne bir şey ilâve edebilirler, ne ondan bir şey eksiltebilirler.

Sen benden daha iyi başka bir koruyucu arama!

Senin parlaklığını gün geçtikçe artırır, adını altınlara, gümüşlere bastırırım.

Senin için minberler, mihraplar kurdururum. Ben, seni öyle seviyorum ki senin kahrın, benim demektir.¹²⁵

Kur'ân, insanların kullandıkları alfabenin harflerinden oluşur, ama bu harfler ilahî kudretçe hikmet kalıplarına dökülmüştür. Görünüşte insanların kullandıkları harflere benzese de taşıdıkları anlam ve değer bakımından eşsiz özellik ve güzelliğe sahiptir.

Her değnek, görünüşte benzese de Hz. Mûsâ'nın asâsı gibi marifetli değildir. Mûsâ'nın çoban değneği Yüce Allah'ın dilemesiyle, mucizeler gösteren asâya dönüştü.

Arap harfleri de Yüce Allah'ın kelâmında mucizelere dönüşüp cihana ışıklar saçtı. Muhammed'in gönlünü ışıttı, onun dilinden söze döküldü ve o ilâhî mânalarla Muhammed ete kemiği bürünmüş müheykel ve mücessem Kur'ân'a dönüştü. Zira o yüce ahlâka sahip olan Hz. Muhammed'in ahlâkı Kur'ân'dı ve o yaşayan Kur'ân'dı. Onun gönlü Kur'ân ile dopdolu olup dilinden Kur'ân gerçekleri dökülür, davranışları Kur'ân'ı yansıtır. Kısaca o, Kur'ân'ın insan suretine dönüşmüş hâli idi.

Evet, o bir insandı; ama sıradan bir insan değildi. O, kendisine vahyedilen seçkin meziyetlere sahip donanımlı bir insandı. Onun insanlar içerisinde bir insan oluşu, yakut madeninin de taşlar içerisinde bir taş olması gibi bir şeydi.

Yine Kur'ân, Allah'ın kelimesi olan Hz. İsâ'nın hastalara şifâ veren, ölüleri diriltten nefesidir.¹²⁶ Hz. Muhammed'in insanlığa sundu-

¹²⁵ Mesnevî, III, 1197-1203.

¹²⁶ Bkz. 3 Alu Imran 49, 5 Maide 110.

ğu Kur'ân mesajı, nice hasta gönüllere şifâ olmuş, nice ölü ruhları diriltmiştir. Kısaca Kur'ân'da bütün peygamberlere bahşedilen mucizeler, değişik şekillerde tecelli etmiştir.

Kur'ân, oyun ve eğlence olsun diye inmemiştir. Onu Yüce Allah indirmiştir. Bu yüzden onu sıradan herhangi bir kitap olarak değil, Yüce Yaraticının eşsiz kelâmı olarak görmek ve okumak gerekir. Mevlânâ Kur'ân ile ilgili sözlerini şöyle sürdürür:

Dilersen yüzlerce benzerini bulabilirsin. Fakat benim için lüzum yok a yoksul:

Bu “Elif lâm mim ve Hâ mim” bu harfler tıpkı Mûsâ'nın asâsına benzer.

Harfler de görünüşte bu harflere benzerler.

Fakat bunların vasıflarından değildir.

Sınama sözünden eline bir sopa alan kişinin sopası, bir iş başarma da hiç Mûsâ'nın sopasına döner mi?

Bu nefes, İsa'nın nefesidir, öyle her yelden, her üfürükten meydana gelme nefes değil ki ferahtan yahut gamdan meydana gelsin.

Babacığım, bu “Elif lâm mim ve Hâ mim” insanların sahibi Tanrı'dan gelmiştir.

Her elif lâm buna nereden benzeyecek? Canın varsa bunlara o gözle bakma. Gerçi harflerden meydana gelmiştir, hatta halkın harflerden meydana gelen sözlerine de benzer.

Muhammed de etten deriden meydana gelmiştir, bu hususta her beden, onun cinsindedir.

Eti vardır, derisi vardır, kemiği vardır. Fakat hiç bu bedenlere benzer mi?

O terkip de öyle mucizeler meydana geldi ki bütün terkipler mat oldular.

Kurân'daki "Hâ mim" terkibi de böyledir. Pek yücedir o, öbür terkipler ise pek aşağıda.

Çünkü bu terkipten hayat meydana gelir, âciz halinde sur üfürölmüş gibi her şey dirilir.

"Hâ mim" Tanrı lütfu ile Mûsâ'nın asâsı gibi ejderha olur, denizler yarar. Görünüşü başka sözlerin, terkiplerin görünüşüne benzer ama değirmi ekmek, ay değirmisinden çok uzaktır.

Onun ağlayışı da kendinden değildir, gülüşü de, sözü de. Bütün bunlar, ancak Tanrı'nın huyudur.

Fakat ahmaklar, görünüşe sarıldıklarından o ince şeyler, onlardan adam akıllı gizli kalmıştır.

Hâsılı maksada erişememişler, perde altında kalmışlar, itirazları yüzünden de o ince şey fevt olup gitmiştir.¹²⁷

Kur'ân'ı anlama çaba ve gayreti içerisinde olmanın gereğiyle ilgili olarak da şunları söyler:

127 Mesnevî, V, 1315-1332.

Kur'ân bir gelin gibidir. Peçeyi açmakla sana yüzünü göstermez. O bahsettiğin ve sana bir zevk vermeyen, bir şey keşfettirmeyen kimse, senin peçeyi açmanı kabul etmedi, seni aldatıp kendisini sana çirkin gösterdi.. Fakat eğer sen, peçeyi açmaz da gelinin rızasını istersen, gidip onun tarlasına, ekinine su verir, uzaktan hizmetlerde bulunur, rızası olan şeyde çalışırsan, sen onun peçesini açmadan da, o sana yüzünü gösterir.¹²⁸

Burada Mevlânâ'nın gönülden kaynaklanan söz ve davranışlarla, gönülleri fethetme ilkesine dikkat çektiğini görmekteyiz.

Kur'ân'ın enginliği ve mânâ zenginliği ile insana yeteceğini belirtilirken Nasruddin et-Tûsî de şöyle der: **“Allah ve Peygamberinin sözüne sarıl. Niçin Kur'ân'ın ilk harfi bâ, son harfi sîn'dir. Çünkü iki harften 'Bes' kelimesi oluşur. Bunun anlamı ise 'yeter' demektir. O halde Kur'ân sana yeter.”**¹²⁹

D. Bütün Kutsal Kitapların Kur'ân'ı Tasdik Etmesi

Kullanna doğru yolu göstermek ve onlara mutlu bir hayatı yaşatmak için indirilen kutsal kitapların hepsinin kaynağı Yüce Allah'tır. Bu nedenle hepsi birbirini tasdik eder. Nitekim Peygamberimiz bir hadislerinde *“Biz peygamberler baba bir kardeşleriz, hepimizin dini birdir”*¹³⁰ buyurarak bu gerçeği dile getirmiştir. Son ilahî kitaptan önce indirilen kitaplar Kur'ân'ı haber verir, Kur'ân da onları tasdik eder. Kur'ân kendinden önceki kitapları tekzip etmez, aksine insanlar tarafından tahrif edilen o kitapların orijinalini tasdik eder:

¹²⁸ Mevlânâ, *Fîhi Mâfih*, s, 349.

¹²⁹ Yaylalı Kamil, *Mevlânâ'da İnanç Sistemi*, s, 233 (N.Tûsî, Tabsıratü'l-Mübtedî)

¹³⁰ Buhârî, Enbiya 48; Müslim, Fedâil 145.

“Sana Kitabı gerçek ile ve kendinden öncekini doğrulayıcı olarak indirdi, Tevrât ve İncil’i de indirmişti.”¹³¹

“Bu Kur’ân, Allah’tan başkası tarafından uydurulacak bir şey değildir. Ancak kendinden öncekinin doğrulaması ve Kitabın açıklamasıdır. Onda asla şüphe yoktur. Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.”¹³²

“Meryem oğlu İsa da: ‘Ey İsrâil oğulları, ben size Allah’ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir elçiyi müjdeleyici olarak gönderildim’ demişti. Fakat (İsa’nın müjdelediği elçi) onlara apaçık deliller getirince: ‘Bu, apaçık bir büyüdür’ dediler.”¹³³

“Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o Elçi’ye, o ümmi Peygamber’e uyarlar. O Peygamber ki, kendilerine iyiliği emreder, kendilerini kötülükten meneder; onlara güzel şeyleri helâl, çirkin şeyleri haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. O’na inanan, destekleyerek O’na saygı gösteren, O’na yardım eden ve O’nunla beraber indirilen nura uyanlar, işte felâha erenler onlardır.”¹³⁴

Bu gerçekler *Mevlânâ*’nın dilinde şöyle kendini bulur:

***Ey şükreden kişi, Tevrat, İncil ve Zebur, Kur’ân’ın doğruluğuna şehâdet etmedi mi?*¹³⁵**

131 3 Alu Imrân 3.

132 10 Yunus 37.

133 61 Saf 6.

134 7 A’raf 157.

135 *Mesnevî*, III, 2539.

Bil ki gökten inen mübarek su, gönüllere gelen vahiydir, dillere gelen doğru sözlülüktür.

Biz de tay gibi ırmaktan su içelim de bizi kınayan vesveseciye bakmayalım, aldırış etmeyelim.

***Peygamberlerin izini izliyorsan yola düş, halkın bütün kınamalarını hava say!*¹³⁶**

Kur'ân mesajı, rahmet yağmurlarına benzer. Kınayıcıların kınamasına bakmadan ondan içmek gerek. Bu konuda Kur'ân, hakikat sevdalılarını tanımlarken şöyle der: **“Ey inananlar, sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah, yakında öyle bir toplum getirecek ki O onları sever, onlar da O’nu severler. Müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihâd ederler, hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar. Bu, Allah’ın bir lütfudur, onu dilediğine verir. Allah’ın lütfu geniştir, her şeyi bilendir.”**¹³⁷

Nitekim Mustafa’nın nurunun cilâsı ile yüz binlerce çeşit karanlık ışıık kesildi.

O ulu er yüzünden Yahudilerin, Allah’a şirk koşanların, Hristiyanların, Mecusilerin hepsi bir renge boyandılar.

Yüz binlerce kısa ve uzun gölgeler o sır denizinin nurunda bir oldular.¹³⁸

Nefsin her anda hilesi var, her hilesinde yüzlerce Firavun, Firavun’a uyanlarla boğulmuş!

136 Mesnevî, III, 4317-4319.

137 5 Maide 54.

138 Mesnevî, VI, 1861-1863.

Mûsâ'nın Allah'ına ve Mûsâ'ya kaç; Firavun'luk ederek iman suyunu dökme!

Ahad ve Ahmed'e yapış/Allah'ın ve Peygamberinin emirlerine sarıl. Ey kardeş, ten Ebucehl'inden kurtul!¹³⁹

Ahmed'in adı, bütün peygamberlerin adıdır. Yüz, elimizde olunca doksan da bizde demektir.¹⁴⁰ Nasıl ki yüz rakamına sahip olan, aynı zamanda birden yüze kadar olan tüm rakamlara sahip olmuş olur. Tıpkı bunun gibi, son peygamber Hz. Muhammed'e inanan, ondan önceki tüm peygamberlere inanmış, ona tutunan da tüm peygamberlere tutunmuş olur. Bu nedenle Kur'ân, bütün peygamberlere iman etmeyi ve onların arasında herhangi bir ayırım yapmamayı emreder: **"Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kûb'a ve torun kabilelere indirilene, Mûsâ ve İsa'ya verilene ve diğer peygamberlere Rableri tarafından verilene inandık, onlar arasında bir ayırım yapmayız, biz Allah'a teslim olanlarız, deyin."**¹⁴¹

Allah'ın son kitabı Kur'ân'ın evrenselliğine ve onun ısrarla üzerinde durduğu tevhid birliğine dikkat çeken *Mevlânâ*, bütün insanları onu anlamaya ve onu anlamak için gayret sarf etmeye çağırır.

139 *Mesnevî*, I, 780-782 (Tahirü'l-Mevlevî, II, 464).

140 *Mesnevî*, I, 1106.

141 2 Bakara 136, 285; 3 Âlu İmrân 84.

II. Bölüm

Mesnevî'ye Göre Kur'ân'ı Okumak ve Anlamak

A. Mevlânâ'ya Göre Kur'ân Okumak

Kur'ân, sıradan bir kitap yahut herhangi bir kişinin kitabı değildir. O, Yüce Allah'ın eşsiz kitabıdır, hikmet ve sırlarla dopdolu bir hazinedir. Ondandır yararlanabilmek için, önce onu okumak gerekir. Zira Kur'ân, okunan, okunması gereken bir kitap olduğu için bu ismi almıştır. Ama onu acele etmeden, derinlemesine düşünerek okumak; esrarını keşfedip, hakikatlerini özümsemek ve mânâlarını hayata geçirmek gerekir ki Kur'ân okumaktan maksat budur.

Kur'ân'ı, ilahî bir mesaj ve hidâyet rehberi olarak değerlendiren Mevlânâ, her gece Kur'ân'ı hatmetmeden yatmayan zamanının ünlü Kur'ân okuyucusu Sâineddin Mukrî için şunları söyler: “*Evet o sadece cevizleri sayıyor, onun özünden haz almıyor. Çünkü Allah'ın kelâmı dört esas üzerine kurulmuştur: Avam tabakası için ibare, havas için işaret, veliler için latifeler ve peygamberler için hakikatler. Aziz, daima ibareyle meşgul, fakat onun sırlarından mahrumdur.*”

Yine ‘bu gece Mevlânâ’nın aşkı ile Kur’ân’ı hatmettim’ diyen Sâineddin’e “Nasıl oldu da çatlamadın” diye çıkmış ve şöyle demiştir: *Eğer onun dudağından dökülen sözler kalbine aksetseydi, onun kalıbı tuzla buz olurdu.*¹⁴² O, bu sözleriyle Kur’ân’ı hızlı okumaktan ziyade, onu ağır ağır, üzerinde düşünme düşünme, onun mânâ ve sırlarını anlayarak, onlardan etkilenerek okumanın gereğine vurgu yapıyor. Zirâ Kur’ân âyetlerinde bu konuda pek çok uyarı yer almaktadır:

“Andolsun ki, Biz Kur’ân’ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Yok mu öğüt alan?”¹⁴³

“..Bak anlasınlar diye âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz.”¹⁴⁴

“Hâlâ Kur’ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi...?”¹⁴⁵

“Sana bu mübarek kitabı âyetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.”¹⁴⁶

“Kur’ân’ı tertil üzere oku”¹⁴⁷ âyeti, tane tane, ağır ağır okumak; düşünme düşünme, açıklayarak, tefsîr ederek oku, şeklinde anlaşılmıştır.¹⁴⁸

142 Bkz. Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 397.

143 54 Kamer 17, 22, 32, 40.

144 2 Bakara 118, 230, 266; 6 Enam 65, 97, 98, 126; 7 A’râf 32; 9 Tevbe 11; 10 Yûnus 5, 24.

145 4 Nisâ 82; 23 Müminûn 68; 47 Muhammed 24.

146 38 Sad 29.

147 73 Müzzemmil 3.

148 Bkz. Taberi, *Tefsir*, XXIX, 126; Kurtubi, *Tefsir*, I, 17; Suyûtî, *Tefsir*, VIII, 314; Zerküşî, *el-Bürhân*, I, 456.

Allahu Teâlâ'nın **“O Kur'ân'ı, dura dura insanlara oku”**¹⁴⁹ emrini yerine getiren Hz. Peygamber'in okuyuşu **“kıraat-i müfessere”** denilen ağır ağır, üstünde dura dura olan bir okuyuştu.¹⁵⁰

Mevlânâ Fîhi Mâfîh adlı eserinde de konuya şöyle açıklık getirir: **“Müşrikler, Kur'ân, Peygamber'e niçin kelime kelime iniyor da sûre sûre inmiyor,¹⁵¹ diye dedikodu yapıyorlardı. Buna cevaben Hz. Peygamber şöyle buyurdu: ‘Bu sersemeler ne diyorlar! Eğer hepsi birden inseydi, ben erirdim.’ Zira o, azdan çoğunu, bir şeyden birçok şeyleri, bir tek satırdan defterler dolusunu anlayabiliyordu. Bu, şuna benzer: Bir grup insan oturmuş bir olayın hikâyesini dinliyorlar. Bunlardan biri, olayın içerisinde bizzat bulunmuş olduğundan hikâyesinin hepsini tamamen biliyor ve bir işaretle hepsini anlıyor, kızarıp bozuyor ve bir hâlden bir hâle dönüyor. Diğerleri ancak hikâyenin işittikleri kadarını anlıyorlar, çünkü onlar vaziyetten haberdar değildir. Yalnız olaya vâkıf olan o kadarıyla pek çok şeyler anlamıştır.”**¹⁵²

Kur'ân'ı okumayan, anlamayan ve gereği ile amel etmeyen kimselerin, şu âyette belirtildiği üzere Peygamber'in Allah'a şikâyet edeceği kimselerden sayılacağı, haber verilmiştir: **“Peygamber der ki: Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'ân'ı büsbütün terk etti”**.¹⁵³

149 17 İsrâ 106.

150 Bkz. Tirmizi, Sevâbü'l-Kur'ân 23; Kur'ân 1; Ebû Dâvûd, Vitr 20,22; Nesâî, İftitâh 83; Kıyâmü'l-Leyl 13; Ahmed, VI, 294, 300, 323; İbnu'l Kayyim, Zâdü'l-Meâd, I, 482.

151 “İnkâr edenler: ‘Kur'ân, ona bir defada indirilmeli değil miydi?’ dediler. Biz onunla senin kalbini sağlamlaştırmak için onu böyle parça parça indirdik ve onu ağır ağır okuduk.” 25 Furkân 32.

152 Mevlânâ, Fîhi Mâfîh, s. 46.

153 25 Furkân 30; Bkz. İbn Kesîr, Tefsir, III, 317; Kâsımî, Tefsir, XII, 575.

Mevlânâ, “Nasıl oldu da çatlamadın” sözüyle de şu âyete telmih-te bulunmuştur: **“Biz bu Kur’ân’ı bir dağa indirseydik, Allah korkusundan onu, baş eğmiş, çatlamış, yarılmış görürdün. Bu misâlleri, düşünceleri için insanlara anlatıyoruz.”**¹⁵⁴ Nitekim Mevlânâ **O ekmek isteyen dilenci senelerce Allah der, saman için senelerce Mushaf taşır. Mushaf okuyanın du-dağındaki gönlünden doğsa, gönlünü aydımlatsaydı bedeni zerre zerre olurdu**¹⁵⁵ diyerek aynı gerçeğe vurgu yapar.

O, Kur’ân okuyucusuna şunları tavsiye ediyordu: “Eğer Kur’ân okursan öyle oku ki, seni çağırırlar. Okuduğundan haberin olmadığı için, seni o Yüce Allah’ın dergâhından kovacakları şekilde okuma. ‘Nice Kur’ân okuyan vardır ki, Kur’ân ona lanet eder’¹⁵⁶ sözünün sırrı budur. Kur’ân denilen gelin, iman başkentini (kalbi) kavgadan arî gördüğü zaman yüzünden örtüsünü atar.”¹⁵⁷

‘Nice Kur’ân okuyan vardır ki, Kur’ân ona lanet eder’ sözünün mânası şudur: Kur’ân âyetlerinin çoğu emir ve yasağı, zâhir ve bâtinin terbiyesini teşvik eder. Meselâ birisi ‘Namazlarınızı kılınız, zekât-larınızı veriniz’ âyetini okur, ama namaz kılmaz, zekât vermez. Bir başkası ‘Allah, size adalet ve ihsân ile emrediyor’ âyetini okur, ama zulmetmekten geri kalmaz. O kimse hırslı, cimridir ve emanete hıyanet eder. Allah’ın yasak ettiği şeylerden kendini korumaz. Elbette Kur’ân, hâl dili ile böylelerine lânet eder, onları lânetlenmiş sayar ve kıyâmet gününde onların can düşmanı olur. Fakat Kur’ân’ın yoluna giren, Allah’ın emirlerini dinleyip doğru yoldan çıkmayan kimseler ‘Kur’ân, ona rahmet eder’ sırrına mazhar olur.¹⁵⁸

154 59 Haşr 21.

155 Mesnevi, II, 500-501.

156 Hadis mecmualarında rastlayamadığımız bu söz, Enes b. Mâlik’ten rivâyet edilmiştir.

157 Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, I, 398.

158 Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, I, 507.

Kendisi gaflet ve isyan içerisinde iken dili ile Kur'ân okuyanları, lafız ve şekle takılıp manaya nüfuz edemeyenleri şöyle eleştirir:

Sapıklar, Kur'ân'da sözden, lâftan başka bir şey görmezlerse şaşılmaz ki,

Körün gözüne, nurlarla dolu güneşin ışıkları gelmez de yalnız bir hararet gelir.¹⁵⁹

“Ey sûrete tapan! Türü, mânâyı elde etmeye çalış! Çünkü mânâ sûret tenine kanattır.

Mânâ ehliyle düş, kalk ki hem atâ ve ihsan elde edesin, hem de fetâ/yiğit olasın.

Bu cisimde mânâsız can; hilâfsız, kılıf içinde tahta kılıç gibidir.

Kılıfta buldukça kıymetlidir. Çıkınca yakmaya yarar bir alet olur.

Tahta kılıcı muharebeye götürme, ah-ü figana düşmemek için önce bir kere kontrol et..¹⁶⁰

Ey sûrete tapan! Niceye dek sûret kaygısı? Senin mânâsız canın sûretten kurtulmadı gitti.

Eğer insan, sûretle insan olsaydı Ahmed'le Ebucehil müsâvi olurdu.

159 Mesnevî, III, 4230-4231.

160 Mesnevî, I, 710-714.

Duvar üstüne yapılan insan resmi de insana benzer. Bak, sûret bakımından nesi eksik..”¹⁶¹

Özetle söyleyecek olursak *Mevlânâ* Kur’ân’ı anlayarak, ondan etkilenecek ve gereklerini yerine getirerek okunması üzerinde ısrarla durmuştur. *Fîhi Mâfîh* eserinde o şunları söyler: **“Bir okuyucu Kur’ân’ı doğru okuyor. Evet, Kur’ân’ın suretini doğru okuyor, fakat mânâsından haberi yok. Esâsen onun gerçek mânâsı kendisine anlatılmış olsa, kabul etmez, yine körü körüne okur. Meselâ bir adamın elinde kunduz¹⁶² olsa, ona elindekinden daha iyi bir kunduz getirdiklerinde almak istemezse, kunduzu tanımadığı anlaşılır. Biri bunun kunduz olduğunu söylemiş, o da bunu taklit ile eline almıştır. Meselâ cevizlerle oynayan çocuklara, ceviz içi yahut ceviz yağı verdiğiniz zaman onu almazlar. Çünkü onlara göre ceviz, elinize aldığınız zaman hışır hışır ses çıkarır. Oysa ceviz içi ve yağının ne sesi, ne de hışırtısı vardır... Rivâyete göre Peygamber zamanında ahabtan her kim yarım veya bir sûre öğrense, ona büyük adam derler ve onu parmakla gösterirlerdi. Çünkü onlar Kur’ân’ı âdetâ yerler/iyice hazmederlerdi. Bir veya yarım batman ekmek yemek hakikaten güç bir iştir. Fakat ağızlarına alıp, çiğneyip çiğneyip atarlarsa, bu şekilde yüz bin merkep yükü ekmek yenebilir. Nitekim Peygamber, ‘Nice Kur’ân okuyucusu vardır ki Kur’ân ona lanet eder’ buyurmamış mıdır? İşte bu Kur’ân’ı okuduğu halde, mânâsını bilmeyen kimse hakkında söylenmiştir. Fakat böyle olmasa da yine iyidir.”¹⁶³**

161 *Mesnevî*, I, 1018-1020.

162 Kunduz, postu için avlanan kemirgenlerden bir hayvandır.

163 *Mevlânâ*, *Fîhi Mâfîh*, s, 128-129.

“Çünkü mânânın sûretle ilişkisi vardır. İki bir olmadıkça fayda vermezler. Suret, mânânın bir cüzüdür.”¹⁶⁴

Yapılan açıklamalardan, Kur'ân'ı okumadaki temel gayenin O'nu anlamak ve gereğini yerine getirmek olduğu anlaşılmalıdır. Ne var ki, Kur'ân'ı anlamak için önce O'nu okumak gerekir. Anlamak O'nu okumamayı gerektirmez. Okuyup ezberlemek de O'nu anlamaya engel olmamalıdır. Okumak, ezberlemek, anlamak ve yaşamak birbirini tamamlayan şeylerdir. *Mevlânâ*, bu gerçekleri hayatın içerisinde seçtiği örnek ve benzetmelerle herkesin anlayabileceği bir şekilde ve canlı olarak anlatmaktadır. Nitekim konuyla ilgili bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

*“Kur'ân'da mâhir olan (güçlük çekmeden O'nu okuyan) sefere denilen kerim ve itaat edilen Peygamberlerle (yahut meleklerle) beraberdir. Kur'ân'ı kekeleyerek, güçlükle okuyana ise, iki ecir vardır”.*¹⁶⁵ Bu iki ecirden birinin okuma sevabı, diğersinin ise okurken çektiği güçlüğü sevabı olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁶

Lafızları kekeleyerek güçlükle okuyan bir kimsenin Kur'ân'ı anlamayacağı ortadadır. Ancak hadis, yeni başlayanları Kur'ân okumaya teşvik etmektedir. Çünkü güçlükle okumanın ardından maharetle okuma ve Kur'ân'ı anlama gelecektir. Bir başka sahih hadis ise, Kur'ân'dan okunan her harf için en az bir sevap olduğunu haber vermektedir:

“Allah'ın kitabından bir tek harf okuyan için bir hasene vardır. Bir hasene on katıyla mükâfatlandırılabilir. Ben “Elif Lam Mim” bir

¹⁶⁴ Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, s. 222.

¹⁶⁵ Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn* 798; Buhârî, *Tevhid* 52; İbn Mâce, *Edeb* 52; Ahmed, II, 98, 170, 239, 266; Dârimî, *Fedâilü'l-Kur'ân* 11.

¹⁶⁶ Bkz. Kurtubî, *et-Tezkâr*, 68.

harftir demiyorum. Fakat “Elif” bir harf, “Lâm” bir harf, “Mîm” bir harftir”.¹⁶⁷ Hadisten anlaşılacağı üzere “Elif Lâm Mîm” kelimesini okuyan kimse, üç ile otuz sevap (puan) arasında bir mükâfat elde edecektir.

Sonuç olarak, anlama ve gereklerini yerine getirmeye zemin hazırladığı sürece, Kur’ân’ı anlamadan okumak, O’nu ezberlemek, O’nu yazmak kişiye sevap kazandırır. Ama bu sevap en alt sınırdır. Bu taban puan Kur’ân’ı anlama ve yaşama ile üste çekilmelidir. Zaten Kur’ân, kendisini okumayı isterken **kıraat, tilâvet ve tertîl** kelimelerini kullanarak bu farklı seviyelerdeki okumalara işaret eder.¹⁶⁸ Kur’ân’ın istediği ise, onun en ileri seviyede okunmasıdır. Yani lafızlarının hakkını vererek, düşünerek, derinlemesine mânâlarına inerek ve gereklerini yerine getirerek okunmasıdır.

B. Kur’ân Ehline Saygı ve Sevgi Göstermek

Muhatabı insan olan Kur’ân, insanın davranışlarını değerlendirirken, aynı zamanda insana değer kazandırır. Şöyle ki, Yüce Yaratıcı, Kur’ân’ı insana indirerek onu muhatap kabul etmiş, onun problemleriyle ilgilenmiş ve böylece ona değer vermiştir. Bu yönüyle Kur’ân, bize Allah’ı tanıtan ve bizi O’na yaklaştıran kitaptır. Aynı şekilde Kur’ân, insan davranışlarını değerlendiren bir kitaptır. O, hem yanlışları düzelten, davranış bozukluklarını tashih eden; hem de birincil çözümler üreten ve öneren bir kitaptır.

Niyeti, düşüncesi, konuşması ve davranışlarıyla sürekli bir şeyler yapan, hareket hâlinde olan insanın, tüm eylemlerinin Kur’ân’a göre bir adı ve değerlendirmesi vardır. Kur’ân’a göre o yapılanlar

167 Tirmizî, Sevâbü'l-Kur’ân 16; Dârimî, Fedâilü'l-Kur’ân 11.

168 Bkz. Akpınar Ali, *Kur’ân Niçin ve Nasıl Okunmalı?’,* 85-97.

ya helâldir, ya haram; ya iyidir, ya kötü; ya güzeldir, ya çirkin; ya yararlıdır, ya yararsız; ya uygundur, ya uygunsuz. Yine yapılan davranışlar Kur'ân ile anlamlı ve değerli hâle gelir. Sözelimi Kur'ân'a inanıp onun ölçülerini dikkate almayan birinin yaptığı işin, dünyada ve insanların yanında bir değeri ve kazanımı olabilir, ama âhirette Allah katında bir değeri olmayacaktır. Çünkü inkârcıların tüm amelilerinin boşa gideceğini bizzat Kur'ân deklare eder. **“Sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların bütün yaptıkları dünyâda da, âhirette de boşa çıkmıştır ve onlar, ateş halkıdır, orada sürekli kalacaklardır.”**¹⁶⁹

Başka bir deyişle Kur'ân insanı hayata hazırlayan bir kitaptır. Tabii ki Kur'ân'a göre hayattan kasıt, hem dünya hem de âhiret hayatıdır. Kur'ân, muhataplarını öncelikle sağlıklı ve mutlu bir dünya hayatına; sonra da cennet yurdundaki hoş ve mutlu hayata hazırlar.

Kısaca Kur'ân, insan için olan, insana seslenen, insanın maslahat ve yararını gözeten, insanın dünya ve âhiret mutluluğunu hedefleyen çok yönlü ve kapsamlı bir kitaptır.

Kur'ân'da, “ilimde derinlik sahibi olanlar” (*rasihûn*)¹⁷⁰, “ilim ehli” (*ülü'l-ilm*)¹⁷¹, (*ülü'l-emr*)¹⁷², “zikir ehli” (*ehlü'z-zikr*)¹⁷³, “akıl sahipleri” (*ülü'l-elbab*)¹⁷⁴, “akıl ve ileri görüş sahipleri” (*ehlü'n-nüha*)¹⁷⁵ ve âlimlere işaret edilerek onların insanlar arasındaki farklı konumları ile onların daha iyi, daha doğru anlayış sahipleri oldukları özellikle vurgulanmıştır.

169 2 Bakara 217; 3 Âlu Imrân 22; 9 Tevbe 69.

170 3 Âlu Imrân 7; 4 Nisâ 162.

171 3 Âlu Imrân 18.

172 4 Nisâ 59.

173 16 Nahl 43.

174 2 Bakara 179, 197, 269 (Bu kelime Kur'ân'da on yedi âyette geçmektedir.)

175 20 Taha 54, 128

Pek çok hadislerinde de Peygamberimiz Kur'ân âlimlerini över, onların Allah katındaki derecelerine vurgu yapar. Bu hadislerden bir kaçışöyledir:

“Kur'ân'ı okuyup gereğini yerine getiren kimseye ahirette şöyle denir: ‘Oku ve yüksel. Dünyada nasıl ağır ağır okuduysan öyle oku. Çünkü senin makamın, okuyacağın en son âyetin yanındır.’”¹⁷⁶

“Kur'ân'ı taşıyan, İslam'ın bayrağını taşıyan gibidir. Ona ikram eden, Allah'a ikram etmiş olur. Ona ihanet edene ise, Allah lanet etsin!”¹⁷⁷

“Şüphesiz Yüce Allah bu kitapla kimi toplumları yüceltir, kimilerini de alçaltır.”¹⁷⁸

“Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenidir.”¹⁷⁹

“Kur'ân ehli, Allah'ın ehli ve O'nun has adamlarıdır.”¹⁸⁰

Mevlânâ da Kur'ân ehline ayrı bir sevgi ve saygı gösterir. Şu bir tek olay onun Kur'ân ehline verdiği değer ve gösterdiği saygıyı anlatmak için yeterlidir:

Bir hafız Mevlânâ'nın huzuruna gelir. Mevlânâ ona saygı gösterir, ayağa kalkar ve şöyle der: “Mushaf'ı nasıl azîz tutmak, rahle ve kürsülerin üzerine koymak lazımsa, hafızları da o şekilde azîz tutmak

176 Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân 18; Ahmed, II, 192, 471.

177 Gümüşhanevî, age I, 272/10 (Deylemî'den).

178 Müslim, Müsâfirün 269; İbn Mâce, Mukaddime 16.

179 Ahmed, I, 58; Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân 21; Ebû Davûd, Vitir 14; Tirmizî, Sevâbü'l-Kurân 15; İbn Mâce, Mukaddime 16.

180 Ahmed, III, 1228, 242.

ve baş köşeye oturtmak lazımdır. İçinde Kur'ân'ın nuru bulunan bir gönlün, cehennem yüzü görmesi uygun düşmez. Bir kâğıt parçasında Kur'ân yazılı olsa, onu ateşe atmazlar, ona hürmet gösterirler ve onda 'Kur'ân yazılıdır' derler. O hâlde bir kalpte bütün bir Kur'ân bulunursa, onu nasıl cehenneme atarlar.¹⁸¹

O, bu sözleriyle bir yandan Kur'ân'ın insana kazandırdığı değeri açıklarken, öte yandan Kur'ân ehline sıradan insanlar olmadıklarını hatırlatarak onlara sorumluluk duygusu kazandırmaya çalışır.

C. İnciler Deryası Kur'ân'ı Doğru Okumak ve Hayata Kur'ân'la Bakmak

Kur'ân'ın pek çok isimlerinden biri de Furkân'dır. Furkân, hak ile batılı, doğru ile eğriyi birbirinden ayıran demektir. Kur'ân'ın bu ismi şu şekilde âyetlerde geçmektedir: **“Daha önce, insanlara yol gösterici olarak, Furkân'ı da indirdi, Muhakkak ki Allah'ın âyetlerini tanımayanlar için çetin bir azap vardır. Allah daima üstündür ve öç alandır.”**¹⁸² **“Hakkı batıldan ayırt eden/Furkân Kur'ân'ı indiren Allah yücelerin yücesidir.”**¹⁸³

Furkân'ın bu özelliğinden yararlanabilmek için öncelikle onu doğru okuyup doğru anlamak gerekir. Onu doğru okuyup anlayanlar, Kur'ân'la düşünüp konuşur, sorulara Kur'ân ile cevaplar verir, sorunlara Kur'ân'dan çözümler bulur. Nitekim bu konuda Peygamberimiz şöyle buyurur:

181 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 297-298.

182 3 Âlu İmrân 4. Ayrıca bkz. 2 Bakara 185.

183 25 Furkan 1.

“Öncekilerin ve sonrakilerin ilmini isteyen Kur’ân’ı harmanlasın.”¹⁸⁴ “Onunla konuşan doğru söylemiş olur. Onunla amel eden ödüllendirilir. Onunla hükmeden, adaletli davranmış olur. Ona çağırana, doğru yola çağırılmış olur. Al bu sözleri, kulağına küpe olsun!”¹⁸⁵

Mevlânâ, Kur’ân’ı doğru okumak, onu doğru anlamak ve hayata, olaylara Kur’ân gözüyle bakma konusunda şunları söyler:

Sanki içinde deniz var, deniz de baştanbaşa söyleyen incilerle dolu...

Ondan parlayan her incinin nuru, Hak ile bâtilı ayırır.

Kur’ân’ın nuru da Hak ile bâtilı zerre, zerre fark eder, bize gösterir.

O incinin nuru, gözümüzün nuru olsaydı suali de biz sorduk, cevabı da biz verirdik.

Gözünü eğrilttin de onun için ayı iki gördün. İşte bu bakış, şüpheye düşüp sual sormaya benzer.

Gözünü doğrult da aya öyle bak ki tek göresin. İşte cevabı da bu!

Düşünceni doğrult, iyi bak. Çünkü düşünce de o incinin pırıltılarından.

Kulaktan gönle doğan her cevaba göz; onu bırak, cevabı benden duy der.

184 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, I, 548.

185 Tirmizi, *Fadâilü'l-Kur’ân* 14; Dârimî, *Fadâilü'l-Kur’ân* 1.

Kulak vasıtaadır, vuslata erense göz; göz hâl sahibidir, kulaksa dedikodu da!

Kulağın duygusu sıfatları tebdil eder, hâlbuki gözlerin apaçık görgüsü, mâhiyetleri bile değiştirir.

Ateşin varlığını sözle bildin, bu varlığa sözle yakîn hâsil ettinse pişmeyi iste, sözde kalma.

Yanmadıkça o bilgi, Ayne'l-Yakîn değildir. Bu yakîn'i istiyorsan ateşe dal.

Kulak, hakikate nüfuz ederse göz kesilir. Yoksa söz kulakta kalır, gönle tesir etmez.¹⁸⁶

Kur'ân'ın hikmeti müminin kayıp malıdır. Herkes kaybını bilir, tanır.¹⁸⁷

Ey Kur'ân'ı doğru okuyan! Eğri okuma. Zalim kavmin ardından nasıl yas tutayım?¹⁸⁸

Kur'ân'ı doğru anlamak için çalışıp çabalamak gerekir. Bu gerçeği de şöyle ifade eder:

Mânâ kapısını çalarsan açarlar. Fikir kanadını çırp ve uçmaya çalış ki seni iri bir doğan hâline getirsinler.

Fikir kanadı, çamurlara bulanmıştır, ağırdır. Sen toprak yemeğe alışmışsın; onun için toprak, sana can gibi geliyor.

186 Mevlânâ, Mesnevî, II, 850-862.

187 Mesnevî, II, 2910.

188 Mesnevî, I, 2558.

***Ekmek ile et... Bunların mayası topraktır, bunları daha az ye de toprak gibi yeryüzünde kalma.*¹⁸⁹**

İnsan, birini görmek isteyince evine gider, kapısını çalar, kapı açılır ve 'buyurun' diye izin verilirse içeri girebilir. Yoksa kapıya gidip çalmadan görememek, acizlik değil tembelliktir. Aynı şekilde meselâ bir kuş, kanatlarını açar fezada süzülür ve o şekilde avını yakalar... İnsan da böyledir. O da Hakk'ın kapısını çaldıktan sonra kapının kendisine açılmasını beklemelidir... İnsan himmet ve fikret kanatlarıyla uçup yükselir. O halde o kanatları açmalıdır... Fikir kanadını çamur ve benzeri dünyevî ağırlıklardan arındırmalı ki uçabilsin.¹⁹⁰

Demek ki Kur'ân'dan yararlanabilmek için, onu doğru okumak ve doğru anlamak gerekir. Onu doğru anlayabilmek için ise, ön yargılardan kurtulup sırf hakikate ulaşma sevdasıyla ona bakmak gerekir. Kötü tutkulardan, nefsin esaretinden, şeytanî vesveselerden kurtulup göz, kulak, beyin, gönül bütün her şeyi ile ona yönelmek ve onun hakikat esrarını kavramaya çalışmak gerekir. Bunun için de ona kaçmak, ona sığınmak gerek.

D. Kur'ân'a Kaçmak, Ona Sığınmak, Ona Sarılıp Tutunmak

Kur'ân, insanları kendini okumaya çağırırken, yönlendirici, tahrik edici ifadeler kullanır. Ona sınıksız sarılmak, ona kaçmak gibi. Kur'ân insanları Allah'a kaçmaya ve O'nun kurtarıcı kitabı kopmaz ip Kur'ân'a sınıksız sarılıp tutunmaya çağırır.

189 *Mesnevî*, I, 2870-2872. Can Şefik, age, I, 183.

190 Tahirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, V, 1349-1350.

“O hâlde Allah’a kaçın, ben size O’nun tarafından görevlendirilmiş apaçık bir uyarıcıyım.”¹⁹¹

“Ve topluca Allah’ın ipine yapışın, ayrılmayın..”¹⁹²

“Namazı kılın, zekâtı verin ve Allah’a sarılın; sahibiniz O’dur. Ne güzel sâhip ve ne güzel yardımcıdır O!”¹⁹³

“Dinde zorlama yoktur. Doğruluk, sapıklıktan seçilip belli olmuştur. Kim tâğût (şeytân)ı inkâr edip Allah’a inanırsa, muhakkak ki o, kopmayan, sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah işitendir, bilendir.”¹⁹⁴

“Kim güzel davranarak özünü Allah’a teslim ederse o, en sağlam kulpa yapışmıştır. İşlerin sonu Allah’a döner.”¹⁹⁵

Aynı bağlamda *Mevlânâ* da şunları söyleyerek Kur’ân’a kaçmanın, Kur’ân deryâsına dalıp Kur’ân ile hayat bulmak olduğunu belirtir. Âyette Kur’ân’ın sağlam bir ipe benzetilmesi gibi *Mevlânâ* da insanı kuyuya düşmüş Yusuf’a, Kur’ân’ı da kuyuya sarkıtılmış bir ipe ve kovaya benzetir:

***Suyu acı bir kuyuya benzeyen şu yerden/hayal ve kuruntular âleminde, Kur’ân kovasına yapış da çık; ey Yusuf, kuyuya sarkıtılan şu kova, senin için sarkıtılmış.*¹⁹⁶**

191 51 Zariyat 50.

192 3 Âlu Imrân 103.

193 22 Hac 78.

194 2 Bakara 256.

195 31 Lokman 22.

196 *Mevlânâ, Divân-ı Kebîr*, I, 176.

Buna göre kuyuda/karanlıkta olan herkes Yusuf, Kur'ân da karanlık kuyularda olanları aydınlığa çıkararak bir kova gibidir. Hem de içi hayat suyu dolu olan bir kova. İnsanlara düşen, o kurtarıcı kova-ya tutunmak ve onun hikmet pınarlarından kana kana içmektir.

Ey güzel yollu, cömertlik dalı seni yukarı çeke, çeke kendi aslına eriştiresin!

Güzellik Yusuf'usun, bu âlem kuyu gibidir. Bu ip de Allah emrine sabretmedir.

Ey Yusuf, ip sarktı, iki elinle yapış. İpten gafil olma, vakit geçiyor.

Allah'a hamdolsun ki bu ipi sarkıttilar, fazıl ve rahmeti birbirine kattılar.

Bu ipe yapış da yeni bir can âlemi apaşikâr, fakat görünmez bir âlem göresin.¹⁹⁷

Ne mutlu o adama kendisinden kurtulmuş, diriye ulaşmıştır!

Yazık o diriye ki ölü ile oturmuş, ölmüş; hayatını kaybetmiştir!

Allah'ın Kur'ân'ına kaçır, sığınırsan peygamberlerin ruhlarına karışırsın.

Kur'ân; peygamberlerin, Allah'ın temiz ululuk denizindeki balıkların hâlleridir.

197 Mesnevî, II, 1275-1280.

Fakat okur da dediğini tutmazsan farz et ki peygamberleri, velileri görmüşsün, inanmadıktan onlara uymadıktan sonra ne fayda!

Kur'ân'ın hükümlerini tutar, kıssalarından hisse alırsan can kuşuna ten kafesi dar gelir.

***Kafeste mahpus olan kuşun kurtulmak istememesi cahilliktendir.*¹⁹⁸**

Kur'ân'ın bir adı da **ruh**'tur, yani o hayat veren kitaptır. Kur'ân'ı okuyup doğru bir şekilde onu anlayan ve gereklerini yerine getiren kimse gerçek hayata ermiş, huzur ve mutluluk içerisinde bir hayatın adamı olmuş demektir. Çünkü Kur'ân insanları gerçek anlamda yaşamaya çağırmaktadır: **“Ey inananlar, sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah'ın ve Elçisinin çağrısına koşun...”**¹⁹⁹ Peygamberimiz de **“Kur'ân'ı, seni yasaklarından alıkoyduğu sürece oku. Aksi takdirde onu okumuş olmazsın”**²⁰⁰ buyurmuştur. Nitekim Peygamberimiz, Kur'ân ile üstün meziyetlerle donanmış ve yüceliklere ermiştir. Aynı Kur'ân, kendisine tutunacakları gözlemektedir, onları yüceliklere taşımak için.

E. Kur'ân İle Dolmak

Kur'ân Arapçadır. Arapça, bir beşer dilidir. Yüce Yaratıcı, mesajı anlaşılсын diye kelâmını beşer diliyle indirmiştir. Tabi ki Kur'ân Arapçası, beşer dilinin ilahî kalıplara dökülmüş şeklindedir. Kur'ân sûreleri, “Elif Lâm Mîm”, “Hâ Mîm” gibi hece harfleriyle başlar. Bunun ilk akla gelen anlamı şudur: Arapça inen Kur'ân, alfabenin bu harflerin-

¹⁹⁸ Mesnevî, I, 1535-1541.

¹⁹⁹ 8 Enfal 24.

²⁰⁰ Bkz. Münâvî, Fezû'l-Kadir, I, 152.

den oluşmuştur. İnsanlar aynı harfleri kullanarak günlük konuşmalarını yaparlar; şiir, hikâye, masal söyleyip yazarlar; hatta bu harfleri kullanarak birbirlerine hakaret ederler. Ama aynı harfler ilahî kalıplara dökülünce hikmet deryalarındaki eşsiz incilere dökülürler. Önemli olan bu deryalara dalmak ve bu hakikat incilerini dermektir. Kur'ân okumaktan maksat da bu engin mânâları anlamaktır. Anlamadan Kur'ân okumak da sevaptır fakat okumaktan asıl amaç onu anlayıp gereğini yerine getirmektir. Onun için insan olabildiğince Kur'ân'ın hikmetleriyle dolmalıdır. Zira Kur'ân'sız evler harabelere, Kur'ân'sız beyinler ise ölü cesetlere benzerler. Kur'ân da hakikatlere duyarsız olanları içleri boş kütüklere benzetir:

“Onların yüreklerinin içi de bomboş havadır. Şaşkınlıktan, kafalarında düşünce adına bir şey kalmamıştır.”²⁰¹

“Onları gördüğün zaman cisimleri hoşuna gider çünkü gösterişli adamlardır, konuşmalar sözlerini dinlersin, onlar dayatılmış odunlar gibidirler.”²⁰²

Mevlânâ bu gerçekleri şöyle anlatır:

İstiğna mertebesine ermiş, dünyevî her şeye doymuş, hiçbir isteği kalmamış, her şeyi boşverme hâline gelmiş olanlar için niyaza düşmek, yuvarlak bir şeyle uzun bir şeyi, iki zıt şeyi birleştirmeye benzer.

Sopa, esasen körlerin sevgilisidir. Kur'ân'ın mânâsını bırakıp kelimelerini ezberleyenler de Kur'ân sandığına benzerler ancak.

201 14 İbrahim 43.

202 63 Münafikûn 4.

Körlerin sözleri, Mushaf harfleriyle, eski hikâyelerle, korkutuşlarla dolu sandıklardır.

Fakat Kur'ân'la dolu sandık, boş sandıktan iyidir elbet.

Yüksüz sandık fareler ve yılanlar dolu sandıktan daha iyidir.²⁰³

F. Kur'ân İle Gıdalanmak

Kur'ân, Allah'ın kullarına sunduğu ilahî bir sofradır. O sofrada, kulları gıdalandırarak yararlı her şey vardır. Önemli olan Yüce Allah'ın davetine uyup O'nun ilahî sofrasından gıdalanmaktır. Bu konuda Peygamberimiz şöyle buyurur: *“Doğrusu bu Kur'ân Allah'ın kullarına sunduğu bir ziyafet sofrasıdır. O hâlde gücünüz yettiğince O'nun ziyafetini kabul ediniz.”* *“Her ziyafet sahibi, davetine gelinmesini ister. Allah'ın ziyafeti ise Kur'ân'dır. O halde onu bırakmayın.”*²⁰⁴ Her sofraya oturan seviye ve kapasitesine göre ondan nasiplenir.

Kur'ân âyetlerinin çok yönlü ve kapsamlı mânâları vardır. Hz. Peygamber bunu şöyle açıklar: *“Kur'ân yedi harf üzere indi.”*²⁰⁵ *“Ondaki her harfin zahrı, batını vardır. Yine her harfin haddi, her haddin de matla'ı vardır.”*²⁰⁶ *“Kur'ân, vecihler sahibi zelûldür, kendi mânâlarını kendi açıklar, kendisini okuyup yorumlayanlara boyun eğer. Onu en güzel vecihlerine hamlediniz, onu en güzel şekilde*

203 Mesnevî, III, 1395-1399. (Şefik Can)

204 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, I, 513-514.

205 Buharî, *Fadâilü'l-Kur'ân* 5; Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn* 48; Ahmed, II, 181, 185, 200.

206 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, H.No: 2370; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 9; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 347, 529, Suyûtî, *Camîu's-Sağîr*, I, 108 (Taberânî).

yorumlayınız.”²⁰⁷ Bu konudaki açıklamalara göre Kur’ân’ın zahri, onun lafzı ve tilavetidir. Onun batnı, onun anlaşılması ve yorumlanmasıdır. Onun haddi, Yüce Allah’ın onun mânâlarını belirlediği sınırlarıdır. Onun matla’ı ise, onun Arap dili gramerine göre okunması, onun anlaşılmasına yardım eden diğer konular ve onun sıralarıdır.²⁰⁸ Bu hadise göre genel ilkeler bildiren ve farklı şekillerde yorumlanabilen Kur’ân’ı insanların kendi eğilimlerine uydurabilecekleri ve sonuçta Kur’ân’ın söylemediğini ona söyletebilecekleri de anlaşılmalıdır. Nitekim ilmin kapısı Hz. Ali, Hâricîlerle tartışmak üzere giden Kur’ân’ın tercümanı olarak bilinen Abdullah b. Abbas’a şu uyarılarda bulunmuştu: “Onlarla Kur’ân’a dayanarak tartışmaya girişme. Çünkü Kur’ân, birçok yönlü olan, türlü yorumlara açık olan bir kitaptır. Sen âyetleri delil getirirsen, onlar da âyetleri delil getirirler. Bu yüzden sen onlara sünnetten deliller getir, çünkü onlar ondan kaçamazlar.”²⁰⁹

Aynı bağlamda Mevlânâ şöyle der:

Söz söyleyen kemâl sahibi olursa söz söyleme sofrasını yaydı mı sofrası, her çeşit aşlarla doludur.

Hiçbir konuk mahrum kalmaz. Herkes o sofrada kendi gıdasını bulur.

O sofraya, Kur’ân’a benzer; Kur’ân’ın da yedi mânâsı vardır; alelâde halk da ondan doyar, halkın bilgide, irfanda ileri gelenleri de.²¹⁰

207 Hadis ve açıklaması için bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 163; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 230.

208 Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 169; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, I, 25-26; Münâvî, *Feyzu’l-Kâdir*, III, 54-55.

209 Hz. Ali, *Nehcü’l-Belâğa*, s. 334-335

210 *Mesnevî*, III, 1895-1897.

Gerçekten de Kur'ân, her çağda yaşayan her seviyedeki insana seslenir. Onun hikmet pınarlarından, kapasite ve seviyesine göre herkes istifade eder, kabını doldurur. Ondan, dağdaki çobanın da, üniversitedeki profesörün de, en üst makamdaki yöneticinin de alacağı çok şey vardır.

Mustafa aleyhisselâm'ın "Kur'ân'ın zâhiri var, bâtını var, bâtının da yedinci bâtına kadar bâtını var" hadîsinin tefsiri.

Bil ki Kur'ân'ın bir zâhiri var... Zâhirin de gizli ve pek kuvvetli bir de içyüzü var.

O bâtının bir bâtını, onun da bir üçüncü bâtını var ki onu akıllar anlayamaz, hayran kalır.

Kur'ân'ın dördüncü bâtınıysa eşsiz, örneksiz Allah'tan başka kimse görmemiş, kimse bilmemiştir.

Oğul, sen Kur'ân'ın dış yüzüne bakma... Şeytan da Âdem'i topraktan ibaret gördü, hakikatine eremedi!

Kur'ân'ın zâhiri, insana benzer... Sureti görünür, meydandadır da canı gizli!

İnsanın amcası, dayısı bile insana o kadar yakın olduğu halde yüzyıl beraber yaşasalar hâlini bir kıl ucu olsun göremez, anlayamaz.²¹¹

Hadise dayandırdığı bu açıklamalarıyla Mevlânâ, Kur'ân'ın çok yönlü bir kitap olduğuna dikkat çektikten sonra, onun en güzel şekilde yorumlanması için gereken titizliğin gösterilmesini ve onun lafzî

211 Mesnevî, III, 4243-4249.

mânâlarıyla yetinilmemesini ve sırlarına vakıf olmak için gayret gösterilmesini ister.

Zira Kur'ân, ilmi her şeyi kuşatmış olan Yüce Allah'ın sözüdür. O'nun mânâları ise, insanların kullandığı söz ve kelimelere sığmaz. Tıpkı *Mevlânâ*'nın dediği gibi:

Fakat söz dar, mânâ ise pek geniş!

Söz mânâyâ dâima kifâyetsiz. Onun için Peygamber, "Allah'ı bilenin dili tutulur" dedi.

Söz, hesapta usturlaba benzer. Usturlap, göğü güneşi ne kadar bilebilir ki?

***Hele bu gök olursa.. Bu öyle bir gök ki, gökyüzü, buna nispetle bir katre. Bu güneş, o güneşe nispetle bir zerre!*²¹²**

İnsan, iki temel unsurdan oluşmuştur: Ruh ve beden. Yüce Yaratıcı'nın kendinden üfürdüğü ruhu onun mânâsına ve çamur asıllı bedeni de onun maddesine delâlet eder. İlki, onu yüceliklere taşır, ikincisi aşağılıklara sürükler. İnsan, bedeninin ihtiyaçlarını Kur'ân'ın belirlediği ölçülere göre karşılar, ruhunu da onunla gıdalandırırsa yüceliklere ermemesi için bir neden kalmaz. Ama şehvet ve tutkularını temsil eden çamur aslı, onu aşağılara çekmeye devam eder. Bunun için, olabildiğince bu ağırlıklardan kurtulmak gerekir. Yüceliklere rahat ve huzur içerisinde ulaşabilmenin yolu budur.

Sevgiden beslenen etrafa sevgi saçar, nefretten beslenen de öfke. İyi güzel şeyleri düşünen, iyi güzel şeyleri söyler ve işler. Kişinin fikri ne ise, zikri de o olur. Gönül ve baş gözünü, kulağını Kur'ân'a çe-

viren, onun sofrasından gıdalanan da hayata onunla bakar, onunla görür, onunla düşünür, onunla konuşur. Kur'ân, salt hayır ve hikmet hazinesidir. Onda boş, anlamsız, faydasız söz yoktur. İşte bu konularda *Mevlânâ*'nın söyledikleri:

Mideni o reyhanlara, güllere alıştırdı da peygamberlerin hikmet ve gıdasını bul.

Mideni şu ottan, arpadan vazgeçir, reyhan ve gül yemeye başla.

Ten midesi, insanı samanlığa çeker. Gönül midesi reyhanlığa.

Ot ve arpa yiyen kurban olur. Tanrı nuruyla gıdalanan Kur'ân olur.

Senin yarın pisliktir, yarın misk. Kendine gel de pislği değil, Çin miskini artır.²¹³

Eğer bir defa onur yemeğinden yersen, tandır ekmeğinin üzerine toprak dökersin.²¹⁴

G. İhtiyakla Kur'ân Okumak

Bizler için, Kur'ân'ın ilk muhatapları olan sahabenin Kur'ân anlayışı oldukça önemlidir. Onlar, Kur'ân'ı önemsiyorlar, düşüncelerini ve davranışlarını Kur'ân ile şekillendiriyorlardı. Kur'ân onların her şeyi idi. Onu okumak ve anlamak için birbirleriyle yarışıyorlardı. Onlar

213 *Mesnevî*, V, 2475-2479.

214 *Eflâkî Ahmed, Âriflerin Menkıbeleri*, I, 472.

Kur'ân âyetlerinden on âyetlik bir bölümü alıp öğrenir ve gereklerini yerine getirir, daha sonra diğer bölümleri öğrenmeye geçerlerdi.

Sahabe medresesinden yetişmiş olan büyük Tabîi Saïd b. Cübeyr ise şöyle diyordu: “Kur'ân'ı okuyup onu tefsir etmeyen, kör yahut bedevi bir kişi gibidir”.²¹⁵

Bu konuda Abdullah b. Ömer'den gelen şu rivâyet oldukça dikkat çekicidir: “Vaktiyle öyle bir hayat yaşadım ki, o sıralar her birimize Kur'ân'dan önce iman verilirdi. Hz. Peygamber'e bir sure iner inmez, o surede yer alan helâl ve haramları, üzerinde durmamız gereken yerleri öncelikle öğrenirdik. Tıpkı sizin Kur'ân (metnini) öğrendiğiniz gibi. Sonraları öyle kimseler gördüm ki, kendilerine imandan önce Kur'ân veriliyor. O kimse, kitabı başından sonuna kadar okumasına rağmen, emirleri- yasakları nelerdir, üzerinde durulması gereken yerleri nereleridir bilmeden, (en kalitesiz hurma cinsi olan) dakl hurmasının dökülüp dağılışı gibi, Kur'ân'ı parça parça okumakla yetiniyor.”²¹⁶ Bu yüzden ilk Müslümanlar, Kur'ân'ı anlayıp gereklerini yerine getirmeye, onun lafzını okuma ve ezberleme işinden daha çok önem veriyorlardı. Tıpkı Hasen Basrî'nin dediği gibi: **“Sizden öncekiler bu Kur'ân'ı Rablerinden kendilerine gönderilmiş bir mektup olarak görüyorlar, geceleri onu tedebbür ederek üzerinde çalışıyorlar, gündüzleri de onun gereklerini yerine getiriyorlardı”**.²¹⁷ Aynı bağlamda Mevlânâ da şunları söyler:

215 Taberî, *Tefsîr*, I, 36; Suyûtî, *Tefsîr*, II, 223.

216 Saïd Havva, *el-Esas fi's-Sünne*, VII, 342. (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 65; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 35); Aynı mealde Cündüb b. Abdillâh'ın sözleri için bkz İbn Mâce, *Mukaddime* 9.

217 Abdullah Sirâcüddin, *Tilâvetü'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 76.

Senin derdin yok, sen düşünme dur. Dert sahibi böyle düşünöcelere saplanamaz, kendine gel!

Sahabenin ruhlarında Kur'ân'a karşı fevkalâde bir iştîyak vardı ama aralarında hafız pek azdı.

Çünkü bir meyve oldu mu kabuğu adamakıllı incelir, çatlar, dökölür.

Ceviz, fıstık ve badem bile olunca kabukları incelir.

İlmin hakikati de kemâle gelince kısrı/kabuğu azalır.

Zira sevgilisi, âşığı yakar, yandırır.²¹⁸

Sahabe arasında birisi Kur'ân'ın dörtte birini ezberledi de duyuldu mu, sahabe, bu bizim ulumuzdur derdi.

Böyle bir büyük mânâ ile sûreti bir arada cem etmek, hayretlere düşmüş, mest olmuş padişah Hz. Peygamber ve onun manevî vârislerinden başka kimseye mümkün değildir.

Böyle Kur'ân'ın derin mânâsı içerisinde kendinden geçmiş bir halde, vecd âleminde edep kollamak ve harekesine, okunuş kurallarına riâyet etmenin zaten imkânı yoktur, bu imkân bulunsa bile şaşılacak şeydir doğrusu!²¹⁹

Sahabenin bu hâli, onların hafızalarının zayıflığından kaynaklanmıyor; onların Kur'ân'ın lafzı ile birlikte, onun mânâsına ve onun

218 Mesnevî, III, 1385-1390.

219 Mesnevî, II, 1392-1394. (Şefik Can)

gereğini yerine getirmeye verdikleri hassasiyetten kaynaklanıyordu. Nitekim Hz. Ömer, Kur'ân ezberleyen hafızlar için maddi yardım isteyen Basra valisi Ebu Mûsâ el-Eşârî'ye yazdığı mektubunda şöyle diyerek Kur'ân'ı anlama işini ihmal edenleri tasvip etmediğini ortaya koyuyordu: **“Onları kendi hâllerine bırak. Korkarım ki, insanlar kendilerini Kur'ân'ı ezberleme işine kaptırırlar da, onu anlama işini ihmal ederler”**.²²⁰

Bakara suresi üzerinde sekiz veya on iki sene çalışan kimse de aynı Ömer'den başkası değildi.²²¹

Abdurrahman Ebu Leyla, Hûd sûresini okurken yanına giren bir kadının kendisine şunları dediğini bize haber vermektedir: **“Ey Abdurrahman! Sen Hûd suresini böyle mi okuyorsun? Vallahi ben altı aydır onu okuyorum, ama hâlâ bitiremedim”**.²²²

Onlar Kur'ân'ı lafız, mânâ ve amel olarak algılamışlar, her üçüne de gereken önemi vermişlerdi. Onlar geldikleri bu makamda ayın çatlatma yahut kaf patlatmaktan çok mânâlarla ilgileniyorlardı. Nitekim Şeyh İbn Atâ'ya, Kur'ân'dan ne kadar okuyorsun diye sormuşlar, o da şöyle cevap vermiştir: **“On dört sene evveline kadar günde bir hatim inerdim. On dört seneden beri ise Enfâl sûresine gelebilirim.”**²²³ Mevlânâ'nın Saadet çağından aktardığı şu örnek bunu net bir şekilde ortaya koyar:

Fakat sözün eğri, özün doğru olursa, anlamı doğru ise o söz eğriliği, Allah'a makbuldür.

220 Bkz. Şimşek Said, *Asr-ı Saadette Kur'ân'ın Anlaşılması*, I, 213.

221 Bkz. Kurtubi, *Tefsir*, I, 39.

222 İbn Kayyım, *Zâdü'l-Meâd*, I, 340.

223 Can Şefik, *Mesnevî Tercümesi*, III, 111.

Dostların hatası, yabancıların doğrusundan daha iyidir.

O doğru sözlü Bilâl, Habeş asıllı olduğundan, ezan okurken “Hayya’alesselâ, Heyye’alelfelâh / Haydin namaza, Haydin felâha” cümlelerindeki “Hayya / haydin” kelimesini “Hayya” diye okurdu.

Nihâyet Peygamber’e dediler ki: “Ya Rasulâllâh, İslâm binası yeni kuruluyor. Bu hata, hiç de doğru değil.

Ey Allah habercisi, ey Allah Rasulü, ey Allah meydanının tek binicisi, daha fasih bir müezzin getir.

Din daha yeni kurulur, doğruluk düzenlik daha yeni meydana gelirken “Hayya’alelfelâh”ı yanlış okumak ayıptır.

Peygamber’in öfkesi coştı. Gizli hikmetlerden bir iki remiz söyleyip dedi ki:

“Münasebetsizler! Allah yanında Bilâl’in Heyye’si yüzlerce hâdan, hîdan, yüzlerce dedikodudan iyidir.

İşi çok karıştırmayın da sırrınızı açmayayım, önceki hâlinizi, sonraki hâlinizi söylemeyeyim.”

Şayet sen duada güzel bir nefese sahip değilsen yürü, özü sözü doğru kardeşlerden dua iste.²²⁴

H. Kur'ân Okumaktan Maksat, Onu Anlamak ve Yaşamaktır

Kur'ân, okunup anlaşılacak ve gereklerini yerine getirmek için gelmiştir. Kur'ân'ın iniş gaye ve esprisi de budur. Yani *Murad-ı İlahî*, ne sadece onu okumak, ne sadece onu anlamak ve ne de sadece onu yaşamaktır. Bunların hepsidir. Dolayısıyla bunların hepsini gerçekleştiren kimse, ilahî maksat ve muradı anlamış olur. Bu konu pek çok âyette işlenmiştir. Kur'ân, kitabı okuyup da gereklerini yerine getirmeyenleri soluyan köpeklerle ve kitap yüklü eşeklere benzetir:

“Onlara şu adamın haberini de oku: Kendisine âyetlerimizi verdik de onlardan sıyrıldı, çıktı, şeytan onu peşine taktı, böylece azgınlardan oldu. Dileseydik elbette onu o âyetlerle yükseltirdik, fakat o, yere saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu, tıpkı şu köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, onu bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayanların durumu budur. Bu kıssayı anlat, belki düşünüp öğüt alırlar.”²²⁵

“Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayan /onun buyruklarını tutmayanların durumu, Kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlayanların durumu ne kötüdür. Allah, zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez.”²²⁶

Bir hadislerinde Peygamberimiz Kur'ân karşısında insanları şu dört grupta değerlendirir: *“Kur'ân'ı okuyan ve onunla amel eden*

225 7 A'râf 175-176. Âyette geçen ve adı Bel'am olan bu kişinin kıssası için bkz. Mesnevi, I, 2298-3304.

226 62 Cuma 5.

kişi, turunç meyvesine benzer. Onun kokusu da tadı da güzeldir. Kur'ân'ı okuyup onunla amel etmeyen kişi hurma gibidir. Tadı güzeldir, fakat kokusu yoktur. Kur'ân'ı okumayan mümin, reyhan gibidir. Kokusu güzeldir, fakat tadı acıdır. Kur'ân'ı okumayan münâfık ise, Ebu Cehil karpuzu gibidir. Kokusu da çirkindir, tadı da acıdır.²²⁷

Genel olarak kitabı, ilim, irfan ve irşad kaynağı olarak gören Mevlânâ, **Kitaptan maksat, içindeki fendir ama dilersen sen onu yastık da yapabilirsin ya. Fakat ondan maksat yastık olması değil, bilgi, irfan, irşad ve faydadır**²²⁸ der ve Kur'ân okuyucularını beş grupta değerlendirir: *Birinciler*, Kur'ân'ın dış yüzünü bilen, kelimelerini doğru okuyan ve mânâsından haberdar olan mutlu kimselerdir. *İkinciler*, Kur'ân'ın kelimelerini okumayı bilip esrar ve hakikatlerinden gafil olanlardır. *Üçüncüler*, Kur'ân'ın yalnız lafzını hıfzetmiş, Mushaf çekmecesini gibi kalmış olanlardır. *Dördüncüler*, Kur'ân'dan tamamıyla boş, ne dışını ve ne de içini bilmeyen, boş sandıklardır. *Beşinci* gruptakiler ise kalpleri Kur'ân'dan boş, içleri yanlış fikir ve itikatlarla dolu yılan ve fareler gibi olanlardır.²²⁹ Bu bağlamda yine Mevlânâ da şunları söyler:

Kendine gel, kendine! O hüzünlü sözlere kapılma. Öküzün üstünde yük var, kağını da feryat edip ağlıyor!

Ama mukallit da sevaptan mahrum değildir. Hesaba gelince ağlayıcıya da para verirler.

Kâfir de Allah der, mümin de. Fakat ikisinin arasında adamakıllı fark var.

227 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VII, 168; Kurtubî, *Tezkâr*, 66-67.

228 *Mesnevî*, III, 2989-2990.

229 Can Şefik, *Mesnevî Tercümesi*, III, 111-112.

O yoksul, ekmek için Allah der, haramdan çekinense candan, gönülden.

Eğer yoksul, söylediği sözü bilseydi, gözünde ne az kalırdı ne çok!

Ekmek isteyen yıllardır Allah der, fakat saman için Mus-haf taşıyan eşeğe benzer.

Dudağındaki gönlünden doğsa, gönlünü aydınlatsaydı bedeni zerre zerre olurdu.

Şeytan'ın adı büyü yapmaya yarar, sen de Allah adıyla mangır elde edersin!²³⁰

O, bu sözleriyle aynı zamanda Kur'ân'ı/dini dünyalığa alet edenleri de eleştirir. Bu kişiler âyet ve hadislerde de yerilmiştir: **“Allah, kendilerine Kitap verilenlerden: Sizin yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirmiş bulunduğum Kur'ân'a inanın ve onu ilk inkâr eden, siz olmayın; benim âyetlerimi birkaç paraya satmayın ve benden sakının.”²³¹**

Fakat onlar, verdikleri sözü sırtlarının ardına attılar ve karşılığında birkaç para aldılar. Ne kötü şey satın alıyorlar!”²³²

“Kur'ân (okuyup gereklerini yerine getirirsen) lehine yahut (okumaz ve gereklerini yerine getirmezsene) aleyhine delildir.”²³³

230 Mesnevî, II, 495-502.

231 2 Bakara 41.

232 3 Âlu Imrân 187.

233 Müslim, Tahârat 1; Tirmizî, Deavât 85; Nesâî, Zekât 1; İbn Mâce, Tahârat 5; Dârimî, Vudû' 2; Ahmed, V, 342, 343.

“Kur'ân'ı okuyun ve onunla amel edin. ondan yüz çevirmeyin. Yanlış yorumlarla taşkınlık yapmayın. onu karın doyurmaya / ticarete alet etmeyin. onunla zenginleşmeye kalkmayın”.²³⁴ “Kur'ân kuru kuru okumak, ilim de körü körüne nakilcilik değildir. Ama Kur'ân hidâyet, ilim dirâyetir.”²³⁵

Kur'ân, kalp gözleri kör olanlardan bahseder: **“Zira gözler kör olmaz; asıl göğüslerdeki kalpler kör olur.”**²³⁶ Mevlânâ da Kur'ân'ı anlamadan okuyanları körlere ve ruhsuz cesetlere benzetir:

Senin mânâ sandığın sûrettir, eğretidir. Sen kendince övünüp seviniyorsun!

Mânâ odur ki seni senden alır; suretten müstağni kalır.

Seni kör ve sağır eden, insanı, surete bir kat daha âşık eyleyen, mânâ olamaz.

Köre nasip olan, ancak gam arttıran hayallerdir. Gözün nasibi bu fâni hayallerden ibarettir.

Körler, Kuran'ın harflerini ezberlemişlerdir. Eşeği görmezler de semeri dövüp dururlar!

Gözün açıksa kaçan eşeği gör; ey puta tapan, niceye dek semercilik?!²³⁷

234 Bkz.Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, II, 64.

235 Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl, I, 550.

236 22 Hac 46.

237 Mesnevî, II, 719-724.

Sapıklar, Kur'ân'da sözden, lâftan başka bir şey görmezlerse şaşılmaz ki

Körün gözüne, nurlarla dolu güneşin ışıkları gelmez de yalnız bir hararet gelir.²³⁸

İlahî, harfsiz söz beliren o makamı, canımıza sen göster.²³⁹

“Mânâya yönelmek, insana başlangıçta o kadar hoş gelmezse de, gittikçe daha çok tatlılaşır. Bu, sûretin aksinedir. Sûret, önce hoş, latîf görünür; fakat onunla ne kadar çok beraber bulunursan, ondan o kadar soğursun. Kur'ân'ın sûreti nerede, mânâsı nerede! İnsana bak! Nerede onun sûreti ve nerede onun mânâsı/ruhu? Eğer insanın sûretinin mânâsı/ruhu giderse, onun cesedini bir an bile evde bırakmazlar!”²⁴⁰

Mânâsız söz, su üstüne yazılan yazıdır. Ondan vefa umarsan iki elini ısırarak dönersin, pişman olursun.

Rüzgâr, insandaki hevâ ve arzudur. Hevâ ve hevesten geçersen Allah'ın haberi gelir çatar, ondan haber alırsın.

Allah'ın haberleri çok hoştur; çünkü baştan sona kadar ebedîdir.

Peygamberlerin ululuğundan ve hutbelerinden gayrı padişahların hutbeleri, ululukları, adları, sanları değişir, bâkî kalmaz.

238 Mesnevî, III, 4230-4231.

239 Mesnevî, I, 3092.

240 Mevlânâ, Fihi Mâfih, s, 132.

Çünkü padişahların kuvvetleri hevâdandır Peygamberlerin icazetnameleri ise ululuk sahibi Allah'tandır.²⁴¹

Bil ki zâhiri sûret yok olur, fakat mânâ âlemi ebedidir, kalır.

Testinin sûretiyle ne vakte dek oynayıp duracaksın? Testinin nakışından geç, ırmağa, suya yürü.

Sûretini gördün ama mânâdan gafilsin. Akıllıysan se-deften bir inci seç, çıkar.

Âlemdeki bu sedefe benzeyen kalıpların hepsi can denizinden diriye de,

Her sedefte inci bulunmaz, gözünü aç da her birinin içine bak!²⁴²

Anlayış sudur, bedense testi. Testi kırılınca içindeki su dökülür gider!

Bu testinin beş tane büyük deliği vardır, anlayış suyu onlardan akıp gittiğinde içinde ne su durur ne de akıl kârı!²⁴³

Mevlânâ, insanı testiye benzetir. Ondaki beş delik de iki göz, iki kulak ve bir ağız olmak üzere beş duydur. Hak yolunda yürüyen kişi, beden testisini nefsanî taşlarla kırmaktan, beş duyu musluklarını

241 Mesnevî, I, 1100-1104.

242 Mesnevî, II, 1020-1024.

243 Mesnevî, III, 2099-2100.

anlayışsız kişilere açmaktan sakınmalıdır.²⁴⁴ Bu temsile göre testinin içindeki su da mânâlardır. Mânâların toplanması ve taşınması için testiye ihtiyaç vardır. Bu yüzden testi de kırılmaktan korunmalıdır. Zira testinin kırılması ile, mânâlar akar gider. Testiyi kıran ise nefis ve şeytan kaynaklı tutkulardır. Ama insana düşen, testinin dışı ile, onun yüzeyindeki nakışlarla fazla ilgilenmemesi, içindeki suya ulaşmasıdır.

Kısaca *Mevlânâ*, Kur'ân okuyucusunun, onu doğru bir şekilde okumayı öğrenip önce onun zâhirî mânâları anlaması gerektiğini, bununla da yetinmeyerek onun sırlarına, hikmet derinliklerine inmek/ulaşmak için gayret sarf etmesini ister. İşte ancak bundan sonra Kur'ân, o kişinin söz ve davranışlarına yansiyacaktır. Artık o kimse her şeyi ile Kur'ân'ı temsil edecektir.

I. Kur'ân'ın Anlaşılması İçin Çalışanlar, Allah İçin Çalışanlardır

Kur'ân-ı Kerîm, anlaşılmasının gerekliliğine inanan insanlar tarafından üzerinde en fazla ve en geniş çalışmaların yapıldığı bir kitaptır. Bu yüzden bugün elimizde bulunan değişik dönemlerde, birbirinden farklı şart ve ortamlarda, değişik seviyede ehliyetli kişilerce hazırlanmış pek çok tefsir mecmuasıyla karşı karşıya bulunmaktayız. Bu eserlerin kimi çok kısa, kimi de büyük ciltler halinde ve hacimlidir. Kimi Kur'ân'ın bir yönünü ağırlıklı olarak ele alırken, kimi de Kur'ân'ın içerdiği tüm konuları açıklamaya çalışmıştır. Bu eserler hem yazıldıkları zaman ve zeminin, hem de yazan kişilerin karakteristik özelliklerini, kendi birikimlerini yansıtmaktadır. Sahabeden günümüze gelinceye kadar binin üzerinde müfessir tarafından, binlerce cilt Kur'ân tefsiri yazılmıştır. Bunların hemen hepsi bir ihtiyaca

244 Can Şefik, *Mesnevî Tercümesi*, III, 184.

cevap vermek, bir boşluğu doldurmak için hazırlanmıştır. Bu yüzden Kur'ân üzerine yapılan her iyi niyetli çalışma önemli ve değerlidir.

Mevlânâ, Kur'ân'ın anlaşılması için gayret edenleri, onu anlamak ve insanlara anlatmak için çırpınanları Yüce Allah için çalışanlar olarak niteler ve onları aslında bu işe yöneltenlerin de Yüce Yaratıcı olduğunu anlatır:

Birçok insan vardır ki, bir takım işler yaparlar. Bu işlerde onların istekleri başka, Allah'ın maksadı başkadır. Azîz ve Celîl olan Allah, Hz. Peygamber'in dininin yücelmesine ve dünya kaldıkça kalmasını istediğinden Kur'ân için kaç tane tefsîr yazıldı. Ciltler dolusu tefsirler yazıldı. Bunları yazanların düşüncesi, kendi bilgi ve maharetlerini göstermekti. Zemahşerî de Arap grameri ve dinin bütün incelikleriyle süslü ve fasîh cümlelerle/ibarelerle Keşşâf adlı tefsirini yazdı. Bunu kendi maharet ve birikimini ortaya koymak için yazmıştır. Hâlbuki bu da Muhammed aleyhisselamın dinini yüceltmekten ibaretti. Bütün insanlar, Allah için çalışır ve O'nun işini görürler. Fakat pek tabi Allah'ın bu işteki maksadını bilmezler. Bu işi yapmaktaki gâye ve düşünceleri başkadır.²⁴⁵

J. Kur'ân'dan Yararlananlar ve Yararlanamayanlar

1. Kur'ân'dan Kimler Yararlanabilir?

Kur'ân, inancı ne olursa olsun bütün cin ve insanlara hitap eder. Kur'ân'ın muhatabı münkir münâfık, kâfir mümin her insandır. On-
dan bütün insanlar istifade eder. Onun âyetlerini dinleyip etkilenen ve Müslüman olan nice kâfir vardır. Nice insan, onun ilâhî mesa-

245 Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, s, 162-163.

jından etkilenip nifak, şirk ve küfründen vazgeçmiştir. Nice münkir, onun lafız ve manasından etkilenmiş, ona inanmasa bile ona düşmanlıktan vazgeçmiş, onun eşsizliğini itiraf etmiştir. O, nice müminin imanını artırmış nice Müslümanın İslâm'ını güzelleştirmiştir. Ancak Kur'ân'a inanıp onu okuduğu hâlde nifak, şirk ve günah kirlerinden bütünüyle arınamayan insanlar da vardır.

Kur'ân'dan her insan etkilenir ve yararlanır. Ancak ondan lâıykıyla ve en ileri seviyede istifâde edebilmek için, bizzat Kur'ân'ın belirttiği bazı ön şartlar vardır. Şimdi bu şartları Kur'ân âyetleri ışığında görelim:

a. Kur'ân'dan Hakikate talip olan ilim sahipleri istifade eder:

“Doğrusu bu ancak âlemlere bir öğüttür. Sizden, dosdoğru olmak isteyenler için bir öğüttür.”²⁴⁶

“Hayır, o kendilerine bilgi verilmiş olanların sinelerinde yer eden apaçık âyetlerdir. Bizim âyetlerimizi, zâlimlerden başkası inkâr etmez.”²⁴⁷

Evet, Kur'ân'ın öğütlerinden istifade edebilmek için ona yönelmek, ondaki gerçeklere talip olmak ve dosdoğru olmak kaçınılmazdır. Gönül alıcılarını ona çevirmeyenler, ön yargılı olarak ona yaklaşanlar, doğruluk iyilik güzellik istemeyenler ondan istifade edemezler. Böyleleri için Kur'ân'ın öğütleri kâr etmez, onların bir kulağından girer diğerinden çıkar. Hatta Kur'ân'ın öğütleri böylelerinin inkâr, azgınlık, kin ve nefretini artırır.

246 81 Tekvîr 27-28.

247 29 Ankebut 49.

Kur'ân, okuyucusunun ilim ve irfanını artırır. İlim sahipleri Kur'ân'la ilimlerine ilim katarlar. Kur'ân, onların ilimlerini harekete geçirir, eyleme dönüştürür. *Mevlânâ'nın deyişi ile, “Herkes Kur'ân'dan zâhirî bir tad alır ve onun sütünden gıdalanır. Yalnız olgunlar için Kur'ân'ın mânâsında ayrı bir zevk vardır ve onlar başka türlü anlarlar.”*²⁴⁸

Kur'ân, Allah'ın âyetlerini görmezden gelip arkalarına atanların, nefis ve hevâlarına uyup şeytanın adamı olduklarını belirtir: **“Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı doğrulayıcı bir elçi gelince, Kitap verilmiş olanlardan bir grup, Allah'ın Kitabını sanki bilmiyorlarmış gibi, sırtlarının arkasına attılar. Şeytanların uydurdukları sözlere uydular..”**²⁴⁹ Demek ki ilâhî mesajdan yüz çevirenler, şeytânî mesajlarla baş başa kalacaklardır. Bu mesajların kaynağı ister nefisler olsun, ister şeytanlar fark etmez. O hâlde insan için iki yol vardır: Ya Yüce Allah'ın mesajlarına yönelecek, böylece dünya ve âhireti kurtulacak; ya da şeytânî mesajlar içerisinde boğulup kalacak ve iki dünyası da berbat olacaktır. Artık hak bellidir, bâtil da ortada. Bundan sonra dileyen Rabbe giden yolu tutar ve iman eder; dileyen de öteki yollarda kalır ve helâk olur gider.

b. Derinlemesine düşünenler Kur'ân'dan istifâde eder:

“Biz, sana insanlara ne indirildiğini açıklayasın diye bu öğüdü indirdik. Herhalde derinlemesine düşünüp ibret alırlar.”²⁵⁰

248 Mevlânâ, *Fîhi Mâfih*, s, 253-254.

249 2 Bakara 101-102.

250 16 Nahl 44.

Derinlemesine düşünmek, tefekkür etmek, Kur'ân âyetlerini tertîl üzere tilâvet edip üzerinde durup düşünmek, Kur'ân'ı doğru anlamak ve ondan lâyıkiyla istifâde etmek için bir diğer şarttır. Onu yüzeysel okuyanlar, anlamadan okuyanlar ondan lâyıkiyla istifâde edemezler.

c. Özü temiz akıl sahipleri Kur'ân'dan istifâde eder:

“Bu, insanlara bir duyurudur.. Özü temiz akıl sahipleri düşünüp ibret alsınlar diye..”²⁵¹

Özü/iç dünyası tertemiz olanlar, âyetler üzerinde durup düşünen hakikat sevdalıları Kur'ân'dan gerçek anlamda istifâde ederler. Ondandır yararlanabilmek için akıllı olmak ve akıllı kullanmak şarttır, ama temiz kalpli olmak da gerektir. Akılını kullanmayan beyinsizler, Kur'ân'ı ibret almak ve mesajlarının gereğini yerine getirmek için okumayanlar ondan nasiplenemezler. Nitekim *Mevlânâ*, Kur'ân'ı yanlış yorumlayıp anlayanları, eşek idrarı üzerinde kendini deryâlarda yüzüyor sanan sineğe benzetir. **Bâtıl tevilci, eşek idrarına düşmüş sinek gibidir. Vehmi eşek idrarı, tevil ve tasavvuru saman çöpüdür. Eğer sinek kendi reyile saplandığı yorumdan geçse, baht o sineği hümâ yapar.**²⁵²

d. Diri ruhlar Kur'ân'dan istifâde eder:

“Ki, diri olanları uyarsın ve inkâr edenlere de azâp sözü hak olsun.”²⁵³

251 14 İbrahim 52.

252 Bkz. *Mesnevî*, I, 1088-1089.

253 36 Yasin 70.

Kur'ân'ın bir adı da Ruh'tur. O, hayat kaynağıdır. Onun mesajları, ölü beyinleri ve gönülleri diriltten birer hayat suyudur. Bu nedenle ondan istifâde edebilmek için diri bir beden, diri bir beyin ve diri bir gönle sahip olmak gerekir. Bedenen ölmüş olanlar; beyinleri, batıl ideolojilerin ölümcül virüsleriyle işgal edilmiş olanlar; beyin ve gönülleri, şeytanî sevdalara kiralanmış olanlar ondan yararlanamazlar. O yüzden önce bu işgal ve istilâlardan arınmak gerekir. *Mevlânâ*, ısrarla hikmetlere erebilmek için, hevâ ve tutkuların esaretinden kurtulmak gerektiğini anlatır durur.

e. İyilik güzellik sahipleri/Müttakîler Kur'ân'dan istifâde eder:

“Elif lâm mîm. İşte bu hikmetle dolu kitabın âyetleridir. O, iyilik güzellik sahipleri için rehber ve rahmet kaynağıdır.”²⁵⁴

“Doğrusu o, takva sahipleri için bir nasihattir.”²⁵⁵

Ondan istifâde için iyilik güzellik sahibi olmak, Yüce Allah'ı hesaba katarak yaşamak gerekir. Kötülük tutkuları içerisinde olanlar, Yüce Allah'ın varlığından, O'nun erişilmez kudretinden gâfil olanlar ondan istifâde edemezler.

f. Maddî ve manevî kirlerden arınanlar Kur'ân'dan istifâde eder:

“Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir.”²⁵⁶

254 31 Lokman 1-3.

255 69 Hakka 48.

256 56 Vakıa 80.

Bu âyet, İlahî Arşivde (Levh-i Mahfuz) bulunan Kur'ân'a ancak tertemiz meleklerin dokunabileceğini açıklayarak, bizlere ışık tutmaktadır. Şöyle ki, şirk, küfür, isyan, günah kirleri, Kur'ân'dan nasiplenmeye engeldirler. Bu nedenle öncelikle onlardan arınmak, kısaca melekleşmek gerekir.

Kur'ân okuma yer ve zamanı/atmosferi de ondan tam olarak istifâde için önemlidir. Bu yüzden tertemiz ortamlarda onu okumalı ve ondan yararlanmaya çalışmalıdır. Şeytanî tutkuların, dünyevileşme belâsından arınarak, tertemiz bir gönül, tertemiz bir beyin ve tertemiz bir vücutla Kur'ân okumak, onu doğru anlamaya ve onun gereklerini yerine getirmeye bizleri götürecektir. Kur'ân'ın Mushafına ve onun okuma ortamlarına özen gösterdiğimiz kadar, temiz bir kalp ve beyinle onu okumaya da özen göstermeliyiz.

g. Öğüte kulak verenler Kur'ân'dan istifâde eder:

“Kur'ân okunduğunda sesinizi kesin ve can kulağıyla onu dinleyin ki merhamet olunasınız.”²⁵⁷

Can kulağıyla onu dinlemek. Bizi ondan alıkoyan tüm gürültü ve patırtılardan uzak olmak. Hem dış dünyamızın gürültülerinde uzak durmak, hem de iç dünyamızın şeytânî vesvese, nefsânî ses ve arzularından arınmak. Hem baş kulağını ona açmak, hem de gönül kulağını ona açmak. Sonuçta onun mesajını yudum yudum içmek, içselleştirmek, özümsemek; beynimize, gönlümüze ve eylemlerimize nakış nakış işlemek. Onu bu şekilde dinlemeyenlerin ondan istifâde etmesi ne mümkündür!

h. Allah'a inanıp, içtenlikle O'na bağlananlar Kur'ân'dan istifâde eder:

“Sen öğüte uyan ve görmediği halde Rahmân'a candan boyun eğenleri uyabilirsin.”²⁵⁸

“Bu, insanlığa kanıtlar sunmaktadır ve o yakînen inanan bir topluma rehber ve rahmet kaynağıdır.”²⁵⁹

Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunun farkında olmak, O'nun huzurunda O'nunla konuşur gibi onu okumak. İlahî kelâmın, kullara hayat düstûru olmak üzere indirildiğinin bilincinde olmak.. Rabbe gönülden bağlanıp O'na boyun eğerek O'nun fermanını dinlemek.. İşte bu coşku ve bilinç Kur'ân'dan yararlanma seviyesini yükseltecektir. Kur'ân'ı bir beşer sözü görenler; ona bir şâir, kâhin yahut sihirbaz sözü gözüyle bakanlar; onun evrensel mesajlarını geçmişin masalları olarak değerlendirip onu çağdışı görenler ondan istifâde edemezler. Onun kokusu da ancak gönül dünyası ile alınır. Nitekim Mevlânâ Kur'ân'ı tanıtırken şöyle der: *Kur'ân'dan Allah'ın kokusu, hadisten Mustafa'nın kokusu ve Mesnevî'den de Mevlânâ'nın kokusu gelmektedir.*²⁶⁰

1. Şeytanla yollarını ayıranlar Kur'ân'dan istifâde eder:

“Kur'ân okuduğun zaman, kovulmuş şeytândan Allah'a sığın.”²⁶¹

258 36 Yasin 11.

259 45 Câsiye 20.

260 Eflâkî Ahmed, Âriflerin Menkıbeleri, I, 444.

261 16 Nahl 98.

Tarih boyunca Allah'ın evrensel mesajları karşısında, şeytanın vesvese ve içvâları hiç eksik olmamıştır. Yüce Allah, apaçık âyetlerini peygamberleri vasıtasıyla insanlara ulaştırmış; buna karşılık şeytan da boş durmayıp bu ilahî mesajın sesini kısmağa, onu tahrif etmeye, onun berraklığını bulandırmaya ve o sözlerin en güzeline (Ahsene'l-Hadîs) alternatif eğlence sözler (lehve'l-hadisler) ihdâs etmeye çalışmıştır. Bu yüzden önce şeytanî çağrılardan ve şeytanî yollardan uzaklaşmak gerekir. Bunun için de kul olarak yapılması gerekenleri yaptıktan sonra, o amansız ve apansız düşmana karşı Yüce Allah'ın yardımını istemek elzemdır.

Sayılan bu şartlar ne kadar yerine getirilirse, o ölçüde Kur'ân'dan istifâde artacaktır. İşte ancak bu şartlar yerine getirildikten sonra Kur'ân bizi inşâ ve ihyâ etmeye başlayacaktır. İşte ancak o zaman yeryüzü, **konuşan Kur'ân** ve **yaşayan Kur'ân** olan erlerle tanışacaktır. Ve işte ancak o zaman yeryüzünde, onun asıl sahipleri eliyle cennet kurulacak ve insanlar öteki âlemdeki cennete hazırlanacaklardır.

2. Kur'ân'dan Kimler Yararlanamaz?

Kur'ân'dan istifâde etmek için gereken ön şartları açıkladıktan sonra şimdi de Kur'ân'dan faydalanamayacak olanlar üzerinde duralım.

Mekke müşrikleri, Arap olmaları ve Arapçayı bilmeleri nedeniyle kendilerine okunan Kur'ân'ı anlıyorlardı, fakat Yüce Allah onların bu anlayışlarını geçerli saymamıştır. Çünkü okunan âyetler onların sadece inkâr ve taşkınlıklarını artırmıştır. Bu konudaki âyetlerden bir kaç şöyledir:

“Fakat yüreklerinde hastalık olanlara gelince âyetler, onların pisliklerine pislik katar. Ve onlar kâfir olarak ölürler.”²⁶²

“Biz Kur'ân'da sözü türlü biçimlerde anlattık ki, düşünüp anlasınlar. Fakat bu, onların sadece nefretlerini artırıyor.”²⁶³

“Biz Kur'ân'dan müminlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz. Ama bu, zalimlerin zararını artırmaktan başka bir katkıda bulunmaz.”²⁶⁴

“Andolsun, Rabbinden sana indirilen, onların çoğunun azgınlığını ve küfrünü artıracaktır.”²⁶⁵

Öte yandan Kur'ân'dan yararlanamayan ve hatta Kur'ân ile sapan ve saptıran kimselerden²⁶⁶ bahseden pek çok hadis vardır: “Öyle bir zaman gelecek ki, o zamanda bir kısım insanlar çokça Kur'ân okuyacaklar, ama okudukları Kur'ân gırtlaklarından öteye geçmeyecektir.”²⁶⁷

Ellerinden ve dillerinden Kur'ân'ı düşürmedikleri halde, Kur'ân'ın ruhuna uygun hareket etmeyenleri *Mevlânâ* şöyle tasvir eder:

Nice âlimler vardır ki hakikî ilimden hakikî irfandan napsileri yoktur. Onlar bilgiyi ezberlemişlerdir, ama o bilgiden yararlanamazlar. Çünkü onlarda aşk yoktur, Allah sevgisi yoktur.

262 9 Tevbe 125.

263 17 İsrâ 41.

264 17 İsrâ 82.

265 5 Maide 64.

266 Ebû Dâvûd, Sünnet 6, İmâret 33; Tirmizî, İlim 10; İbn Mâce, Mukaddime 2; Dârimî, Mukaddime 49; Ahmed, II, 367, IV, 131,132; VI, 8; İbn Abdilberr, *Câmi'*, 493-498.

267 Buhârî, Enbiyâ 6; Müslim, Mûsâfirûn 275; (Ebû Davûd, Nesâi, Muvatta', Ahmed.)

Onun sözlerini duyan kişi, alelâde bir adam olsa bile, özü doğru ise o sözleri anlar, hakikat korkusunu alır.

Çünkü böyle âlimin eline düşen gömlek, eğretidir, bir zaman içindir... Kervancıların elindeki Yusuf'un gömleği, esircinin elindeki cariye gibi!

Esircinin eline düşen cariye, müşteri içindir, tellâla ne fayda var?²⁶⁸

Demek ki gerçek anlamda ilim adamı olmak için, yalnızca malûmât sahibi olmak yeterli değildir. Önemli olan, ilim sevdalısı olmaktır. Önemli olan Yusuf'un gömleğini taşımak değil, onu giymektir. Yine o sahip olunan bilgilerden yararlanabilmek için, nefsin şeytanî tutkularından kurtulmak gerekir. En önemlisi de aşk adamı olmak, söz ve eylemine gönül katmak, aşk karıştırmak. Gönülden söylemek, gönülden eylemek, gönülden anlayıp yaşamak.

Nefsin sağ elinde tespih ve Kur'ân vardır ama diğerinde de hançer ve kılıç gizlidir.

Onun mushafına, onun riyasına kanma... Kendini onunla sırdaş, hâldaş yapma!

Seni abdest al diye havuzun kenarına getirir de; havuza, suyun ta dibine atıverir!

Akıl, nuranî ve iyi bir hak ve hakikat arayıcısıyken neden zulmânî nefis ona galip oluyor.

268 Mesnevî, III, 3038-3041. (Şefik Can)

Neden mi? Nefis, kendi evinde, kendi yurdunda... Akılsa garip! Köpek bile kapısında korkunç bir aslan kesilir!..

Hele sabret, aslanlar ormana gitsinler. Bu kör köpekler, o vakit onlara inanırlar.²⁶⁹

Allah da “Bu Kur'ân, gönül yüzünden bazılarına doğru yolu gösterir, bazılarının da yolunu azıtır”²⁷⁰ ***buyurmuştur.***²⁷¹

İnsan, temizlenip arınmak için kuyunun başına gider, temizleniyim derken kuyuya düşer canından olur. Kur'ân karşısında insan da böyledir. İyi niyetli olmazsa, ona usûlüne uygun yaklaşmazsa arınmaz ve ondan yararlanamaz.

“Kur'ân ilginçliklerle dolu ve muhâtabına pek tutkundur. Ondaki insanı büyüleyen ifadeler, onu kendine bağlar, hasmın kulağına gerçekleri anlayacağı şekilde fısıldar. Ne var ki hasmın ondan/ o mânâdan ve onun tadından haberi olmaz yahut da bu tadı gerisin geriye alır ve yere çalar. “Allah, onların kalplerine mühür vurdu”²⁷² ***âyetinde buyurulduğu gibi ne kadar hoş şeyler işitiyor, hatmediyor, fakat anlamıyor! Ondan söz ediyor, fakat kavramıyor. Allah latiftir, kahrı ve anahtarı da inceden incedir. O'nun kapıları açan anahtarı öyle latiftir ki anlatılamaz”***²⁷³

269 Mesnevî, III, 2554-2559.

270 Bkz. 2 Bakara 26

271 Mesnevî, VI, 656.

272 2 Bakara 7.

273 Mevlânâ, *Fîhi Mâfih*, s, 213.

Kur'ân, insanı kemâle taşımak için onu doğru bir şekilde tanımlar. Onun güçlü ve zayıf taraflarını anlatır. Kur'ân'a göre insan, yaratıkların en şerefliisidir. En donanımlı varlıktır. Bütün kâinat onun emrine sunulmuştur. Ama aynı insan, zafiyetlerle de doludur. Nitekim insanların içerisinde meleklerin kendisine saygı secdesinde bulunduğu Âdemler de çıkmıştır, kardeşini öldüren katil Kâbiller, rablik davasına kalkıp insanları köleleştiren, tahtı uğruna beşikteki çocukları öldürten Firavun ve Nemrutlar da çıkmıştır; hayatlarını Rablerine adayan Musâ ve İsalâr da çıkmıştır. Kur'ân, Âdemoğullarını adamlık çizgisinde tutmak için gelmiştir. Buna karşılık şeytan, insanı kendi çizgisine çekebilmek için sürekli çaba sarf etmiştir. Kur'ân nefsinin esiri olanları şöyle anlatır:

“Ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis, daima kötülüğü emredicidir. Meğer Rabbinin esirgediği bir nefis ola. Rabbin bağışlayandır, esirgeyendir.”²⁷⁴

“Arzusunu tanrı edinen kimseyi gördün mü? Onun üstüne sen mi bekçi olacaksın?”²⁷⁵ Zaten Kur'ân, insandaki bu âcizlik ve zafiyetleri giderip onu kemâle taşımak için gelmiştir. *Mevlânâ* da bu gerçeği şöyle ifade eder:

***Bütün Kur'ân, nefsin kötülüklerini anlatmadadır.
Mushaf'a bak da, gör, fakat sende o göz nerde?***

***Vesile bulup da peygamberle savaşmada kılı kırka yaran
aşağılık kişileri anlatıp durmadadır.*²⁷⁶**

274 12 Yûsuf 53.

275 25 Furkan 43, 45 Casiye 23.

276 *Mesnevî*, VI, 4862-4863.

İnsanın yücelip kemâle ermesi için hayvânî tutkularından kurtulması gerekir. Bu da Kur'ân gerçekleri ile olacaktır. Her hayvanda bir hile vardır. Sözgelimi aslanda kibir, kurtta kıskançlık, tilkide kurnazlık, deve de kindarlık, kedide nankörlük, köpekte dalkavukluk vb. İnsan da ise bunların hepsi bir arada olabilmektedir. İşte böylelerini Mevlânâ şöyle uyarır:

Hayvanlarda yüz binlerce hile varken artık hayvanlardan daha üstün olanda ne hileler bulunur?

Kur'ân'ı eline almış, lekesiz, hatasız İmam Zeyne'l-âbidin kıyafetine bürünmüş; oysa yanında kahredici bir hançer bulunmaktadır!²⁷⁷

İnsanımızın Kur'ân'dan tam olarak yararlanamadığına dikkat çekerken Ömer Hayyam (1047-1124) da şunları söyler:

Bir elde kadeh, bir elde Kur'ân,

Bir helaldir işimiz, bir haram.

Şu yarım yamalak dünyada,

Ne tam kâfiriz, ne tam Müslüman!

Kur'ân'a inanan ve onu ellerinde tutanlara düşen ise, Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlayıp onun gereklerini yapmaları, yasaklarından da olabildiğince kaçmalarıdır.

K. Kur'ân'ı Anlamayanlar Yahut Yanlış Anlayanlar

Kur'ân, Yüce Allah'ın kopmaz ipidir. O, kullarını uçurumların dibine düşmekten korumak ve onları uçurumlardan kurtarmak için

277 Mesnevî, VI, 4090-4091. (Şefik Can)

onlara göndermiş, yücelerden onlara sarkıtmıştır. O sağlam ipe tutunan kimse uçuruma düşmez, uçuruma düşmüşse oradan kurtulup çıkar. Ama ipe sıkı sarılmak ve onu doğru kullanmak gerekir. Zira bazı kimseler ipe tutunarak kuyunun dibine inerler. Oysa Allah'ın kopmaz ipi Kur'ân, insanları yücelere tırmandırmak için gelmiştir. Peygamberimiz “Şüphesiz Yüce Allah bu kitapla kimi toplumları yüceltir, kimilerini de alçaltır”²⁷⁸ buyurarak buna işaret etmiştir. İnsan, Kur'ân'dan yararlanamıyorsa, bunda Kur'ân'ın suçu yoktur. Bu gerçeği Mevlânâ şöyle anlatır:

Çünkü çok kişiler Kur'ân'ı anlayamadılar da yol azıttılar... Bazı kişilerse o ipe sarıldılar ama kuyunun dibine gittiler.

A inatçı, yücelere çıkmak sevdasında değilsen ipin ne suçu var?²⁷⁹

Kur'ân, hakikati anlamamakta direnenleri hayvanlara benzeterrek onları anlamaya tahrik eder: **“Andolsun, cehennem için de birçok cin ve insan yarattık ki kalpleri var, fakat onlarla anlamazlar; gözleri var, fakat onlarla görmezler; kulakları var, fakat onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da sapık... Ve işte gafiller onlardır!”**²⁸⁰

“Yoksa sen onların çoğunun işittiklerini, düşündüklerini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar, yolca hayvanlardan daha sapıktır.”²⁸¹

278 Müslim, Müsâfirûn 269; İbn Mâce, Mukaddime 16.

279 Mesnevî, III, 4210-4211.

280 7 A'râf 179.

281 25 Furkan 44.

**“Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağır-
lar ve dilsizlerdir.”²⁸²**

**“Allah’a göre canlıların en kötüsü, kâfirlerdir; artık on-
lar inanmazlar.”²⁸³**

**“İnkâr edenler ise dünyada biraz yaşarlar, hayvanların
yediği gibi yerler, sonunda yerleri ateştir.”²⁸⁴**

L. Doğru Anlamak İçin Kalp İle Düşünmek Gerekir

Kalp ile düşünmek ve kalp ile anlamak bir Kur'ân söylemidir. Aklı hep fiil formunda kullanarak sürekli çalışan bir aklı hedefleyen ve düşünen bir topluma inmiş olan Kur'ân, insanları düşünüp ibret almaya çağırırken şöyle seslenir:

**“Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki, kendilerinden önce
mahvolanların yerlerini görsünler de düşünecekleri kalple-
ri, işitecekleri kulakları olsun, akılları başlarına gelsin, hak
sözünü işitsinler. Zira gözler kör olmaz, fakat asıl göğüsler-
deki kalpler kör olur.”²⁸⁵**

Kalpleri, gözleri, kulakları olduğu halde, onları yerli yerince kul-
lanamayan gafilleri anlatırken de Kur'ân şöyle der:

**“Andolsun, cehennem için de birçok cin ve insan yarattık
ki kalpleri var, fakat onlarla anlamazlar; gözleri var, fakat**

282 8 Enfal 22.

283 8 Enfal 55.

284 47 Muhammed 12.

285 22 Hac 46.

onlarla görmezler; kulakları var, fakat onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da sapık... Ve işte gafiller onlardır!”²⁸⁶

Gönül gözünün kör olmaması için kalp ile düşünmeli. Zira kalp ile düşünmek, metafizikten kopmadan, fiziği kavramaya, eşyanın hakikatine ermeye çalışmaktır. Kalp, imanın ve imanın meyveleri olan sevgi, aşk, niyet, nefret, öfke, azim, sabır gibi değerlerin merkezidir. Kalp ile düşünme sayesinde, kalpteki tüm bu güzellikler eylemlere yansiyacaktır Kalp ile düşünme sonucu, gönül aklıyla düşünmek, gönül gözüyle görmek, gönül kulağıyla işitmek ve gönül diliyle söylemek gerçekleşir.

Kalp ile olan düşünme, doğru fikir ve düşünceleri doğurur. Gönül gözüyle görme, her şeyde ve her zaman hakkı görmeyi sağlar. Gönül kulağıyla dinleme, gerçeği duyup gerçek olarak algılamaya vesile olur. Gönül diliyle söyleme, doğruların etkili bir biçimde söylenmesini sağlar. Sonuçta aşk, sevgi ve içtenlik temeline dayanan duygu ve düşünceler, söz ve eylemler ortaya çıkacaktır. Bir gönül adamı olan *Mevlânâ*'nın arzuladığı da budur.

Gönülle irtibatlı olmayan akıl, yanlı ve tek taraflı düşünecek, tek kanatla uçmaya çalışan bir kuşun durumuna düşecektir. Ve çoğu zaman düşündüğü şeylerin içinden çıkamayacak ve çamura batacaktır. Bu yüzden akıl gönülle koordineli çalışmalıdır.

İnsan kalbiyle düşünmeye ve tüm organlarını gönlüyle irtibatlı kullanmaya başladığı zaman, Yüce Yaratıcı'nın hoşnutluğunu kazanır ve O'nun yardımına mazhar olur. O zaman Yüce Allah, onun konuşan dili, gören gözü, işiten kulağı, tutan eli kısaca her şeyi olur. Artık o kişi, kötülük düşünemez, günah kurguları kuramaz, kötü şey-

leri söyleyemez, kötü gözle bakamaz, kötülöklere kulak veremez. Her zaman ve şartta hep hakkın adamı olur; hakkı, iyi ve güzeli düşünür, işitir, söyler ve işler. Kısaca kalp ile düşünmek, hayata yansır, hayatın her alanında kendisini gösterir.

Bu meziyete sahip olmak ise, insanın Yaratıcısını tanınmasıyla, O'nu çokça anmasıyla ve O'nu sürekli hatırdâ tutmasıyla mümkündür. Bu da O'nun kelâmına kulak vermek, onu anlamak ve kavramakla gerçekleşir. Gönül vahiyle gıdalandıkça etkinleşir, donanır ve sahibini kemâle erıştırir. Gönül adamı olmak ve gönüllerde taht kurmak da buna bağlıdır.

Yaratılışın gâyesine ermek için.. Eşyanın sırrına vâkıf olmak için.. Eşyayı gerçek yüzüyle tanıyabilmek için.. Hayvanlardan farklı olmak için.. Hep iyi ve güzelin adamı olmak için.. Rızaya ermek için.. Gönüllere girmek için.. Dünyayı cennete çevirmek için.. Ahirette cennete varmak için.. Evet bütün bunlar için gönülle ve gönülden akletmek gerekir! Ve diğer organları da akla bağlamak gerekir. Gözle akletmek, kulakla akletmek ve tüm organlarla anlamak..

Mevlânâ'ya göre Kur'ân gerçeklerini anlamak için hayvânî huy ve tutkularından kurtulmak gerekir. Gerçekleri gönül gözüyle görmek ve dinlemek şarttır. Zaten Kur'ân da akleden kalplerden ve anlayan kulaklardan bahseder: **“Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki düşünenecekleri kalpleri, işitecekleri kulakları olsun. Zira gözler kör olmaz, fakat asıl göğüslerdeki kalpler kör olur.”**²⁸⁷ **“Ki onu size bir ibret yapalım ve anlayan kulak onu anlasın.”**²⁸⁸ Gerçekleri doğru anlayabilmek için gönül, akıll başta olmak üzere tüm organlar birlikte hareket etmeli ve insan akıyla anladığı gibi,

287 22 Hac 46.

288 69 Hakka 12.

gözü, kulağı ve diğer organlarıyla da hakikati anlamalıdır. Bunun için de gönüllerin hastalık kirlerinden arınması, beyinlerin ön yargılardan kurtulması, gözlerin şaşkınlıktan sıyrılması, kulakların yanlış duyumlardan arınması gerekir ki insan gerçeklerle yüceliklere erebilsin. İşte bu konuda *Mevlânâ*'nın söyledikleri:

Allah yolunun, Allah durağının bilgisini ancak gönül sahibi yahut da gönül sahibinin gönlü bilir! İşte Allah bu terkiyle lâtif bir hayvan olan insanı yarattı, onu bilgilere eş etti.

O bölüğe “hayvanlar gibi” dedi... Çünkü uyanıklığın uykuyla ne münasebeti var?

Hayvani ruhta ancak uyku bulunur... Bu çeşit insanlarda aksine duygular vardır.

Fakat uyanıklık gelmedi de hayvani uyku kalmadı mı duygusunun aksi ve aykırı olduğunu gönül levhasından okurlar!

Uykuya dalan kişinin uyanacağı zaman, rüyada gördüklerinin aksini görmesi gibi!

Hülâsa o aşağılık kişi, aşağılık âlemdendir... Onu bırak, “Ben batanları sevmem, de!”²⁸⁹

289 Gerçeği kavmine göstermek isteyen Hz. İbrahim, kavmin taptığı ay, yıldız ve güneşin batıp kaybolduğunu görüp “Ben batanları sevmem” demiş ve yer ve göklerin yaratıcısına teslim olduğunu ilân etmişti. Bkz. 6 Enâm 76-79.

“Kalplerinde hastalık olanlara gelince: Kur’ân, onların gönüllerindeki pisliği arttırır”²⁹⁰ ve “Allah, Kur’ân’daki misallerle çoğunu azdırır, çoğunu da doğru yola götürür”²⁹¹ âyetlerinin tefsiri..

Çünkü hayvani ruha sahip olan kişinin, huylarını değiştirmeye, nefsiyle savaşa girişmeye, aşağılıktan kurtulmaya istidadı vardı ama o istidadı fevt etti!

Hâlbuki hayvanda istidat yoktur... Hayvanlıktaki özüğü apaçıktır!

İnsandan yol gösteren bu istidat gitti mi ne yerse yesin eşek beynidir!

Aklı arttıran bir ilâç olan belâdür²⁹² yese afyon kesilir... Kalp illeti ve akılsızlığı artar!

İnsanların bir bölüğüyse savaştadır... Yarı hayvan, doğru yolu bulma bakımından yarı insandır!

Gece gündüz savaşta, çekiştedir bunlar... Sonu yani insanlığı, önüyle yani hayvanlığıyla savaşır durur.²⁹³

İşte bu yüzden adam olmak, adamlıkta kalıp kâmil insan seviyesine yükselmek için tüm bilgi, duygu, söz ve eylemleri, gönül süzgecinden geçirmek gerekir. Bunun için de donanımlı, etkili ve diri bir gönle sahip olmak şarttır.

290 9 Tevbe 125; 17 İsrâ 41, 82; 5 Mâide 64 .

291 Bkz. 2 Bakara 26.

292 Belâdür, zihni kuvvetlendiren bir meyve olup ondan ilaç da yapılır. Gölpınarlı Abdülbâki, *Mesnevî ve Şerhi* IV, 254.

293 *Mesnevî*, IV, 1520-1531.

M. Mevlânâ'ya Göre Kur'ân'ı Yorumlamak

Kur'ân, Allah kelâmıdır. Arap dili, ilâhî kalıplara dökülerek engin ve zengin mânâlar ihtiva eden evrensel kitabı oluşturmuştur. Bu kitap, yalnızca indiği zamana değil, sonraki zamanlara da ışık tutan bir mânâ deryâsı, hikmet hazinesidir. Bu nedenle onun tefsirine ihtiyaç vardır. Ondaki sırların keşfedilebilmesi için, ondaki ölümsüz mesajların çağlara taşınabilmesi için tefsire ihtiyaç vardır.

Dünün insanı gibi, günümüzün insanının da manevî problemlerine çözüm bulabilmesi için Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlaması gerekir. Doğru anlamalı ki onun gereklerini yerine getirebilsin. Bunun için de onun tefsirine, onun ilhamını asrın idrâkine söyletmeye, gelişen yeni olaylara göre onu yorumlamaya ihtiyaç vardır.

Kur'ân'ın en büyük müfessiri Kur'ân'ın kendisidir. Kur'ân âyetleri birbirini açıklar ve tamamlar. Bunun için parçacı yaklaşımla Kur'ân'ı anlamaktan sakınmalıdır. Onu bütüncül bir yaklaşımla okumalıdır. Onun Mushaf tertibi üzere dizini de son derece anlamlı ve önemlidir. Âyetleri bu dizin içerisinde okumak, içerisinde bulunduğu sûre bütünlüğü içerisinde değerlendirmek, Kur'ân'ı doğru anlamaya ve ondan lâyıkiyle yararlanmaya götürür. *Mevlânâ* bu gerçeği şöyle ifade eder:

Kur'ân'ın mânâsını, ancak Kur'ân'dan yahut da heva ve hevesini ateşe vurmuş,

Kur'ân'ın huzurunda alçalmış, kurban olmuş, ruhu, Kur'ân kesilmiş adamdan sor.²⁹⁴

294 *Mesnevî*, V, 3128-3129.

Kur'ân'ı anlamak isteyen bazı çevreler vardır ki onlar, Kur'ân'ı değil kendi düşüncelerini merkeze alırlar. Önceden saplandıklarını kendi düşüncelerini Kur'ân ile temellendirmeye çalışırlar. Bu, doğru bir yaklaşım değildir. Böyleleri Kur'ân'ın ilahî mesajları ile yükselecekleri yerde, Kur'ân'ı, yüceliklerden kendi süflî eğilimlere indirmeye yeltenenlerdir. Kur'ân'a ön yargılı bakan ve önceden benimsediği görüş ve düşüncelerini Kur'ân'a söyletmek isteyenlere şöyle çıkışır Mevlânâ:

Sen, çok derin mânâlı ve anlamına dokunulmamış bâkir sözü te'vîl etmişsin; sen kendini te'vîl et, Kur'ân'ı değil.

İsteğine göre Kur'ân'ı te'vîl ediyorsun. Yüce mânâ, senin te'vîlinden aşağılandı, aykırı bir şekle girdi!²⁹⁵

Kur'ân'ı kendi bilgine, kendi hâline göre te'vîl ediyorsun da tutuyorsun hâl içinde örse vurur gibi Kur'ân'a vuruyorsun!²⁹⁶

Senin hâlin, kendini adam sanan sineğe benzer. Nitekim o, birkaç damla idrarı deryâ sanmış, kendini de kaptan yerine koymuştu... Gerçekten de doğruyu bulmak için bakış açısı son derece önemlidir. Şöyle ki bir bardak suya, çıplak gözle bakan onu saf bir sıvı görür. Ona mikroskopla bakan ise, onda bir âlem görür. Aynı şekilde gökyüzüne çıplak gözle bakan, sadece yıldızları görür. Ama teleskopla ona bakan çok daha derinlikli şeyler görür. Kaldı ki o cihazların da göremediği daha nice sırlar vardır.²⁹⁷

295 Mesnevî, I, 1080-1081.

296 Mevlânâ, Divân-ı Kebîr, II, 155.

297 Tahirü'l-Mevlevî, Mesnevî Şerhi, II, 603.

Fındık, ceviz, badem gibi kabuklu yemişlerin kabuğu vardır ki içindeki yemişi saklar. Özün, çürük yahut sağlam oluşu çoğu zaman dışardan bilinmez.. Bunun gibi, insanın sözü de kendi özünün kabuğu mesabesinde. Bu yüzden ‘insan, dilinin altında gizlidir’ denmiştir... Arzu edilen ise içtir, dış/kabuk değil.²⁹⁸

Kur’ân’ı doğru anlamak ve yorumlayabilmek için öncelikle Kur’ân’ın kendisine başvurmak gerekir. Çünkü Kur’ân, kendisini tefsir eder. İkinci olarak Kur’ân âyetlerini Kur’ân bütünlüğü içerisinde ele almak gerekir. Zira Kur’ân âyetleri birbirini açıklar, tamamlar. Âyetler arasında asla herhangi bir tutarsızlık ve çelişki yoktur. Üçüncü olarak bir bilene sormak gerekir. Çünkü Kur’ân, her bilenin üstünde daha iyi bir bilen olduğunu²⁹⁹ ve bilinmeyenlerin zikir ehline sorulması gerektiğini³⁰⁰ söyler. *Ve nihâyet* Kur’ân’ı doğru anlamak ve ondan istifâde edebilmek için hevâ ve hevesin yanıltıcı tutkularından arınmak gerekir. Bu, hem Kur’ân’ı anlama sevdasında olanlarda, hem de Kur’ân bilgilerine başvurulacak kimselerde bulunması gereken bir husustur. Hele bir de Kur’ân’da son derece veciz anlatılmış, kapalı geçilmiş bir yer varsa, bu kapalılığı öncelikli olarak giderecek olan Kur’ân’ın kendisi ve Hz. Peygamberin açıklamalarıdır. Bu konuda *Mevlânâ* şunları söyler:

Tanrı’nın sözünü de Tanrı sözü ile tefsire kalkış. Kendine gel de zannına uyup hezeyan etme a pek yüzlü!

Düğümü kim bağladıysa o çözer. Bu nükteleri, bu sırları, yine söyleyen açar.

298 Tahirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, II, 608.

299 12 Yusuf 76.

300 16 Nahl 43; 21 Enbiya 7.

***Sana o çeşit söz, kolay anlaşılır gibi gelir ama Tanrı remizleri kolay anlaşılır mı hiç?*³⁰¹**

Elbette Kur'ân, apaçık bir kitaptır. O, anlaşılmak için gelmiştir, anlaşılmak için kolaylaştırılmıştır. Ama onu anlamak için çaba ve gayret gerekir. Herhangi bir kitabı anlamak için bile, bir alt yapıya sahip olmak gerekir. Kur'ân ise, Allah'ın kitabıdır. Onu doğru anlamak için de çalışıp çabalamak ve yol yordam bilmek gerekir. Nitekim bu konuda Kur'ân şöyle der: **“Andolsun ki, Biz Kur'ân'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Yok mu öğüt alan?”**³⁰²

1. Akıl, Gereklidir Ama Tek Başına Yeterli Değildir

Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlamak için akıl gerekli ve çok önemlidir. Akıl, Allah'ın üzerimizdeki nimetlerinin en büyüğüdür. Zira akı olmayanlar, dinen sorumlu değildir. Kur'ân, onlarca âyetinde akıldan bahseder, ama Kur'ân'ın akı, sürekli hareket hâlinde olan, çalışan akıldır. Onda, durağan akıldan hiç söz edilmez. Bunun için Kur'ân'da yalın halde *akıl* kelimesi geçmez. Kur'ân'da *akletmez misiniz, düşünmez misiniz*, gibi ifadeler yer alır. Bir de Kur'ân'da kalple düşünmek ve kulakla anlamak gibi son derece derinlikli ifadeler yer alır.

Göz, kulak ve benzeri organlarla anlamak yanında, kalp ile düşünmek ve kalp ile anlamak bir Kur'ân söylemidir. Aklı hep fiil formunda kullanarak sürekli çalışan bir akli hedefleyen ve düşünen bir topluma inmiş olan Kur'ân, insanları düşünüp ibret almaya çağırırken şöyle seslenir:

301 *Mesnevî*, VI, 2292-2294.

302 54 Kamer 17, 22, 32, 40.

“Ki onu size bir ibret yapalım ve belleyen kulaklar onu bellesin.”³⁰³

“Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki, kendilerinden önce mahvolanların yerlerini görsünler de düşünecekleri kalpleri, işitecekleri kulakları olsun, akılları başlarına gelsin, hak sözünü işitsinler. Zira gözler kör olmaz, fakat asıl göğüslerdeki kalpler kör olur.”³⁰⁴

Kalpleri, gözleri, kulakları olduğu halde, onları yerli yerince kullanamayan gâfilleri anlatırken de Kur’ân şöyle der:

“Andolsun, cehennem için de birçok cin ve insan yaratık ki kalpleri var, fakat onlarla anlamazlar; gözleri var, fakat onlarla görmezler; kulakları var, fakat onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da sapık... Ve işte gâfiller onlardır!”³⁰⁵

Bir gönül adamı olan *Mevlânâ*'da gönül, gönül gözü, gönül kulağı gibi kavramlar son derece önemli ve gereklidir. Baş kulağının gönül kulağını tıkayan pamuk olduğunu, onun dünyevî işlere karşı sağır olmadığı sürece, gönül kulağının sağır kalacağından bahseder.³⁰⁶

İşte *Mevlânâ*'da akıl iki yönlü olarak ele alınır. İlki, aklın son derece önemli ve gerekli oluşu, diğeri ise nefse söz geçiremeyen, onun güdümüne giren ışısız akıl. İlki, ufuk açar, yol gösterir, sahibini hakikate bağlar, doğru yolda ona mesafeler katettirir; ikincisi ise sahibini azdırır, yoldan çıkarır, karanlıklara sürükler, hakikatlere köstek olur, çözemediklerini inkâra başlar.

303 69 Hakka 12.

304 22 Hac 46.

305 7 A'râf 179.

306 *Mesnevî*, I, 568.

Mevlânâ, önce ısrarla aklın gereği ve önemine vurgu yapar. Akılsız dostun olacağına, akıllı düşmanın olsun, özdeyişini hatırlatır. Ama faydalı aklın şehevî vehim ve tutkuların esaretinden kurtulmuş akıl olduğunu söyler. Vehim ile aklın mihenginin ise Kur'ân olduğunu, gerçek ve sahte aklın bu mihenge vurarak anlaşılacağını anlatır:

Peygamber “Kim ahmaksa düşmanımızdır, yol kesen eşkıyamızdır” buyurdu.

Akıllı kişi ise bizim canımızdır; ondan gelen serin esinti, bize reyhandır, fesleğendir.

Akıl, kızıp bana sövse ben razıyım. Çünkü benim feyiz vericimden, yaratıcımdan bir feyze sahiptir.

Onun sövmesi faydasız değildir. O, boş elle kalkıp konukluğa gelmez.

***Ahmak, ağzıma helva tıksa onun helvasından hastalanır, ateşlenirim!*³⁰⁷**

Ey yiğit, akıl, şehvetin zıddıdır. Şehveti dokuyan akla akıl deme.

Şehvete mağlûp olana vehim, de. Vehim, hâlis akıllar altınının kalpı/sahtesidir.

Vehimle akıl, mihenk olmadıkça meydana çıkmaz. Her ikisini de hemen mihenge vur.

307 Mesnevî, IV, 1947-1951. (Şefik Can)

Bu mihenk de Kur'ân'dır. Peygamberlerin hâlidir.³⁰⁸

Vehim, âlemleri yakan Firavun'dur; akıl, canları parlatan aydınlatan Mûsâ'dır.³⁰⁹

Akıllı ona derler ki elinde meşalesi vardır... Kafilenin önünde gider, onlara kılavuzluk eder.³¹⁰

Akıl, azgın nefsi dizginler. Ama aklın da dizginlerini imanın eline vermek gerekir. Şâyet akıl, imana bağlanır ve imanla bakarsa, sahibini iyiliklere yönlendirir ve kötülüklerden alıkoyar. Nice akıllı insan vardır ki, akılları onları doğru yola iletmemiş yahut doğru yolda tutmamıştır. Mekke döneminin akıllı geçinen pek çok kişisi, İslâm düşmanı olarak Kur'ân gerçeklerinin karşısında durmuştur. Sadece aklına güvenip aklıyla aldananları, kayıp sapanları *Mevlânâ* şöyle tasvir eder:

Tabiat, düşmandan hıncını çıkartmak ister ama akıl, nefse demirden bir bağıdır, ona izin vermez.

Akıl nefsin üstüne yürür, onu kötülükten men eder, geri çeker. Akıl, onun iyi ve kötü hareketlerine adeta bir zabıta memurudur.

İmana mensup akıl adil bir zabıta memurudur, gönül şehrinin bekçisidir, hâkimidir.

Kedi gibi akı uyanıktır onun. Korkusundan hırsız, fare gibi delikte kalakalır!

308 Mesnevî, IV, 2301-2304.

309 Mesnevî, IV, 2307.

310 Mesnevî, IV, 2188.

Nerede fare çıkar, bir şeye el uzatırsa ya orada kedi yoktur yahut varsa bile sûreti vardır!

Kedi nedir? Aslanları yıkan aslan... Tendeki imana mensup akıldır!

Onun görünüşü yırtıcı hayvanlara hâkimdir... Nârâsı otlayan hayvanları men eder!³¹¹

Sorumluluk için akıl gereklidir, ama doğruyu bulma konusunda olduğu gibi, Kur'ân'ı anlama ve onu yorumlama konusunda da akıl tek başına yeterli değildir. Bu, asla akli devre dışına bırakma anlamına gelmez. Elbette tek başına aklın kavrayabileceği şeyler vardır, ama akıl ya da her akıl din gibi çok yönlü ve çok kapsamlı bir sistemin bütün yönlerini çözmede/yorumlamada her zaman doğruya ulaşamayabilir. Aklın çekemeyeceği şeyler vardır. Öyle işler vardır ki onlara akıl sır ermez. Ziya Paşa'nın dediği gibi: *İdrâk-i meâli bu küçük akla gerekmez/Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez*. Bu yüzden hadislerde Peygamberimiz, **Kur'ân'ı mücerret re'y ile yorumlamaktan** sakındırmıştır: *"Kur'ân hakkında kendi re'yi/görüşü ile söz söyleyen kimse, cehennemdeki yerine hazırlansın."*³¹² Hadis, Kur'ân'ı anlarken akli kullanmayı değil, kendi görüşünü merkeze alarak Kur'ân'ı yorumlamayı yasaklamaktadır. Zaten akıl tek başına yeterli olsaydı, Yüce Allah peygamberler göndermez, kitaplar indirmezdi.

Aklı vahiy meleği Cebrail'e benzeten Mevlânâ, bu konuda şunları söyler:

Hakîm olan erden hikmet iste ki onunla görücü, bilici olasın.

311 Mesnevî, IV, 1984-1990. (Şefik Can)

312 Tirmizî, Tefsîr 1; Müslim, Münâfikûn 40; Dârimî, Mukaddime 30; Ahmed, V, 111.

Hikmet arayan hikmet kaynağı olur, tahsilden ve sebeplere teşebbüsten kurtulur.

Bilgileri hıfzeden levh, bir Levh-i Mahfuz olur; akli ruhtan nasiplenir, feyz alır.

Önce akli hoca iken, sonra akıl ona şakirt olur.

Akl; Cebrail gibi “Ey Ahmed, bir adım daha atarsam yarınam!”³¹³

Vahiy meleği bile haddini bilmiş, duracağı yerde durmuş ve Hz. Muhammed’in önüne geçmemiştir. Bir kişi ne kadar bilgili olursa olsun, haddini bilmeli, bilemeyeceği şeylerin olduğunu fark etmeli ve bilmediklerini bilenlerden sorup öğrenmelidir. Hz. Peygamber bile dünyevî konularda “Ben de sizin gibi bir insanım. Size dininizden bir şey emrettiğimde onu alın; size kendi görüşümden bir şey emrettiğim zaman, ben de bir insanım”³¹⁴ buyurmuştur.

Kur’ân sır ve hikmetlerinin anlaşılmasında Kur’ân’ın kendisine müracaatın gereğine dikkat çeken *Mevlânâ*, ikinci olarak da Kur’ân’ın ilk muhatabı Hz. Peygambere müracaatın önemine işaret etmektedir. Gerçekten de Peygamberimiz, insanların en akıllısı olarak Kur’ân’a ilk muhatap olan, onu en doğru bir şekilde anlayıp gereklerini yerine getiren kimsedir. Yüce Allah, Kur’ân’ı onun gönlünde/beyninde korumayı, onun açıklamasını bizzat üzerine aldığını açıklamış ve Peygamberimizi, Kur’ân’ı insanlara açıklama görevi ile görevlendirmiştir:

“Kur’ân’ı tekrarlamada aceleden dilini hareket ettirme. Çünkü onun toplanması ve okuması bize aittir. Biz okudu-

313 *Mesnevî*, I, 1062-1066.

314 Müslim, *Fedâil* 139, 140; Ahmed, I, 162.

ğumuzda, sen onun okunuşunu izle. Hem sonra onun beyânı/açıklaması da bize aittir.”³¹⁵

“Sana Kur’ân’ı, okutacağız ve sen unutmayacaksın.”³¹⁶

“İnkâr edenler: “Kur’ân, ona bir defada indirilmeli değil miydi?” dediler. Biz onunla senin kalbini sağlamaştırmak için onu böyle parça parça indirdik ve onu ağır ağır okuduk.”³¹⁷

Peygamberin bu konudaki rehberliği ve vahiy merkezli düşünme ile ilgili olarak *Mevlânâ* şunları söyler:

Bu uzay ve tıp bilgileri, peygamberlerin vahiyleridir... Onlar kılavuz olmasalardı akıl ve duygunun o tarafa nereden yolu olacak?

Cüz’î akıl, bir şeyden hüküm çıkaracak akıl değildir. O, ancak fen sahibinden fenni kabul eder, öğrenmeye muhtaçtır.

Bu akıl, öğrenmeye ve anlamaya kabiliyetlidir. Ama vahiy sahibi ona öğretir.

Bütün sanatlar, şüphe yok ki önce vahiyden meydana gelir, fakat sonra akıl, onların üstüne bazı şeyler katar!

Dikkat et de bak! Bizim bu aklımız, hiçbir sanatı, usta olmadıkça öğrenebiliyor mu?

315 75 Kıyâmet 16-19.

316 87 A'lâ 6.

317 25 Furkân 32.

Hile kılı kırk yarar ama usta olmadıkça hiçbir sanatı elde edemez!

Sanat bilgisi, bu akılla olsaydı ustasız bir sanat meydana gelirdi!³¹⁸

Mevlânâ'ya göre, peygamberler medeniyetin yeryüzündeki ilk mimarları, insanlığın ilk önder ve muallimleridir. Zira Yüce Yaratıcı, ilk insanı bizzat kendisi eğitmiş, bütün eşyanın isimlerini ona öğretmiş, onu cennette yaşatarak cennet kültürü ile donatmış ve öyle dünyaya göndermiştir. *Mevlânâ*'nın deyişi ile "**Toprağa mensup olan Âdem/insan Hak'tan ilim öğrendi ve o bilgi ile yedinci kat göğe kadar bütün âlemi aydınlattı.**"³¹⁹ Bu nedenle insanlık, akıl ve teknik buluşlarda ne kadar ilerlerse ilerlesin, asla peygamberlerle irtibatını kesmemelidir. Zira nübüvvet kontrolünde olmayan, vahiy süzgecinden geçmeyen, kitle imha silahları gibi akıl ve akıl ürünleri nice zararlı şeylere sebep olabilmektedir.

Vahyin rehberliğinden kopan aklın insanı nerelere götüreceği ile ilgili de şöyle der:

Bedendeki ruh padişaktır. Akıl da onun veziri gibidir. Fesatçı akıl, ruhu kötülöklere götürür.

Akıl meleği Harut'laşınca yüzlerce kötü kişiye sihir öğretir!³²⁰

Cüz'î aklı kendine vezir yapma. Aklı küllü vezir yap pa-dişahım.

318 *Mesnevî*, IV, 1294-1300.

319 *Mesnevî*, I, 1012.

320 Bakara suresi 102. âyetinde açıklandığı üzere Hârut ve Mârut, Babil'de insanlara sihir öğretip onları yoldan çıkaran iki saptırcının adıdır. Bunların iki melek mi yoksa iki melik/kral mı olduğu tartışmalıdır.

Hevâ ve hevesini kendine vezir yapma da pak canın namazdan, niyâzdan kalmadır.

Çünkü bu hevâ ve heves, hırslarla doludur ve içinde bulunduğú hâli görür... Ahireti hedefleyen akıl ise din gününü, kıyâmet gününü düşünür.

Aklın gözleri işin sonunu gözetir... Akıl, bir gül için diken zahmetini çeker durur! Ahiret gülleri için, dünya dikenlerine katlanır.

Fakat o gül, öyle bir güldür ki ne solar, ne de güzün dökülür... Koku almayan her kötü kişinin burnu ondan uzak olsun! Çünkü koklamaya lâıyk değildir o!³²¹

Cüzî akıl, insanların akılı; küllî akıl ise bütün akılların kaynağı olan ve Hakk'a dönen akıldır. Cüzî akıl, dünyalıkları, maddî şeyleri görür, mezara kadar olanı görür, ondan ötesini akledemez. İşte gerçek akıllı, kendi akıyla yetinmeyen, kendinden daha akıllı olan vahiy rehberlerinin aklına tâbî olur ve kolayca hedefe vâsıl olur. Sadece kendi aklına güvenenlere, bana aklım yeter diyenlere *Mevlânâ* şöyle seslenir:

Kendini aptal yerine koy, ona uy da yürü... Ancak bu aptallıkla kurtulabilirsin!

Babam, insanların padişahı, Peygamberim bunun için "cennetliklerin çoğú aptaldır"³²² dedi.

321 *Mesnevî*, IV, 1256-1260. (Şefik Can)

322 *Suyûtî*, *Câmiu's-Sağır*, I, 44. Hadisteki aptaldan (el-bülh) kasıt, şer ve kötülükten habersiz, hep hayra iyiliğe tâbî olan, içlerinde hile hurda olmayan saf kalpli kimselerdir. Aslında onlar gerçek akıllılardır. Bkz. Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, II, 79. Bir de hadislerde geçen 'ebdâl' kelimesi vardır ki, Allah dostları veliler ve gözde kullar için kullanılır. Bunlardan biri vefat ettiği zaman, bir diğeri onun yerine geçtiği için, onlara bu isim verilmiştir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 107.

Akıl ve zekâ sana kibir ve gurur verir... Aptal ol da gönlün doğru kalsın!

Aptallık dediğim halka iki kat maskara olan adamın ahmaklığı değildir... Bu aptallık, O'na yani Yüce Yaratıcı'ya hayrân olan adamın aptallığıdır!

Kendilerini unutup Yusuf'un yüzünü görenler, o güzelliğe dalıp kalanlar... Bu yüzden ellerini doğrayanlar yok mu işte onlar aptaldır!

Aklı, dost aşkında kurban et... Akılların hepsi de o taraftandır, çünkü ruhların da akılların da kaynağı Hakk'tır. Bu nedenle akılı, Hakk'a kurban et.!

Akıllılar akıllarını o tarafa, dostun bulunduğu tarafa, ötelere göndermişlerdir. Yalnız sevgili olmayan ahmak, bu tarafta kalmıştır!

Allah'ın erişilmez kudreti karşısında hayretle şu baştan aklın gitti mi başındaki her saç, bir baş, bir akıl kesilir!

O tarafta akla, beyne düşünce zahmeti yoktur... Çünkü orada her ova, her bahçe akıl ve beyin bitirir, akıl fikir üretir!

Bu fanî ovadan geçer, o taraftaki ovaya gelirsen nükteler duyarsın... Oradaki bağlara, bahçelere gelirsen aşk fidanın sulanır, yeşerir, boy atıp gelişir!³²³

Aklı cüz'î mezara kadar olan şeyleri görür... Öbür kısım da velilerle peygamberleri taklit eder.

Bu aklın ileri görüşü, mezara kadardır... Fakat gönül sahibinin akli sur üfürülünceye dek olacak şeyleri görür.

Bu akıl, mezardan, topraktan ileriye geçemez... Bu ayak, şaşılacak şeylerin bulunduğu sahaya gidemez.

Bu ayaktan, bu akıldan vazgeç, yürü... Kendine gayb âlemini görür bir göz ara da berhudâr ol.

Üstâda bağlanan kitap şâkirdi olan kişi, Mûsâ gibi yenisinden, yakasından parlayacak nuru nereden bulacak?

Bu bakış, bu akıl, adama ancak baş dönmesi verir... Bırak görüşü artık da bekle bakalım!³²⁴

“Hiç bilenlerle bilmeyenler, bir olur mu?”³²⁵ diyen Kur'ân “Eğer bilmiyorsanız zikir ehline/ilim ehline sorun”³²⁶ diye emreder ve “Her bilenin üstünde, çok daha iyi bir bilen vardır”³²⁷ buyurur. Akıllı kişi, öğrenme aşkıyla dopdoludur. Bilmediklerini bilenlerden öğrenir, bilgi donanımı arttıkça haddini bilir, tevâzu örneği sergiler.

Ahmed'in akli kimseden gizli değildir, herkes onun akıl ve kemâl sâhibi olduğunu bilirdi. Fakat vahiy ruhunu her can anlayamadı.

Vahiy ruhuna münasip şeyler de var, fakat onları akıl anlayamaz. Çünkü o ruh pek yücedir.

324 Mesnevî, IV, 3310-3315.

325 39 Zümer 9.

326 16 Nahl 43; 21 Enbiyâ 7.

327 12 Yûsuf 76.

***Akıl, o ruhun işlerine gâh delilik diye bakar, gâh şaşkınlık diye. Çünkü onu anlamak, o olmaya bağlıdır.*³²⁸**

Hızır'a göre alelâde olan işler Mûsâ'nın aklını şaşırtdı, Mûsâ onları görünce bulandı.

O işler Mûsâ'ya aykırı göründü. Çünkü Mûsâ o hâle sâhip değildi.

***Mûsâ'nın akli bile gayp işlerine ermezse, ey ulu kişi, bir farenin akli nedir ki bu işlere ersin!*³²⁹**

Kur'ân'da, Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır kıssası meşhurdur. Hz. Mûsâ, kendisine Allah'ın katından ilim ve hikmet verilen seçkin kul ile buluşur ve ona verilenlerden alabilmek için onunla birlikte bir yolculuğa çıkar. Yolculuk sırasında karşılaştığı olayları yorumlama konusunda Mûsâ peygamber acze düşer ve onları yol arkadaşı kendisine bir bir açıklar.³³⁰ Hz. Mûsâ gibi, donanımlı büyük bir peygamberden daha bilgili olanlar olursa, Hz. Mûsâ'nın akıl sır erdiremediği olayları, yorumlayan bir başka kul olursa, diğer sıradan insanların bir başlarına akılları ile her şeyin üstesinden gelmeleri nasıl mümkün olsun. Bunun için akıllı kişi, aklını vahiyden beslenen akl-ı küllîlere tâbî kılmalı, onların rehberliğinden yararlanmasını bilmelidir.

2. Duygular da Tek Başına Yeterli Değildir

Kur'ân akla, gönle ve beyne hitap ettiği gibi duygulara da hitap eder. Ama bu, akıl gibi duyguların da bir başına onu anlayacağı

328 Nitekim Peygamberleri anlayamayanlar/anlamak istemeyenler onlara 'mecnûn/deli' demekten çekinmemişlerdir.

329 Mesnevî, II, 3259-3264.

330 Bkz. 18 Kehf 60-82.

anlamına gelmez. Doğru düşünceye ulaşmak için duyguların esaretinden kurtulmak gerekir. Çünkü duygular, at gözlüğü gibi yanlı bakarlar olaylara. Oysa Yüce Allah, her şeyi kuşatan ezeli ve ebedî ilmiyle olayları çok yönlü olarak görür bilir, duyguların ulaşamayacağı sınırları, arka planları da en iyi O bilir. Bu yüzden Hakk'ın nuru ile bakmak gerek. Nitekim Kur'ân, insanların şer/kötü gördüğü şeylerin hayır/iyi olabileceğini, onların hayır/iyi gördüklerinin ise şer/kötü olabileceğini³³¹ bildirir. Göklerin ve yerin nuru olan Yüce Yaratıcı, yerde gökte olan her şeye kuşatıcı ilmiyle bakar, olanların ve olacakların önünü ardını, arka planını, yarınını görür ve bilir. Peygamberimiz de, “Müminin firasetinden sakının. Zira o, Allah'ın nuru ile bakar”³³² buyurarak konuya dikkat çekmiştir. Bu gerçekleri Mevlânâ şöyle tasvir eder:

Duygu gözü attır, binici Hak nuru. Binici olmadıkça at, zaten işe yaramaz ki.

Şu hâlde ata terbiye ver, kötü huyunu terk ettir. Yoksa padişah onu kabul etmez.

Atın gözüne yol gösteren, padişahın gözüdür. Padişahın gözü olmadıkça at, bir şey göremez.

Atların gözleri, ottan, otlaktan başka bir yerde değildir. Onları buralardan başka nereye çağırırsan “gelmem, niye geleyim” derler.

Allah nuru, duygu nuruna binmiştir de ondan sonra can, Allah'a rağbet etmiştir.

331 2 Bakara 216.

332 Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, I, 142.

Binicisi olmayan at yol gitmeyi ne bilir? Doğru ve ana caddeyi bilmek için padişah lâzım.

Nuru, binici olan duyguya doğrul. O onur, duyguya ne güzel bir sahiptir.

His nurunu bezeyen, Allah nurudur. Bu sûretle “Nur üstüne nur”³³³ âyetinin mânası zuhur eder.

His nuru adamı yere çeker, Hak nuru Kevser ırmağına götürür.

Çünkü duygularla idrâk edilen âlem, çok aşağılık bir âlemdir. Allah nuru bir denizdir, duygu ise bir çiğ tanesi gibi.

Fakat duyguya binmiş olan meydanda değildir, iyi eserlerinden, güzel sözlerinden başka bir şey görünmez.

Duyguya mensup olan nur bile, kesif ve cismani olmakla beraber gözlerin karasında gizlidir.

Öfkenden sen duygu nurunu bile görmüyorsun, dine mensup nuru nasıl görürsün?

Duygu nuru, bu kadar kesâfetiyle beraber gizli olursa aparı olan bir ışık nasıl olur da gizli olmaz?

Bu cihan, gâîp rüzgârının elinde bir saman çöpüne benzer, tamamıyla âcizdir. Gâîp âleminin dileği,

Onu gâh yüceltir, gâh alçaltır. Gâh doğrutur, gâh kırar.

Gâh sağa götürür, gâh sola... Gâh gül bahçesi haline kor, gâh diken hâline.

El gizlidir, yazı yazan kalemi gör. At oynayıp seğırtmekte, binici meydanda değil.

Fırlayıp giden oka bak, yay gizli. Canlar meydanda da canların canı görünmüyor.

Oku kırma. O padişah okudur. Yaydan çıkan ok değildir, her şeyi bilen yayından atılmıştır.

Hak, "Attığında sen atmadın"³³⁴ dedi. Allah'ın işi, bütün işlere örnektir, misaldir.

Kendi kızgınlığını kır, oku kırma. Senin kızgın gözün sana sütü kan gösterir.

O kanlara bulanmış, senin kanınla ıslanmış oku alıp öp de padişaha götür.

Meydanda olan âcizdir, bağlanmış, zebundur. Görünmeyense pek kuvvetli ve gâliptir.³³⁵

Baş evi sevdalarla, gönül evi de vesveselerle, kavgalarla doludur.

334 8 Enfâl 17.

335 Mesnevî, II, 1286-1309.

Geri kalan uzuvlar, düşünceye düşmez, rahattır. Fakat gönüller, gelip gidenlerin, vesvese ve vehimler yüzünden yorulur, yıpranır.

Hak korkusunun sonbaharına, rüzgârına kaç. O geçen yılın sararmış çiçeklerini, eski fikirleri kır, dök.

Bunlar, yeni çiçeklerin bitmesine mâni olmaktadır. Hâl-buki gönül ağacı, onlar için yetişmiş, boy atmıştır.³³⁶

Sonuç olarak salt doğruya erişebilmek için, duyguların esaretinden, olaylara duygusal ve yanlı bakıp eksik ve yanlış değerlendirmekten kurtulmak, Allah'ın engin bilgisinden, Peygamberin zengin bakışından yararlanmak gerekir.

N. Kur'ân'a Dil Uzatanlar

Yüce Allah, her şeyi insan için yaratmış, insanı da kendisine kulluk/ibadet için yaratmıştır. Son kitabı Kur'ân'ı da insan için indirmiştir. Onda insanın hayrına ve yararına olan her şey vardır. İnsan ona yöneldikçe, onu doğru bir biçimde anladıkça ve onun gereklerini yerine getirdikçe dünya ve ahirette huzurlu olur, mutlu bir hayatın adamı olur.

Ne var ki tarih boyunca pek çok insan, kendisi için inmiş olan Kur'ân'a gereken değeri vermemiş ona yönelmemiş, onu anlamakta ısrar etmiş, hatta onu yalanlamış, onun için olmadık şeyler söylemiştir. Onun için *sihir, büyü, şiir, düzmece söz, eskilerin masalları, beşer sözü* gibi şeyler söylemekten çekinmemişlerdir. Ama kendisine karşı çıkanların bu sözleri, Kur'ân'a gerçekliğinden bir şey kaybettirmemiştir. Çünkü gözünü ışığa kapatanların bu tutumu ışığa

336 *Mesnevî*, VI, 4459-4462.

bir zarar vermez, köpeklerin ulumaları güneşe herhangi bir zarar veremez. Kur'ân kendisine dil uzatanlara şöyle meydan okur:

“Zirâ o inkârcı düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası nasıl da ölçtü, biçti! Canı çıkasica, nasıl da ölçtü, biçti! Sonra baktı, sonra surat astı, kaşlarını çattı, sonra arkasını döndü, böbürlendi: Bu dedi, rivâyet edilip öğretilen bir büyüden başka bir şey değildir. Bu, sadece, bir insan sözüdür.”³³⁷

“Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman dediler ki: Evet işittik, istesek biz de bunun benzerini söyleyebiliriz, bu öncükilerin masallarından başka bir şey değildir.”³³⁸

“Eğer kulumuz Muhammed’e indirdiğimizden şüphe içinde iseniz, haydi onun gibi bir sûre getirin. Allah’tan başka bütün şâhit/yardımcılarınızı da çağırın; eğer doğru iseniz..”³³⁹

“İnsanlar ve cinler, birbirine yardımcı olarak bu Kur’ân’ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler, and olsun ki, yine de benzerini ortaya koyamazlar.”³⁴⁰

“Böyle iken onlara ne oluyor ki öğütten yüz çeviriyorlar? Aslandan ürkmüş yaban eşekleri gibi..”³⁴¹

Kur'ân'ı anlamak istemeyenleri, ona saldıranları *Mevlânâ* şöyle hikâye ediyor:

337 74 Müddessir 18-25

338 8 Enfâl 31.

339 2 Bakara 23.

340 17 İsrâ 88.

341 74 Müddessir 49-51.

İsyankâr olan Nadir b. Hâris³⁴², bunlar önce gelip geçenlere ait aslı yok masallar³⁴³ dedi ya... Kur'ân hakkında söylenen bu söz, nifak eseridir.³⁴⁴

O kâfirler Allah'ın kitabını da bu çeşit kınadılar.

“Bu esâtirden, eski masallardan ibâret... Öyle derin bahisler, yüce hakikatleri eşelemeler yok, bunda.

Bunu küçücük çocuklar bile anlar. Kabul edilecek yahut edilmeyecek emirlerden nehiylerden ibaret.

Yusuf, Yusuf'un büklüm, büklüm zülüfleri... Yakub, Zeliha, Zeliha'nın derdi...

Hep bunlar değil mi? Bunları herkes anlar, bilir. Nerede bir söz ki akıl, onu idrak edemesin de hayretlere düşsün” dediler.

Allah da dedi ki: “Eğer bu sana kolay görünüyorsa bu çeşit kolay, basit bir sûre söyleyiver.

Cinlerinize, insanlarınza kudret ve sanat sahibi olanlarınıza söyleyin de ehemmiyetsiz gördüğünüz âyetler gibi bir âyet meydana getirsinler!”³⁴⁵

Kur'ân, insanı konu eder, insanla ilgili olan her şeyi anlatır. Onun önerdiği hayat, bir ütopya değil yaşanan hayatın kendisidir. Onda

342 Mekke müşriklerinden olan Nadir b. Hâris, insanların dikkatini Kur'ân'dan uzaklaştırmak için İnan Kısraları ile ilgili masal ve hikayeler anlatma partileri düzenledi. Yine o, şarkıcı kızlarıyla insanların aklını çelmeye çalışırdı. Bkz. Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, IV, 321.

343 6 Enâm 25; 8 Enfâl 31; 68 Kalem 15.

344 *Mesnevî*, III, 1150.

345 *Mesnevî*, III, 4237-4243.

Allah kul ilişkisi üzerinde de durulur, insanlar arası ilişkiler üzerinde de, insan varlık ilişkileri üzerinde de durulur. Onun bu özelliği, yadırganacak bir şey değil, takdir edilecek bir şeydir. Onun Peygamberi de çarşı-pazarda gezen, yiyen, içen, evlenen, sevinen, üzülen, ağlayan, hastalanan bir insandı. Müşrikler bunu da yadırgıyorlar, kendilerine bir melek yahut olağan üstü bir varlığın inmesi gerektiğini söylüyorlardı.³⁴⁶ Oysa Peygamber, bir insandı, onun getirdiği Kur'ân da insanî ilişkilerden bahseden bir kitaptı. Zirâ o, yaşanılabilir kılmak için gelmişti, insanı mutlu kılmak için inmişti. Ama bu hikmeti anlamayanlar/anlamak istemeyenler, ona ve Peygamberine dil uzatıp olmadık şeyler söylediler. Böylelerine aynen şöyle seslenir:

Ey kınayan köpek, sen hav hav edip duruyor da Kur'ân'ı kınamakla hükmünden kendimi kurtarırım mı sanıyorsun?

Bu o aslan değil ki ondan canını halâs etmeğe muvaffak olasın yahut kahrının pençesinden imanını kurtarasın!

Kur'ân, kıyamete kadar, ey kendilerini bilgisizliğe feda edenler, diye nidâ eder.

Der ki: “ Siz, beni masal sandınız da kınama ve kâfirlik tohumunu ektiniz!

Fakat kınayıp da aslı yok, masaldan ibaret dediniz ama gördünüz ya... Siz yok oldunuz, siz masal oldunuz.

Ben Allah'ın kelâmıyım, Allah'la kâimim. Canın canına gıdayım; arı, duru, parlak bir yakutum.

346 Bkz. 25 Furkan 7, 20.

Ben, güneşin nuruyum... Sizin üstünüze vurdum, sizi aydınlattım; fakat güneşten ayrılmış değilim.

Bakın, ben âşıkları ölümden kurtarmak için buracıkta akıp duran bir âb-ı hayatım.

Hırsınız, hasediniz bu kötü kokuyu salmasaydı Allah, sizin mezarlarınıza da bundan bir katrecik saçardı.³⁴⁷

Evet Kur'ân, Allah'tan gelmiş bir beşer olan Hz. Muhammed'in diliyle inmiştir, ama onun kaynağı Allah'tı, o gücünü O'ndan alıyordu. O, ışığı hiç sönmeyen bir nur, batmayan bir güneş, solmayan bir gül, fenâ bulmayan bir hayat suyu idi. O, kendisine yönelenleri ısıtmış, ısıtmış ve ölümsüzleştirmişti. Kendisine dil uzatan ve yüz çevirenler ise yok olup gitmişlerdir.

Peygambere gelen vahiy, hasta gönüllere şifa, ruhlara gıdadır. Varlıkların en şerefli olan insanın bu konumunu koruyabilmesi ve yüceliklere doğru yol alabilmesi için vahiyle gıdalanması gerekir. Kur'ân, Peygamberimize verilen Kevser ırmağının dünyadaki görüntüsüdür. İyi niyetli olarak ona yaklaşan, kana kana ondan içer yine de ona kanmaz, onun hikmet incilerine doymaz. Ama Firavun ruhlu olanlara Kevser, Hz. Mûsâ'nın mucizesiyle Nil nehrinin kana dönüşmesi gibi görünür ve öyleleri ondan istifâde edemezler. Onlar tatmadıkları için onun tadını bilmezler ve ondan haz almazlar. Kur'ân'ın engin ırmaklarından sulanan ise beti benzi al al olmuş, Allah için seven ve Allah için nefret eden tevhid erleridir. Onlar, ana babaları bile olsa tevhid ışığına düşman olanları düşman; akrabaları olmasa bile tevhide gönül verenleri dost bilirler.

347 Mesnevî, III, 4282-4290.

Tutalım ki bu Peygambere gelen vahiy, Tanrı sırlarının hazinesi değil, bal arısının gönlüne gelen vahiyden de aşağı değil ya.

“Tanrı bal arısına vahiy etti”³⁴⁸ âyetine gelince onun vahiy evi tatlılarla doldu.

O yüce ve ulu Tanrı'nın vahiy nuru ile âlemi mum ve balla doldurdu.

Bense insanım, hakkımda “Biz onu ululadık”³⁴⁹ dendi. İnsan yücelere gitmede. Artık insana olan vahiy nasıl olur da arıya gelen vahiyden aşağı olur?

Sen “Biz sana keveseri – çokluğu, tükenmez soy soppu verdik”³⁵⁰ âyetini okumadın mı? Okuduysan neden böyle kupkuru ve susuz kaldım öyleyse?

Yoksa Firavun musun ki keveser, sana Nil gibi kan oluyor, pisleniyor a illetli adam.

Tevbe et. Düşmanlardan vazgeç. Onun testisinde keveser suyu yoktur.

Kimi, keveserden benzi kızarmış görürsen onunla düş kalk, onun huyuyla huylan. Çünkü o, Muhammed huyuyla huylanmıştır.

348 16 Nahl 68.

349 17 İsrâ 70.

350 108 Keveser 1. ayette Peygamberimize verilen 'keveser'in Kur'ân olduğu da söylenmiştir.

**Böyle yap da ‘Tanrı için sever’lerden sayıl. Çünkü Ahme-
t’in ağacında biten elma ondadır.**

**Kimi, kevser içmemiş dudağı kuru görürsen onu ölüm ve
sıtma gibi düşman say.**

**Baban anan bile olsa o, hakikatte senin kanını içen bir
düşmandır.**

**Bunu, Tanrı Halil’den öğren. O, önce babasından bîzâr
oldu.³⁵¹**

**Böyle ol da Tanrı tapısında “Tanrı için sevmez düşmanlık
eder”³⁵² ler arasına katıl, aşk gayreti de seni kınamasın.**

**Sen, “La ilahe illAllah – Allah’dan başka yoktur tapacak”
sözünü okumadıkça bu yolun izini bulamazsın.³⁵³**

Kur’ân’da Yüce Allah, bal arısına vahyettiğini haber vermiştir. Bu O’nun arıya ilhâm etmesi/bildirmesi anlamındadır. Yüce Yaratıcı, balı nasıl yapacağını arıya yüklemiştir. Sonuçta küçük bir sinek olan arı, harika bir besin olan balı yapabilmektedir. Allah insana da vahyetmiştir. İnsan ise, arıdan ve diğer canlılardan çok daha üstündür. İnsan vahye kulak verirse yüceliklere neden ermesin? Vahye

351 “İbrâhim: Selâm sana, dedi, senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana çok lütfkârdır. Sizden de, Allah’tan başka yalvardıklarınızdan da ayrılıyor ve yalnız Rabbime yalvarıyorum. Umarım ki Rabbime yalvarmakla istediklerimden mahrum bırakılmam.” 19 Meryem 47-48.

352 Hadiste şöyle buyrulmuştur: “Amellerin en üstünü, Allah için sevmek ve Allah için nefret etmektir.” Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, I, 177 (Ebû Davûd)

353 Mesnevî, V, 1228-1241.

gönül kulağını açan insan arıdan daha üstün, onun özü-sözü ve eylemi baldan daha tatlı ve güzel olur.

Kur'ân'ın eşsizliğini görebilmek, ondaki sır ve hikmetlerin tadını alabilmek için ona inanmak, onu sevip onunla dost olmak, hakikat aşkı ile ona bakmak gerekir. Bunun için de firavun nefsin aşağılık tutkularından kurtulmak gerekir.

O. Kur'ân Korunmuştur

Kutsal kitapları anlamak istemeyen insanlar, onları inkâr etmekle kalmamışlar, onları kendi keyiflerince değiştirmeye kalkışmışlardır. Kimi zaman kutsal kitaplardaki ilahî gerçeklerin lafızlarını değiştirmişler, kimi zaman da onları yanlış yorumlayarak tahrife yeltenmişlerdir. Ancak imtihanın gereği önceki kitapların tahrif edilmesine izin veren ve onlarda bulunan evrensel hakikatleri Kur'ân'a koyan Yüce Allah, son kitabı Kur'ân'ı korumuştur. Tarih boyunca Kur'ân'ı inkâr eden pek çok kişi onu tahrif etmeye yeltenmiş, ancak bunda başarılı olamamıştır. Kur'ân'ın lafızlarını değiştirme ve onu yanlış yorumlama girişimleri hep başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Zira onun korumasını bizzat Cenab-ı Hak üstlenmiştir. **“Doğrusu zikri/Kur'ân'ı Biz indirdik, onun koruyucuları da Biziz, Biz.”**³⁵⁴ O, Kur'ân'ı ezberleyen, yazan pek çok kâî ve kâtip ile onu koruma altına almıştır. Hiçbir kitap Kur'ân gibi baştan sona ezberlenmemiş ve Kur'ân kadar çok okunmamıştır. Kur'ân, indiği andan itibâren yazıya geçirilmiş ve günümüze kadar orijinal haliyle gelmiştir.

Kur'ân'da doğru düşünen selim akla ve bilimin doğru verilerine aykırı hiçbir şey yoktur. Her geçen gün elde edilen yeni bilimsel veri

ve buluşlar Kur'ân gerçekleri ile sadece örtüşmekte ve Kur'ân'ın eşsizliğine tanıklık etmektedir.

Kur'ân'ın korunmasıyla Hz. Muhammed'in mesajı/dini de kıyâmete kadar koruma altında olmuştur. Onunla ilgili olarak da Rab-bimiz, **“Allah seni, insanlardan koruyacaktır”**³⁵⁵ **“Senin şanını/ününü Biz yücelttik”**³⁵⁶ buyurmuştur. Bugün neredeyse yeryüzünde Muhammedî ezânın okunmadığı ve Muhammedî mesajın ulaşmadığı yer kalmamıştır. Yüce Allah, Hz. Peygamberin mesajını koruduğu gibi, onun özünü de korumuştur, sözünü de.³⁵⁷ Bu meyânda Kur'ân'da şu âyetler yer alır:

“O, Elçisini hidâyet ve hak dinle gönderdi ki, o hak dini, bütün dinlere üstün kılsın. Şahid olarak Allah yeter.”³⁵⁸

“Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Hâl-buki, kâfirler hoşlanmasa da Allah, mutlaka nurunu tamamlamak ister.. O, Elçisini hidâyetle ve hak dinle gönderdi ki Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasa da o hak dini, bütün dinlerin üstüne çıkarsın.”³⁵⁹

“Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler hoşlanmasa da Allah, nurunu tamamlayacaktır. O, Elçisini, hidâyet ve hak din ile gönderdi ki müşrikler hoşlanmasa da onu, bütün dinlere üstün getirsin.”³⁶⁰

355 5 Maide 67.

356 94 İnşirah 4.

357 Tahirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, IX, 313-314.

358 48 Fetih 27.

359 9 Tevbe 32-33.

360 61 Saf 8-9.

Peygamberimiz de “Ümmetimden bir grup, muzaffer bir şekilde kıyamete kadar hak için mücadeleye devam edecektir”³⁶¹

“Bu iş/din, kesinlikle gece ve gündüzün olduğu her yere ulaşacaktır. Allah, kırdı ve şehirde bulunan her eve bu dinin mesajını ulaştıracaktır. Bu din kimilerini aziz edecek, kimilerini de zelil edecektir. İslam’a girenleri Allah aziz edecek, girmeyenleri de ona boyun eğdirip zelil edecektir”³⁶² buyurmuştur.

Bütün bu gerçekleri Mevlânâ şu dizelerle anlatır:

Kadri yüce Kur'ân, Mûsâ'nın asâsına, Mustafa sallAllahu aleyhi vesellem'in vefatı, Mûsâ'nın uykusuna, Kur'ân'ı, değiştirmek isteyenler de Mûsâ'yı uyur bulup asâyı çalmak isteyen o iki küçük sihirbaza benzer.

Allah'ın lütufları, Mustafa'ya vaatlerde bulundu da dedi ki: “Sen ölsen bile bu din, bu imân ölmez.

Senin kitabını, mucizeni ben yüceltirim. Kur'ân'dan bir şey eksiltmeye, ona bir şey katmaya yeltenen kişiye ben mâni olurum.

Ben seni iki cihanda da korurum. Sözünü kınayanları terk eder, onları hor hakir bir hâle korum.

Hiç kimse Kur'ân'ı değiştirmeye kudret bulamaz; ona ne bir şey ilâve edebilirler, ne ondan bir şey eksiltebilirler.

361 Müslim, İmân 247.

362 İbn Kesîr, Tefsîr, II, 349 (Ahmed)

Sen benden daha iyi başka bir koruyucu arama!

Senin parlaklığını gün geçtikçe artırır, adını altınlara, gümüşlere bastırırım.

Senin için mimberler, mihraplar kurdururum. Ben, seni öyle seviyorum ki senin kahrın, benim demektir.

Şimdi adını korkudan gizlice söylüyorlar, namaz kılacakları zaman gizleniyorlar.

Melûn kâfirlerin korkusundan dinin mağaralarda gizli kalıyor ya...

Bütün âlemi minarelerle dolduracağım, âsilerin gözlerini kör edeceğim ben.

Senin izinden gidenler, şehirler alacak, mevkiler bulacak...

Dinin balıktan aya/yerden göğe kadar her tarafı kaplayacak.

Ey Peygamberimiz, sen sihirbaz değilsin, doğrusun... Sen de Mûsâ'nın giydiği elbiseyi giymişsin, sen de onun gibi bir peygambersin.

Senin Kur'ân'ın, Mûsâ'nın asâsına benzer, küfürleri ejderha gibi sömürüp yutar.

Sen, toprak altında uyursun ama o tertemiz söz asâ gibi her şeye âgâhtır.

Kast edenlerin elleri o asâya, Kur'ân ve Sünnete ulaşamaz. Uyu ey padişah, uyu... Uykun mübarek olsun!

Bedenin uyur ama nurun göklere ağırtır, düşmanlarını kahretmek için okunu kur, yayını ger.

Felsefeci, senin aleyhine söylenmeye yeltenir, ama senin nurunun oku ağzını oklar, onu susturur.”

Hakikaten de öyle oldu, hatta bu vaatten de üstün şeyler vücuda geldi. Hz. Peygamber hücrelerinde uyudu, fakat bahıtı, ikbali uyumadı.³⁶³

Gerçekten de Hak-bâtil mücadelesi kesintisiz olarak sürmüş, ama sonuçta kazanan Hakk'ın taraftarları olmuştur. Hakikat düşmanlarının fikirleri, sözlü ve fiilî saldırıları Hakk'ın nurunu ne karartabilmiş ve ne de söndürebilmiştir.

İslâm, fıtrat dinidir. İnsanı yaratan Yüce Yaratıcı, İslâm'ın insanın ruhuna, aklına ve maslahatına uygun olarak dizayn etmiştir. İslâm'ın dışındaki dinler/ideolojiler ise fıtrattan yabancılaşma, asıldan kopma, haktan sapmadır. Onlar temelsizdir, insanın ruhunu, aklını, gönlünü tatmin etmekten, ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. Bu yüzden de onların kalıcı olmaları söz konusu değildir. Onlar geçici bir süre hüküm sürseler bile, sonunda yok olmaya mahkûmdurlar. Bu hususta Kur'ân'da şu âyetler yer alır:

“De ki: Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? De ki: Allah!, O halde, şöyle de, O'ndan başka kendilerine bile bir fayda ve zarar veremeyen veliler mi edindiniz? De ki: Körle gö-

³⁶³ Mesnevî, III, 1196-1214. (Şefik Can)

ren yahut karanlıklarla aydınlık bir olur mu? Yoksa Allah’a, O’nun yarattığı gibi yaratan ortaklar mı buldular da, ikisinin yaratması onlara, benzer mi göründü? De ki: Her şeyin yaratıcısı Allah’tır. O, tektir, kahreden/her şeye üstün gelendir. Gökten bir su indirdi de dereler kendi ölçüsünce çağlayıp aktı. Sel üste çıkan köpüğü taşıdı. Süs yahut eşya yapmak için ateşte yakıp erittikleri madenlerden de bunun gibi bir köpük/posa vardır. Allah, hak ve bâtılı böyle benzetme ile anlatır. Köpük yok olup gider. İnsanlara yararlı olan ise yeryüzünde kalır. İşte Allah, böyle güzel meseller verir.”³⁶⁴

“De ki: Hak geldi, artık bâtıl ne bir şey ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir.”³⁶⁵

“Hayır, biz hakkı bâtılın üstüne atarız da o onun beynini parçalar, derhal bâtılın canı çıkar. Allah’a yakıştırdığınız niteliklerden ötürü de vay sizin halinize!”³⁶⁶

“De ki: “Hak geldi, bâtıl gitti; zaten bâtıl yok olmağa mahkûmdur.”³⁶⁷

Gerçek ve kalıcı dostluk, hakikatle olan dostluktur. Bu ise Allah, peygamberi ve onun bağlılarına olan dostluktur. Bunun ötesindeki dostluklar geçici ve sonludur. Akıllı insan kalıcı dostlukların adamıdır. Kur’ân, gerçek ve kalıcı dostlukları açıklarken, sahte dostlukların zor zamanlarda son bulacağını haber verir:

364 13 Ra’d 16-17.

365 34 Sebe’ 49.

366 21 Enbiyâ 18

367 17 İsrâ 81.

“Sizin gerçek dostunuz, ancak Allah, O’nun elçisi ve namazlarını kılan, zekâtlarını veren, rükû’a varan müminlerdir.”³⁶⁸

“İnanan erkekler ve inanan kadınlar, birbirlerinin dostudurlar. İyiliği emrederler, kötülükten menederler, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah’a ve Elçisine itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Allah daima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir.”³⁶⁹

“İyi bil ki, Allah’ın velilerine/dostlarına korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”³⁷⁰

“O gün, korunanlar dışında, dostlar birbirine düşmandır.”³⁷¹

“O gün zâlim ellerini ısırıp: N’olaydı, keşke ben elçiyle beraber bir yol edineydim! der. Vah bana, ne olurdu, ben falanı dost tutmasaydım! O beni, bana gelen Zikirten saptırdı. Zaten şeytan, insanı yapayalnız ve yardımcısız bırakır.”³⁷²

“Bugün burada onun için candan bir dost yoktur.”³⁷³

“Nihâyet Zikrimize karşı körlük edip yoldan çıkan o adam bize geldiği zaman (kötü arkadaşına) der ki: Keşke benimle senin aranda iki doğu (doğu ile batı) arası kadar

368 5 Mâide 55.

369 9 Tevbe 71.

370 10 Yûnus 62.

371 43 Zuhruf 67.

372 25 Furkân 27-29.

373 69 Hakka 35.

uzaklık olsaydı da seni hiç görmeseydim; meğer ne kötü arkadaşmışsın sen!”³⁷⁴

“O gün dost dostun halini sormaz. Birbirlerine gösterirler, fakat herkes kendi derdine düştüğünden, başkasıyla ilgilenemez. Suçlu ister ki o günün azabından kurtulmak için fidye versin: Oğullarını, eşini ve kardeşini, kendisini barındıran, içinde yetiştiği tüm ailesini ve yeryüzünde bulunanların hepsini versin de tek kendisini kurtarsın.”³⁷⁵

“İşte o gün kişi kaçar: kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından.”³⁷⁶

Bu gerçekler *Mevlânâ*'nın dilinden şöyle dökülür:

Münkirlerin övüldüğü bir minare nerede? Âlemde böyle bir minare göster bana da onların doğruluğuna nişane olsun.

Hani nerede bir mimber ki oraya birisi çıksın da bir münkirin zamanını ansın.

Paraların üstüne basılan peygamber adları, kıyamete kadar onların doğruluğuna alâmettir.

Padişahların paraları değişir durur.. Fakat Ahmed'in parası, kıyamete dek sürer gider!

Altın olsun, gümüş olsun... Bir paranın üstünde bir münkirin adını gösterene!

374 43 Zuhuf 38-39.

375 70 Meâric 10-14

376 80 Abese 34-36.

Hadi bunu mucize sayma! Peki, bir de güneş gibi apaydın olan ve adına Ümmü'l-Kitap denen yüz dilli Kur'ân'a bak!³⁷⁷

Kimsenin ondan bir harfi çalmaya yahut sözüne bir söz katmaya ne haddi var, ne kudreti!

Üstünün dostu ol ki üstün olasın... Kendine gel be hey azgın, mağluplara dost olma!

Münkirin delili, ancak ve ancak şudur: Ben şu görünen yurttan başka bir şey görmüyorum!

Hiç düşünmez ki nerede bir görünen şey varsa o, gizli hikmetleri haber vermededir.³⁷⁸

Hazreti Pir, son beyitlerinde de inkârcıları maddeci, olaylara tek yönlü bakan ve aceleci kişiler olduğunu anlatır. Onlar sadece gözle-riyle gördüklerini kabul ederler, manevî şeyleri kabul etmezler, âhi-reti uzak görürler. Oysa gözle görünen her şey, görünmeyen nice şeylere tanıklık eder. Evrende var olan her bir şey, Yüce Yaratıcı'nın şahitleridir. Yine onlar, hayatı yalnızca dünyadan ibaret sanırlar.³⁷⁹ Oysa hayat, dünya ve âhîret hayatı ile bir bütündür. Ve âhîret de hiç de uzak değildir.

Yine kalıcı üstünlük/izzet, izzet kaynağı Yüce Allah ile irtibatlı ol-
makla elde edilir. Kur'ân'ın haber verdiği gibi: **“Kim izzet/şeref**

377 Yüz dilli Kur'ân ifadesi ile Kur'ân'ın zahır, batnı, haddi, matlaı, vecihleri, muhkem ve müteşabihleri, emir, nehiy, mesel ve kıssaları gibi bölüm ve özelliklerine işaret edilmektedir. Bunların açıklamaları yukarda geçmişti.

378 Mesnevî, IV, 2870-2879.

379 “Dediler ki: dünyâ hayâtımızdan başka bir hayât yoktur. Biz diriltilecek değiliz.” 6 En'âm 29; 23 Mü'minûn 37; 45 Câsiye 24.

istiyorsa bilsin ki izzet tamamen Allah'ındır, (onu başkasından değil, Allah'tan istesin).³⁸⁰

P. Kur'ân'ın Mesajını Ulaştırmak Gerek

Kur'ân, bütün insanlığa gelmiş ilahî mesajdır. Onu tüm insanlığa ulaştırmak, onun ilk muhatabı Peygamberimiz başta olmak üzere, ona tâbî olan her Müslümanın görevidir. Peygamberimiz, ilk defa vahye muhatap olunca endişe içerisinde evine dönmüş ve istirahat etme ihtiyacı duyarak 'Beni örtünüz' demişti. Bunun üzerine gelen âyetlerde şöyle buyurulmuştu: **“Ey örtüsüne bürünen! Ey insanlardan uzaklaşıp yalnızlığa çekilen! Geceleri kalk ve Kur'ân oku..”³⁸¹ “Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar.”³⁸²**

Bu ilahî buyruğu alan Hz. Peygamber, gece gündüz durmadan insanlara ulaşmış ve onlara Kur'ân'ı ulaştırmaya başlamıştı. Vahiy ile birlikte onun Hira mağarasındaki inzivâlı hayatı sona ermişti. Artık o, insanların içerisinde, onlarla beraber olacak ve onlara ilahî mesajı anlatacak, anlatacaktı. Nitekim o, son anlarına kadar bu görevini yerine getirdi. Onun yolunda olanlara düşen de budur. İnsanlığa Kur'ân mesajını ulaştırmak. Onların anlayabileceği dil ve şekilde Kur'ân'ı anlatmak.

Onun kutlu izini izleyen ashâb da Kur'ân mesajını dünyanın dört bir yanına ulaştırmak için gece gündüz, durup dinlenmeden çalışıp çırpınmışlardır.

Mevlânâ, Peygamberimize yüklenen bu asil görevi anlattığı beyitlerinde, Hz. Peygamberin etrafa nur saçan bir kandil olduğunu,

380 35 Fâtr 10.

381 Bkz. 73 Müzzemmil 1-4.

382 74 Müddessir 1-2.

kandillerin ise etraflarını ışıtabilmek için geceleri uyanık/yanık olması gerektiğini anlatır. Yine onun âlemlere/dünyalara rahmet olarak geldiğini,³⁸³ bu yüzden insanlardan uzaklaşmak yerine insanlara koşmak ve onlara kucak açması gerektiğini söyler. Zira Hz. Muhammed, tufandan inananları kurtaran Nuh peygamber gibi insanlığı boğulmaktan kurtaran bir kaptan, darda kalanlara yetişen Hızır'dır. O, gece gündüz evreni ışıtan gökteki ay ve güneştir. O, Hümâ kuşudur, hasta gönülleri iyileştiren şifa kaynağıdır. Ona geceleri sürekli uyumak da yakışmaz, durup dinlenmek de, insanlardan uzak durmak da. O, gecenin karanlıklarını aydınlatan gökteki dolunay gibi, tüm cihanı aydınlatmalıdır. Onun davetine karşı çıkanlar, onu yolundan alıkoymak isteyenler olacaktır. Ama onların bu çırpınışları boşunadır, tıpkı gece dolunaya ürüyüp duran köpeklerin bağırsımının aya ve ışığına bir zarar veremeyeceği gibi.

Peygambere bu yüzden “Ey kilime bürünen, ey ürküp kaçan, kilimden çık!

Kilime baş çekme, yüzünü örtme... Çünkü âlem şaşkın bir beden, sense bu âleme akılsın!

Kendine gel de davaya kalkışanlardan arlanıp gizlenme... Çünkü sende vahiy mumunun nurları var!

Kendine gel de geceleri kalk, çünkü ey Peygamber, mum geceleri ayakta durur!

Senin nurun olmadıkça aydın gün bile gecedir... Sana sığınmadıkça aslan bile tavşan kesilir!

383 “Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik.” 21 Enbiyâ 107.

Ey Mustafa, bu nur denizinde kaptanlık et... Çünkü sen, ikinci Nuh'sun!

Akıllılara bir yol gösterici lâzım... Hele yol, deniz yolu olursa!

Kalk da yolu vurulmuş kervana bak... Her yanda kaptan kesilmiş gül yabanileri gör!

Sen, vaktin Hızır'ısın, her geminin imdâdına yetişen sensin... Ruhullah/Hz. İsa gibi yalnız yürümeyi âdet edinme!

Bu topluluğun önünde gökyüzündeki ışık gibisin, güneşe benziyorsun... Bunlardan gizlenmeye, halveti bezemeye kalkışma!

Halvet zamanı değil topluluğa gel! Ey Peygamber, hidâyet, Kaf Dağına benzer, sense Hümâsın!³⁸⁴

Dolunay, gökyüzünde geceleri yürür... Köpeklerin sesi yüzünden yürüyüşünü bırakmaz.

Kınayanlar, senin dolunayına karşı köpeklere benzerler... Sana karşı ürüyüp dururlar!

Bu köpekler, "Susun, dinleyin"³⁸⁵ emrine karşı sağırdırlar... Ahmaklıklarından senin dolunayına karşı hav havlayıp durmaktalar!

384 Hümâ, mitolojide yuvası Kaf dağında bulunan ve uçarken gölgesi üzerine düşene talih kuşunun konacağına inanılan bir kuştur. Tahirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, XII, 378.

385 "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki, size rahmet edilsin." 7 A'râf 204.

***Ey şifa, hastayı terk etme... Ey şifa hastayı terk etme...
Sağıra kızıp körün sopasını bırakma!***

***Sen demedin mi ki “Körü, yolda tutup yeden Allah’tan
yüzlerce ecir alır, yüzlerce sevaba girer! Kim bir körü kırk
adım yederse günahları bağışlanır”³⁸⁶, doğru yolu bulur!”³⁸⁷***

386 Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, VI, 188

387 *Mesnevî*, IV, 1453-1469.

III. Bölüm

Mesnevî’de Kur’ân Âyetlerinin Tefsirine Örnek Kaza ve Kader

A. Kazâ-Kader Konusuna Genel Bakış

Mevlânâ’nın ünlü eseri *Mesnevî*, Kur’ân’ın Farsça söylenişidir, o Kur’ân’ın özüdür, onun tefsiridir denildiğini söyledik. Buraya kadarki başlıklar altında *Mesnevî*’deki Kur’ân tanımları, Kur’ân’ın özellikleri ve güzellikleri ile ilgili örnekler sunduk. Burada da *Mesnevî* beyitlerinden seçtiğimiz bir konunun tefsirine yer vereceğiz. Pek çok Kur’ân âyetinde söz konusu edilen, Kur’ân’ın indiği dönemden beri hep tartışılacak ve etrafında çok çeşitli görüşlerin olduğu *kazâ-kader*, *irâde-i külliye ve irâde-i cüziye*, *tevekkül ve çalışma* gibi konulara dâir *Mesnevî*’deki açıklamaları vereceğiz. Böylece çetrefilli bir konu olan bu konulara *Mevlânâ*’nın bakış açısı ve onun kolaylaştırıcı anlatımı ile ışık tutmuş olacağız. Önce konu ile ilgili genel bilgiler verip daha sonra *Mevlânâ*’nın konuya yaklaşımını ortaya koymaya çalışacağız.

Kader sözlükte, ölçü, miktar, tayin mânâlarına gelen bir kelimedir. İstilahta kader: Allahu Teâlâ'nın ezelden ebede kadar olacak olan şeylerin; zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini, ne şekilde ve ne zaman olacaklarsa onların hepsini önceden, daha onlar meydana da yokken bilip o şekilde sınırlaması ve takdir etmesidir.

Kaza ise, sözlükte hüküm ve yaratma anlamlarına gelen bir kelime olup, istilahta: Cenab-ı Hakk'ın ezelde takdir buyurmuş olduğu şeylerin, zamanı gelince ezeldeki takdire uygun bir şekilde meydana gelmesi ve yaratmasıdır. Buna göre kader, Allah'ın ilim sıfatı ile, kaza ise tekvin sıfatı ile alakalıdır. Bir örnek verecek olursak: Hz. Hamza'nın Uhud harbinde büyük yararlılıklar gösterdikten sonra, Vahşi tarafından mızrak ile vurularak şehid olacağını Rabbimizin ezeli ilmi ile insanlık yaratılmadan önce bilip takdir etmesi kadedir. Uhud günü takdir edilen o zaman ve şekilde Hz. Hamza'nın şehid olması kazadır. Her şeyin Allah katında belirlenmiş/ planlanmış bir ölçüye göre olduğuna dikkat çeken ve kadere işaret eden bir âyette şöyle buyrulur:

“Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen her hangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce o, Kitapta bulunmasın. Doğrusu bu, Allah'a kolaydır. Bu, kaybettiğinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şırmarmanız içindir. Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmez.”³⁸⁸

Kader ve kazâ konusu, Allahu Teâlâ'nın yaratıkları hakkındaki sırlarından bir sırrı olup, ona ne mukarreb (büyük, gözde) melekler ve ne de peygamberler muttali olamazlar. Bu konuda derinlemesine dalmak ve düşünmekten bizler şiddetle sakındırılmış bulunmaktayız. Çünkü Allahu Teâlâ, bu ilmin sırlarını mahlukatından gizlemiş ve onların anlamalarına müsaade etmemiştir. Bu bilginin gizlenme-

sinde sayısız hikmet vardır. Şâyet kader bilgisi açıklanmış olsaydı, imtihanın bir anlamı kalmazdı. Nitekim âyeti kerimede şöyle buyrulmuştur: **“O, yapacağında mesul olmaz, fakat onlar mesul olurlar.”**³⁸⁹

Peygamberimiz de konunun ayrıntıları üzerinde tartışmaya giren ashabına şöyle çıkmıştır: *“Siz bununla mı emrolundunuz? Yoksa ben size bunun için mi gönderildim? Sizden öncekiler bu konuda tartışmaya başladıkları zaman helâk olmuşlardı. Bir daha sakın ola ki bu konuda tartışmayasınız.”*³⁹⁰

*“... Başına bir şey gelirse şöyle yapsam şöyle olurdu, deme. Velâkin bu Allah’ın kaderi, O ne dilerse yapar, de. Çünkü ‘eğer’ kelimesi şeytanın amelinin açar.”*³⁹¹ Yâni şeytan kadere kızıp sitem etmeyi kalbe telkin eder, bu hususta vesvese verir. Bütün bu yasaklamalara rağmen Müslümanlardan bazı gruplar kader konusunu derinlemesine incelemeye dalmışlar ve böylece ayakları kaymış Cebriyye, Kaderiyye gibi bidat mezhepler zuhûr etmiştir. Bize düşen ise bu konuda tartışmaya girmekten, lüzumsuz ayrıntı ve tartışmaya dalmaktan sakınmaktır. Zira bizim için faydalı ve gerekli bir şey olsaydı, Allahu Teâlâ bunu sır olarak değil, aşikâr bir şekilde beyân ederdi ve bu konuya dalmayı yasaklayan nehiyler gelmezdi. Öyleyse faydasız bir şeyle uğraşıp sapmaktan, faydalıya yönelip hidâyeti bulmak yeğdir. Zaten bu konuda sorulan her soru, başka sorulara sebep olacak ve yapılan tartışmalardan da bir sonuç çıkmayacaktır.

Hayır ve şer, Allah’tandır, Allah yaratır: Hayır/iyi ve şer/kötüyü tespitite ölçü; İslâm olmalıdır. Bazı şeylerin iyi veya kötü olduğu aklen bilinebilirse de bütün her şeyin iyi veya kötü olduğunu tayin ve

389 21 Enbiyâ 23.

390 Tirmizi, Kader 1.

391 Müslim, Kader 34.

tespitte akıl yeterli değildir. Bu konuda mutlaka vahye teslim olmak gerekir. İyi veya kötüyü her akıl sahibi kendisi tayin etmeye kalkarsa bugün olduğu gibi toplumda anarşi ve kargaşa doğar, birinin iyi dediğine diğeri kötü demeye başlar. Zira herkesin anlayış ve seviyesi farklı olacağından iyi ve kötüler de farklı olacaktır. İslâm'a göre iyi; *ma'ruf* olan; kötü ise; *münker* olan şeylerdir. *Ma'ruf* ise, Allah'ın ve insanların haklarına riâyet etmektir. *Münker* ise Allah'ın ve insanların haklarına riâyet etmemektir. Başka bir tanıma göre *ma'ruf*, Allah ve Rasûlü ile sağlıklı düşünen aklın güzel gördüğü her şey; *münker* de Allah ve Rasûlü ile selim aklın çirkin gördüğü her şeydir.

Günümüzde iyi ve kötüyü tespit işini insanlar kendileri yapmaya kalktıklarından, birbiriyle hep çatışan ve insanlığı kahreden ideolojiler ortaya çıkmış, bir meselede çelişkili değer ölçüleri ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu ise insanı ilahlaşma, başkalarına egemen olma sevdasının bir sonucudur. Örneğin; bazı eski toplumlarda hırsızlık, yakalanmamak kaydı ile yapılır ve büyük bir kahramanlık olarak addedilirdi. Yine putperestlerin çeşitli cisim ve hayvanları kutsal saymaları, bir sömürü aracı olan faizin, bir densizlik ve yabancılaşma demek olan zinâ gibi cürümlerin bazı kesimlerce normal karşılanıp çağdaşlık sayılması, bu sapmalardan sadece bir kaçıdır.

Hayır olsun, şer olsun insanın bütün fiillerini yaratan Yüce Allah'tır. Ancak Allahu Teâlâ hayrı razı olarak yaratır; şerri ise rızası olmadığı halde, sırf imtihanın bir gereği olarak ve kullar ısrarla istedikleri için yaratır. Hem hayrı ve hem de şerri yaratan Allahu Teâlâ olduğu halde, kulun yaptıklarından sorumlu olmasının sebebine gelince; kul bu yaptıklarını Allah'ın zorlaması ile değil kendi hür irâdesiyle yaptığı için sorumludur. Yâni kul hayrı veya şerri ister, onlardan birine yönelir, onlara götürücü sebeplere yapışır, buna göre de Allahu Teâlâ yaratır. Bundan dolayı da kul yaptıklarından sorumlu

olur. Bir defasında Peygamber Efendimiz: “Sizden hiç kimse yoktur ki, Allah onun cennet veya cehennemdeki yerini takdir etmemiş olsun. Ve şakî(azgın) yahut saîd(hayırlı) yazılmış olmasın” buyurunca ashabdan biri şöyle dedi:

“Ey Allah’ın Rasulü! Biz kitabımız (kaderimiz) üzere durarak ameli bırakalım mı?” Bunun üzerine Efendimiz şöyle buyurdu:

“Her kim iyilerden/saadet ehlinen ise, saadet ehlinin ameline varacak ve her kim kötülerden/şekâvet ehlinen ise, şekâvet ehlinin ameline varacaktır. Siz amel edin. Herkese imkân verilmiştir. Saadet ehline, saadet ehlinin ameli müyesser olacaktır. Şekâvet ehline ise, şekâvet ehlinin ameli müyesser olacaktır.”³⁹²

Nitekim âyetlerde de şöyle buyrulmuştur:

“Şüphesiz ona yol gösterdik; buna kimi şükreder, kimi de nankörlük.”³⁹³

“Gerçek Rabbinizdendir. Dileyen inansın, dileyen inkar etsin.”³⁹⁴

“Doğrusu sizin çalışmalarınız çeşitlidir. Elinde bulunanın verenin, Allah’a karşı gelmekten sakınanın, en güzel söz olan Allah’ın birliğini doğrulayanın işlerini kolaylaştırırız. Ama cimrilik eden, kendini Allah’tan müstağni sayan, en güzel sözü yalanlayan kimsenin güçlüğü uğramasını kolaylaştırırız.”³⁹⁵

392 Müslim, Kader 6..

393 76 İnsân 3.

394 18 Kehf 29.

395 92 Leyl 4-10

“Her insanın (kader) kuşunu boynuna bağladık..”³⁹⁶

Dolayısıyla Allah hiç kimseyi şöyle şöyle yapacaksın diye zorlayarak baskı altında tutmamış, herkese irâde-i cüziyye vermiştir. İşte kul bu irâde-i cüziyyesi kadar sorumlu olup, ona göre hesaba çekilecektir.

Yaptıklarımızdan kader sorumlu ve suçlu değildir: İman ve amel-in zayıfladığı toplumumuzda bir takım kötü ruhlu kapris insanlar yaptıkları kötülüklerden ve bunlar sebebiyle uğradıkları bela ve musibetlerden kaderi, alın yazısını sorumlu tutarlar. *Ne yapalım kaderim böyleymiş, kader bu, ah kader, kör talih, kara yazım, kahpe felek* gibi sözlerle hep kaderi ve kaderin sahibi Yüce Yaratıcı'yı suçlarlar. Birçok şarkı ve türkü de bugün kadere sitem eden cümlelerle dopdoludur. Oysa *kadere inanan kimse, kederden emin olur. Kaderi suçlayan ise, kedere duçar olur*. Hâlbuki bizler kendi yaptıklarımızdan kendimiz sorumluyuz. Eğer işlenen bir suç varsa, onun suçlusu kader değil biziz. Çünkü bize irâde-i cüziyye verilmiş ve biz iyilik veya kötülük işleme konusunda serbest bırakılmışızdır. Meselâ *Ebu Cehil* yarın huzur-u ilâhîde: *Ya Rab, Sen benim kaderime kâfir olacağı mı yazmışsın ben de bundan dolayı kâfir oldum, bunda benim suçum ne*, diye itiraz edemez. Zirâ o da, diğer insanlar gibi mü'min veya kâfir olmakta serbest bırakılmıştı. Yani Allahu Teâlâ onun kâfir olacağını, küfür yollarına tabi olacağını ezeli ilmi ile bildiği için onun kâfir olmasını takdir etmiştir. Yoksa Allah kâfir olarak takdir ettiği için, o kâfir olmamıştır. Nitekim onunla birlikte yaşayan, aynı şartlarda pek çok insan, aklını ve irâdesini kullanarak Müslüman olmuştur. O da isteseydi olabilirdi. Yüce Allah, hiçbir kulunu da küfre zorlamamıştır. Ancak Allah'ın ezeli ilim sahibi olduğunu unutan yahut kavrayamayan kimseler bu konuda kaderi ve onun sahibi olan

Allah'ı suçlamakta ve sorumlu tutmaktadırlar. **“Yüce Allah, hiçbir şekilde, asla kullarına haksızlık etmez.”³⁹⁷ Allah, asla onlara haksızlık etmez, ama onlar kendilerine haksızlık ederler!”³⁹⁸**

Bunu şöyle de açıklayabiliriz: Astronomik hesaplarla bugün biz, güneşin veya ayın tutulacağını çok önceden bilebilmekteyiz. Şimdi ay veya güneş, tutulacaklarını önceden bildiğimiz için veya takvimlere öyle yazıldığı için mi tutuluyor? Yoksa onlar tutulacakları için mi biz biliyoruz? Elbette ki tutulacağı için biz biliyor veya yazıyoruz.

Bir yol kavşağına “sol taraf uçuruma gider” diye bir levha asılmış ve bir de sol tarafa dönmek isteyenleri “o tarafa gidersen uçuruma yuvarlanırsın” diye ikaz eden bir adam dikilmiş. Birisi arabasıyla süratle gelmiş ve tüm ikaz ve uyarılara rağmen sola dönmüş ve sonunda tabi ki uçuruma yuvarlanmış... Şimdi bu adam kalkıp da, *ne diye bu levhaya böyle yazdınız, yazmasaydınız uçuruma yuvarlanmayacaktım* yahut görevli adama, *ne diye uçuruma yuvarlanacaksın, dedin, öyle demeseydin yuvarlanmayacaktım*, diyemez. Zira oraya öyle yazıldığı için ve öyle denildiği için uçuruma yuvarlanmıştır o adam. Uyarılara rağmen, uçuruma direksiyonu kırdığı için yuvarlanmıştır. Tecrübe ve bilgi sahiplerince o yolun uçuruma giden yol olduğu bilindiği ve görüldüğü için öyle yazılmış ve söylenmiştir. Örnekleri çoğaltabiliriz.

Dolayısı ile hiç kimse *takdir-i ilâhî* böyleymiş, *kaderimize böyle yazılmış* diye günah işleyemez ve bu şekilde işlemiş olduğu bir günahtan dolayı da, *ne yapayım kader böyleymiş* diye özür, mazeret ileri süremez.

397 3 Âlu Imrân 182, 8 Enfâl 51...

398 9 Tevbe 70; 29 Ankebût 40; 30 Rûm 9.

Bu açıklamalardan sonra irâdeyi iki grupta incelememiz meseleyi daha da berraklaştıracaktır.

1. İrade-i Külliye: Küllî irâde olup, Allahu Teâlâ'nın irâdesidir. O'nun dilemesi, bütün her şeyi kuşatmıştır. Kulun dilemesi de Allah'ın dilemesinin içindedir, O'na bağımlıdır. Zaten insanın dilediğini yapabilir bir varlık oluşu da Allah'ın irâdesiyledir. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: “**Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.**”³⁹⁹

2. İrade-i Cüz'iyeye: Cüz'î irâde olup, insanın irâdesidir. Birinciye göre çok daha dar ve sınırlıdır, insanın kapasitesi nispetindedir. Zâten daha fazlasını insan kaldıramazdı. İnsanın dilediğinde ve dilediği şeyleri yapabilmesinde hür olması demektir. Pek çok âyette, insanın fiilleri kendisine isnat edilerek onun bu dileme gücüne sahip olduğuna vurgu yapılmıştır. Allah'ın irâdesi, Allah'a göre ve O'na yaraşır bir biçimdedir. Kulun irâdesi de, kula göre, ona yaraşır bir biçimdedir. Yani Allah büyüklüğüne göre irâde-i külliye sahibidir. İrade-i cüz'iyeye de bizim küçüklüğümüze göredir. İnsanın ilmi, kuvvet ve kudreti sınırlı olduğundan, irâdesi de ona göredir.

İnsanın gerçek mânâda hür oluşu da Allahu Teâlâ'ya kul oluşu ve O'na teslim oluşu nispetindedir. Yoksa başıboşluk değildir hürriyet. Zaten canlı cansız hiçbir şey de başıboş değildir ve başıboş da hareket edemez. Hürriyetin tadını çıkarıyorum deyip bir takım melanetleri işleyenler de ya nefislerinin, ya şeytanların veya başka şeylerin esiridirler.

Kazâ ve kadere iman, Yüce Allah'ın ilminin ezeli ve ebedî oluşuna, her şeye kâdir ve sonsuz kudret sahibi oluşuna, o kuvvet ve kudretine göre dilediği şeyi yapabileceğine inanmaktır. Kul olarak bize

düşen, acizliklerin içerisinde bir kul olarak haddi bilmek ve sahip olduğumuz irâde-i cüz'iyeye sebebiyle yaptıklarımızdan sorumlu olduğumuzu kabul etmektir. Daha ötesinde derinlemesine dalıp, ezeli ve ebedî ilim ve sonsuz kudret ile alâkalı olan bir meselede lüzumsuz tartışmalara girip boş yere kafa yormamaktır.

B. Kadere ve Kazâya İman Bize Ne Kazandırır?

1- En küçük ve en büyük derecedeki kaza ve belâlara tahammül gücünü bize kazandırır. Allah'ın takdirinde mutlaka bir hikmet olduğuna inanır. Kazâ ve kadere inanmayan birinin, bir yenilgiye katlanması, zâlimlerin mazlum insanlara ve inkârcıların Müslümanlara yaptıklarını havsalasına sığdırmasına imkân ve ihtimal yoktur.

2- Yaptıklarımızdan kendimizin mesul olduğumuzu bize anlatarak, kaderi ve onun sahibi olan Allah'ı suçlamaktan ve bu şekilde savunma mekanizmaları geliştirmekten bizleri korur.

3- Kaderimizin bizlerin iyi veya kötü çalışmaları doğrultusunda olacağına bilincinde, bizi hep iyiye ve doğruya yöneltir. Evimizde otursak da ecelin geleceğine inanan bir kimse ölümden korkmaz, ölüm korkuları içerisinde hayatı zindan olmaz.

4- Bizi tembellikten ve te'ekkül ehli olmaktan kurtarır, hakiki tevekkül ehli yapar. Nitekim Hz. Ömer, biz tevekkül ehliyiz diyerek, hiç bir şey yapmadan mescidleri mekân edinenleri, "Siz tevekkül ehli değil, te'ekkül ehliniz, yani hazır yiyicilersiniz" diyerek uyarmıştır. Yine o, hırsızlık yapıp, sebep olarak da kaderi gösteren bir adama hırsızlık cezası dışında, Allah'a karşı yalan söylediğinden dolayı da otuz kamçı vurulmasını emretmiştir. Gerçek tevekkül ise hedefe ulaşmak için yapılacak olan maddî ve manevî her şeyi yapıp, yapılacak başka bir şey kalmadığı zaman işin ötesini Allah'a bı-

rakmadır. Bu konuda Peygamberimizin “Önce deveni bağla, sonra da Allah’a tevekkül et”⁴⁰⁰ hadisi meseleye ışık tutar. Kazâ ve kader inancı, sebeplere sarılmadan, yapılması gerekenleri yapmadan oturup hazır yiyici olmaktan korur.

5- Kader, kader ile önlenir. Yani kaderin ardında da bir kader vardır. Meselâ, açlık, su içme ve yemek yeme kaderi ile; hastalık, tedavi olma ve ilaç kullanma kaderi ile; yenilgi, tüm var gücü kullanılarak cihâd etme kaderi ile önlenir. Bir yerde veba salgını olduğu için oradan uzaklaşan Hz. Ömer Ebu Ubeyde'nin: “Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun?” sorusuna şöyle cevap vermiştir: **“Evet, Allah'ın kaderinden, bir başka kaderine kaçırım.”** Mevlânâ da tedbir almanın gerekliliğini şöyle anlatır: **“İhtiyat nedir? İki tedbir arasında tereddüde düşmeyip hangisi seni tehlikeden kurtaracaksa onu yapmaktır... İhtiyat, susuzluk korkusundan kurtulmak ve doğruya ulaşmak için yanına su/tedbir alıp yola düşmendir.”**⁴⁰¹

6- Meydana gelen olayları bir tesadüfe bağlama hastalığı olan tesadüfçülüğü önler ve her şeyin Allah'ın takdir ve ölçüsüne göre olduğuna inanmayı sağlar. Nitekim hayata müdâhil olan Yüce Yaratıcı **“Şüphesiz Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır”**⁴⁰² buyurarak hiçbir şeyin rastgele olmadığını açıklamıştır.

7- Kadere inanan bir Müslüman, kaderden dün meydana gelmiş olanlardan ibret alarak içinde bulunduğu hâli değerlendirmeye çalışır ve en güzel şekilde tedbirini alarak kaderine, yarın olacak olan şeylere kendini hazırlar. Tüm esbâba sarıldıktan sonra da, sonuçları

400 Tirmizî, Kader 6.

401 Mesnevî, III, 2842, 2845.

402 54 Kamer 49.

irâde-i külliye sahibi olan Allahu Teâlâ'nın yarattığına inanır. Zaten evrende meydana gelen her şey, Yüce Allah'ın değişmeyen sünnetine göre olmaktadır. Kısaca kadere inanan, kederden emin olur.

C. Mevlânâ'nın Konuyu Ele Alışı

Allah'ın irâdesi küllî irâdedir ve sınırsızdır. Kulun irâdesi ise cüzî irâdedir ve sınırlıdır. Allah'ın irâdesi, kulun irâdesini kuşatmıştır. Yüce Allah, engin kudret sahibi olduğu gibi, sınırsız irâde sahibidir. İnsan ise sınırlı güce sahip olduğu gibi, onun irâdesi de sınırlıdır. İnsan, irâdesi kadar sorumludur. Bu konudaki problem Yüce Yaratıcı ile insanın güç ve irâdelerinin karşılaştırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Hâlbuki Yüce Yaratıcı'nın irâdesini O'nun sınırsız gücü ile birlikte ayrı değerlendirmek, insanın irâdesini de onun sınırlı gücü ile ayrı değerlendirmek gerekir. Kur'ân'ın Yüce Allah'ın irâdesini anlattığı âyetlerini okuyanlar, yaratıkların hiç irâdelerinin olmadığı fikrine kapılabilirler. Oysa öyle değildir. Aynı şekilde insanın irâdesi ile ilgili âyetleri tek başına okuyanlar, insanın sonsuz bir dileme gücüne sahip olduğu sonucuna varabilirler. Oysa bu da sakat bir anlayıştır. Özetle söyleyecek olursak Yüce Allah'ın irâdesi, O'nun sonsuz kudreti ile, insanın irâdesi de onun sınırlı gücü ile doğru orantılıdır.

Bu konudaki Kur'ân âyetlerinden bir kısmı şöyledir:

“Bu bir öğüttür. Dileyen, Rabbine varan yolu tutar. Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Dilediğini rahmetine sokar. Zâlimlere gelince, onlar için acı bir azâb hazırlamıştır.”⁴⁰³

“Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”⁴⁰⁴

“Çünkü Rabbin, istediğini hakkıyla yapandır.”⁴⁰⁵

“Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.”⁴⁰⁶

“Ey inananlar (elçi), sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah'ın ve Elçisinin çağrısına koşun ve bilin ki, Allah, kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz, O'nun huzûruna toplanacaksınız.”⁴⁰⁷

“Allah dileseydi sizleri bir tek ümmet yapardı; fakat size verdiği (yol ve şeriatlarda) sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık size, üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeylerin gerçek tarafını O haber verecektir.”⁴⁰⁸

“Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldi ise, yapabilirsen yerin içine inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki onlara bir mucize getiresin! Allah dileseydi, elbette onlar hidâyet üzerinde toplayıp birleştirirdi, o hâlde sakın cahillerden olma!”⁴⁰⁹

404 81 Tekvir 29.

405 11 Hûd 107; 85 Burûc 16.

406 21 Enbiyâ 23.

407 8 Enfâl 24.

408 5 Mâide 48; 11 Hûd 118; 16 Nahl 93; 42 Şûrâ 8.

409 6 En'âm 35, 107, 112, 137.

“Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?”⁴¹⁰

“Biz dilesek, elbette herkese hidâyetini verirdik. Fakat ‘Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım’ diye benden kesin söz çıkmıştır.”⁴¹¹

“İki topluluğun karşılaştığı gün, sizin başınıza gelen, ancak Allah’ın izniyle olmuştur ki (O), inananları bilsin deneyip ortaya çıkarsın.”⁴¹²

“Başa gelen her musibet Allah’ın izniyledir. Kim Allah’a inanırsa Allah, onun kalbini doğruya iletir. Allah, her şeyi bilendir.”⁴¹³

“Nerede olsanız, sağlam kaleler içinde de bulunsanız yine ölüm sizi bulur. Onlara bir iyilik erişirse: ‘Bu, Allah tarafındandır’ derler. Onlara bir kötülük erişirse: ‘Bu, senin yüzündendir’ derler. De ki: ‘Hepsi Allah tarafındandır’. Bu topluma ne oluyor ki hemen hiç söz anlamıyorlar?”⁴¹⁴

“Ne yerde ne de kendi canlarınızda meydana gelen hiçbir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce, bir Kitâpta olmasın. Doğrusu bu, Allah’a kolaydır.”⁴¹⁵

410 10 Yûnus 99.

411 32 Secde 13.

412 3 Âlu Imrân 166.

413 64 Teğabün 11.

414 4 Nisâ 78.

415 57 Hadîd 28.

“De ki: Allah, bizim için ne yazmış ise ancak o bize ulaşır, bizim sâhibimiz O’dur. İnananlar Allah’a dayansınlar.”⁴¹⁶

“Sizi de yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.”⁴¹⁷

Bu âyetler, her şeyin Yüce Allah’ın izni ve irâdesiyle olduğunu açıklamakta, O’nun sınırsız gücüne vurgu yapmaktadır. Evet, O’nun izni olmadan hiç kimse O’na karşı gelemes, O’na karşı bir densizlik de yapamaz. Ama O, şirke-küfre-bâtıla şartlanmış ve saplanmış olan iman ve İslâm’a lâyük olmayan kimseleri de zorla iman ve İslâm’a sokmaz. Bu imtihanın bir gereğidir. Yani hayrı da şerri de yaratan Allah’tır. Ama O, hayrı isteyerek, şerri ise istemediği hâlde, imtihanın bir gereği olarak yaratır. O, hayrı hayır isteyenler ve ona lâyük olanlar için yaratır, şerri de şerri isteyen ve ona yönelenler için yaratır. O’nun her şeyi belli bir plan ve programa göredir, hiçbir şey rastgele değildir. Bu nedenle henüz zamanı gelmemiş şeyleri de O, ezeli ilmi ile önceden bilir ve planlar. Bu O’nun Yüce Allah oluşu ile alâkalı bir husustur.

İkinci olarak bu âyetler, meydana gelen ve olumsuz gibi gözükken olaylara karşı, peygamberler başta olmak üzere insanları hazırlamakta ve onları teselli etmektedir. Bunca çaba ve gayrete rağmen bir kısım insanın küfür ve isyanda inat etmesi, çeşitli sebeplerden dolayı yenilgi, ölüm, yaralanma gibi istenmeyen olayların olmasına üzülüp karamsarlığa düşmek yerine, olanda hayır olduğunu düşünüp ümitle yola devam etmenin gereğini anlatmaktadır. Şimdi dikkatle şu âyetleri okuyalım:

416 9 Tevbe 51.

417 37 Saffât 96.

“Şüphesiz ona yol gösterdik; buna kimi şükreder, kimi de nankörlük.”⁴¹⁸

“Gerçek Rabbinizdendir. Dileyen inansın, dileyen inkâr etsin.”⁴¹⁹

**“Doğrusu sizin çalışmalarınız çeşitlidir. Elinde bulunan-
dan verenin, Allah’a karşı gelmekten sakınanın, en güzel
söz olan Allah’ın birliğini doğrulayanın işlerini kolaylaştırı-
rız. Ama cimrilik eden, kendini Allah’tan müstağni sayan,
en güzel sözü yalanlayan kimsenin güçlüğü uğramasını ko-
laylaştırırız.”⁴²⁰**

**“Herkesin yöneldiği bir yöneti/ciheti vardır. Siz hayır iş-
lerinde yarışın..”⁴²¹**

**“Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde sorumlu
tutar. Herkesin kazandığı (hayır) kendi yararına, yapacağı
(şer) de kendi zararınadır.”⁴²²**

**“Sana gelen her iyilik Allah’tandır, sana gelen her kö-
tülük de kendi günâhın yüzündendir. Seni insanlara elçi
gönderdik. Buna şâhid olarak Allah yeter.”⁴²³**

**“Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizin
yaptığı işler yüzündendir. Allah, hatâlarınızın birçoğunu da
affeder.”⁴²⁴**

418 76 İnsân 3.

419 18 Kehf 29.

420 92 Leyl 4-10

421 2 Bakara 148.

422 2 Bakara 286.

423 4 Nisâ 79.

424 42 Şura 30.

“Kazandıklarının kötülükleri, sonunda başlarına geldi. Bunlardan zulmedenlere de yaptıklarının kötülükleri erişecektir. Onlar, buna engel olacak değillerdir.”⁴²⁵

“Ama ellerinin yapıp öne sürdüğü işlerden dolayı başlarına bir kötülük gelirse, insan hemen nankör olur.”⁴²⁶

“Şüphesiz Allah, açığı da gizleneni de bilir. Seni en kolayla muvaffak kılacağız. O halde eğer öğüt fayda verirse öğüt ver.”⁴²⁷

“Kim Allah’tan sakınırsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.”⁴²⁸

Âyetler, insanlara iyilik ve ihsânda bulunan, Yüce Allah’a karşı sorumluluklarının farkında olarak O’ndan sakınan ve tevhidi, Allah’ın kendisine bahsettiği nimetleri, sâlih amelleri, cenneti doğrulayıp tasdik eden kimseye hidâyet yolunun kolaylaşacağını haber veriyor. Aynı şekilde hayır ve iyilikler konusunda cimri olan, Rab-bine karşı kendini yeterli görüp tevhidi, âhireti yalanlayan kimseye de sapıklık/şer yolunun açılacağını bildirmektedir.⁴²⁹ Nitekim Allah katında cennetliklerin ve cehennemliklerin belli olduğunu söyleyen Peygamberimize *“O halde amel etmek niye?”* diye soranlara O, şöyle cevap vermiştir: **“Siz çalışıp gayret etmeye devam edin, çünkü herkes ne için yaratılmışsa o, ona kolaylaştırılır. Cennetlik olana, cennetliklerin ameli kolaylaştırılır; cehennemlik olana da onların amelleri kolaylaştırılır.”⁴³⁰**

425 39 Zümer51.

426 30 Rûm 36; 42 Şûrâ 48.

427 87 A'lâ 7-9.

428 65 Talâk 4.

429 Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 518.

430 Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 518-519.

Peygamberimizin yönlendirmesiyle ilk Müslümanlar, kazâ, kader ve irâde ile ilgili konular üzerinde çok fazla tartışmaya girmemişler, inen âyetleri olduğu gibi kabul etmişler, bu konuda üzerlerine düşeni yapıp sonuçları Allah'a bırakmışlar, O'na güvenip dayanmışlardır. Yüce Allah da değişmeyen ilahî yasası doğrultusunda onlara lutfetmiş ve onları lâıyk oldukları yere getirmiştir. Sonraki dönemlerde Müslümanlar, değişik kültürlerle karşı karşıya kalınca, genişleyen İslâm coğrafyası beklenmedik olaylar içerisinde kendisini bulunca, yaşadıkları olayları formülize etmeye çalıştılar. Bunun sonucu olarak ayrıntılı tartışmalara daldılar ve çeşitli mezhep ve fikirler zuhûr etti.

Dinler ve kültürler arası sıcak ve soğuk savaşların yoğun olarak yaşandığı bir dönemin adamı olan *Mevlânâ* da gelişen olayları kendi bakış açısıyla yorumlamıştır. *Mevlânâ*'nın yaşadığı dönemde insanların kafası karışıktır. Moğol istilâsı başta olmak üzere pek çok işgâl ve istilâ, iç karışıklık ve isyanlar sonucu Müslümanlar çok zor durumdadırlar. Her yerde sürekli Müslüman kanı akıyor, gözyaşları dinmiyor. Cephelerde hep yenilgiler alınıyor. Merkezî yönetimlerin zayıflaması sonucu çıkan iç karışıklıklarda insanlar ölüyordu...

O dönemi anlatması açısından şu birkaç örneğe bakıvermek yeterlidir: Moğol orduları Buhâra'dan başlamak üzere neredeyse tüm İslâm coğrafyasını işgâl etmeye başladılar. Moğol zulmü her yanı kasıp kavuruyordu. Doğu, ateş ve kanlar içerisinde kalmıştı. İşgalcilerin korkusu dört bir yanı sarmıştı. Öyle ki bir Moğol, tek başına yüz kişiyi öldürüyor, buna rağmen hiç kimse, bunca kişiyi öldüren kişiye karşı koymaya cesaret edemiyordu... Bazen bir Moğol, bir Müslüman esire, başını bir taşın üzerine koymasını istiyor, sonra hançerini almaya gidiyor, esir bu arada kaçmaya bile cesaret edemiyordu... Artık "*Moğol, mağlup oldu derlerse inanma*" sözü darb-ı mesel olmuştu... Moğol saldırılarını yazıp yazmamakta tereddüt eden büyük tarihçi İbnü'l-Esîr, sözlerini şöyle sürdürür: *Keşke anam beni doğur-*

masaydı da, bunca zulmü bilmeseydim. Keşke daha önce ölseydim ve unutulup gitseydim... İnsanlık Hz. Âdem'den beri böyle bir fitneyi ne görmüş, ne de yaşamıştır. Belki de Yecüc Mecüc çıkıp yeryüzünü fesada boğuncaya kadar da görmeyecektir. Yüz binlerce insan katledildi, ırz namus, mal mülk talan edildi..

Bostan ve Gülistan sahibi Sâdî de şunları söyler: *Halifenin yurduna çöken felâket sonrasında gökyüzü dünyaya yağmur yerine kan yağdırmalıydı. Bu felâket gerçek bir kıyâmet midir, ey Allah'ın Rasûlü?..Dicle nehri kan ile dolup nehrin yatağındaki toprak kan ile yoğruldu. Bu korkunç olaydan dolayı nehrin rengi değişti..*⁴³¹

Siyasî arenada bu olayların yaşandığı dönemde İslâm âlemi akıl ve mantık tartışmalarına büyük önem vermiş, bu konuda ileri bir seviyeye ulaşmıştı, ama iman ve ihlâs bakımından kalpler adeta donuklaşmıştı. Ağzı laf yapanlar, kelime ve mantık oyunları ile tartışmalarda başarılı oluyorlarsa da gönüllere inemiyorlar, kalplerdeki şüpheleri bertaraf edemiyorlardı. İnsanlar gönüllere hitap edecek bir öndere, şaşırmış akılları iknâ edip sakinleştiren bir bilgeye susamış vaziyetteydi.⁴³² İşte *Mevlânâ*, tam da böyle bir dönemde mütereddit akılları irşâd etmeye, hakikat hasretiyle yanıp tutuşan gönülleri muhabbet sularıyla serinletmeye başladı.

İslâm coğrafyasının üzerine çöken bu kara bulutların sorumlusunu bulma konusunda her yanda farklı düşünceler kol geziyor. Kimilerine göre bütün bunlar kaderin garip bir tecellisi olarak gerçekleştiğinden, Yüce Allah'ın takdirine karşı yapılacak çok fazla bir şey yoktu. Kimileri ise, Yüce Allah'ı tamamen devre dışı bırakarak olanların tamamen insanların kendi işledikleri yüzünden olduğunu söylüyor ve insanların kendi kaderlerini kendilerinin belirlediği

431 Nedvî, *İslam'da Fikir ve Davet Önderleri*, s. 302-309.

432 Nedvî, *İslam'da Fikir ve Davet Önderleri*, s. 325-327.

üzerinden yoğunlaşıyorlardı. Bu iki uçta yer alan birinciler *Cebriye* ekolünü, ikinciler de *Mu'tezile* ekolünü oluşturuyorlar. Bunların yanında her iki kesimin yaklaşımlarını bir anlamda birleştirip orta yolu bulanlar vardı ki bunlar da *Ehl-i Sünnet* çizgisini oluşturuyorlar.

Yaşadığı toplumun dertleriyle bizzat ilgilenen ve herkesin merakla ne diyeceğini izlediği bir toplum önderi olan *Mevlânâ*'nın bu tartışmalara kayıtsız kalması düşünülemezdi. Bu nedenle o, bu konu üzerinde çokça durmuş, eserlerinin hemen hepsinde değişik vesilelerle konuyu işlemiş ve farklı örneklerle izâh etmeye çalışmıştır. Onun, konuyu ele alış Kur'ân ve Sünnet çizgisinde olup kul yapıp ettiklerinin yaratıcısıdır diyen *Mu'tezile*'den de; kulun irâde ve ihtiyarını tamamen reddeden *Cebriye*'den de uzak olmuştur. O, bu iki aşırı ucun arasında mutedil bir yol izlemiş konuyu âyetlerdeki gibi Yaratıcı ve yaratılan açısından ele almış, Yüce Yaratıcı'nın sonsuz irâdesini anlatırken bütün sebeplerin yok olduğunu söylemiş; ancak bu anlayışın insanın çalışıp çabalamaması anlamına gelmediğini özellikle vurgulamıştır. Biz onun konuya yaklaşımını şu başlıklar altında ele alacağız:

1. Yüce Allah'ın İradesi: Kur'ân Sebepleri Yok Eder

Mevlânâ, kader konusuna Yüce Yaratıcı açısından baktığında, O'nun sınırsız ve erişilmez kudreti karşısında insanı bir müzik âleti olan neye, satranca benzetir, sesin soluktan meydana geldiğini, kazanıp kaybetmenin satranca ait olmadığını belirtir. Aslında bizler yoklarız, asıl var olan Allah'tır, der.

Mevlânâ'nın bu vahdet-i vücud anlayışına göre, Mutlak varlık, Yüce Yaratıcı'nındır. Her yerde, her şeyde, her varlıkta, her zerrede Allah'ın eşsiz, örneksiz yaratıcılığı, hikmeti, kudreti, tasarrufu, tedbiri görülür. Var olanların hepsi, O'nun varlığının delilleridir. Biz O'na

karşı, varlık iddiasında bulunamayız. Bizim sahip olduklarımızı bize bahşeden O'dur. İnsanı tümüyle yok sayan bir vahdet-i vücud anlayışı ise *Mevlânâ*'da yoktur.⁴³³

Yine *Mevlânâ*, Allah'ın dilemesi ve lütfu ile olmazların olacağını anlatır, peygamberlerin eliyle gerçekleşen mucizelerden örnekler verir. İnsanın Yüce Allah'ın lütuf ve keremini hak etmek için çalışıp çabalaması gerektiğine dikkat çeker. Bunun için de kötülükleri emreden nefsin öldürülmesi/eğitilmesi gerektiğini söyler. Sözelimi oburca yemenin ilâhî lütuflara engel olduğunu söyler. *Mevlânâ* bu sözleriyle kulun tüm çaba ve irâdesinin, Yüce Allah'ın sonsuz irâde ve kudretinin kontrolü altında olduğunu ve onu aşamayacağını anlatmak ister. Kuldaki irâde ve ihtiyâr gücü Yüce Allah'ın lütfu sonucu bu kudreti insana ihsân etmesiyle gerçekleştiğini söyler. Nitekim irâde ve ihtiyârını Yüce Allah'ın irâde ve ihtiyârında yok eden kişinin her hareketi Allah'ın buyruklarına uygun olur. Bir kudsî hadiste Yüce Allah'ın "*Kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir amel ve ibadetle Bana yaklaşamaz. Kulum Bana, yaptığı nafilâ ibadetlerle de yaklaşır. Nihâyet Ben, onu severim. Bir kere de onu sevdim mi, artık ben onun işiteceği kulağı, göreceği gözü, tutacağı eli ve yürüyeceği ayağı olurum. (Onu kötü şeyleri dinlemekten, görmekten, tutmaktan ve kötü yolda yürümekten alıkorum.) Eğer o Benden bir şey dilerse onu verir, Bana sığınırsa onu korurum.*"⁴³⁴ buyurması bu gerçeği doğrulamaktadır.

Tevekkül etmeyi, çalışmaya tercih edenlerin "***Ey kötü hiddetli adam! Kazâ ile pençeleşme ki kazâ da seninle kavgaya tutuşmasın. Tanyerini ağartan Allah'tan bir zarar gelmemesi için kulun Hak hükmüne karşı ölü gibi olması lâzımdır.***"⁴³⁵

433 Bkz. Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I. 195-196.

434 Buhârî, Rikâk 38.

435 *Mesnevî*, I, 910-911.

sözlerini *Mevlânâ* şöyle eleştirir: **“Evet, tevekkül kılavuzsa da bu sebebe teşebbüs de, Peygamber’in sünnetidir. Peygamber, yüksek sesle “Tevekkülle beraber yine devenin ayağını bağla”⁴³⁶ dedi. “Çalışan kimse Allah sevgilisidir”⁴³⁷ işaretini dinle: tevekkülden dolayı esbâba teşebbüs hususunda tembel olma.”⁴³⁸**

Aslında pek çok kişinin sahip olduğu ilk düşünce Allah’ın ilmi, sonsuz kudreti ve dileme kudreti açısından doğrudur. Bu açıdan bakıldığında Allah’ın kudreti karşısında durulamaz. Bu meyanda bir şâir şöyle demiştir: *Hakka tefviz-i umûr et, ne elem çek ne keder/ Gelir elbet zuhûra, ne ise hükm ü kader.*

Ancak kul açısından bakıldığında durum farklıdır. İnsan, kul olarak üzerine düşeni yapacak, sonra da sonuçları Allah’a bırakacak ve O’na güvenip dayanacaktır. Beklediği hedefe ulaşamadığında sonucu hayra yoracak, ümitsizliğe ve karamsarlığa kapılmayacaktır. Üzerine düşeni yaptığı halde istediği sonucu elde edememesi, Yüce Allah’ın onu sınamasının bir tezâhürüdür. Ama asla onun çalışıp çabalaması boşa gitmemiştir, belki de o çabasının karşılığını ilerde görecektir.⁴³⁹

Nitekim *Mevlânâ*, *Fîhi Mâfih*’inde de bu konuyu öyle açıklar: **“Bir kimse, kul amel işlediği zaman tevfik ve hayır bu amelden mi hâsıl olur, yoksa bu Tanrı’nın atasından mıdır, diye sordu. Mevlânâ buyurdu ki: Tanrı’nın başış ve tevfidir.**

436 Tirmizî, Kader 6.

437 Kaynaklarımızda çalışıp helalinden kazanma ile ilgili pek çok hadis mevcut ise de, muteber ve meşhur kaynaklarda ‘*el-Kâsib habibullah*’ formunda bir hadise rastlamadık.

438 *Mesnevî*, I, 913-914.

439 Bkz. Can Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, I, 80.

Yalnız Ulu Tanrı pek çok lütüfkâr olduğundan onu kula isnâd eder ve her ikisi için de ‘Bu her ikisi de sendendir’⁴⁴⁰ buyurur.”⁴⁴¹ “Yüce Allah, iyiliği ve kötülüğü dileyendir. Ama O, hayırdan başkasına razı olmaz... Hiç şüphe yok ki Allah emreder ve yasaklar... O, kötülüğe razı olsaydı, iyiliği emreder miydi hiç!?”⁴⁴²

Kader konusunun çetrefilli olduğuna dikkat çeken Mevlânâ, konuyu doğru anlatabilmek için Yüce Allah’tan yardım ister ve şöyle der:

Ey akılları ihsân eden Allah, bu zor meseleyi anlatabilmek için bize yardım et. Sen bir şey dilemezsen hiç kimse dilemez.

İstek de sendedir, ihsân da. Biz kimiz ki? Evvel de sensin, Âhir da sensin.

Hem sen söylersin, hem sen dinlersin, hem sen olursun. Biz bunca malımız mülkümüzle yine hiçbir şey değiliz.

Yârabbi, bize tekliflerde bulundun, lûtfet de secdeye rağbetimizi artır; bize cebir tembelliğini gönderip şevkimizi söndürme.

Cebir, kâmillerin kolu, kanadıdır.. Tembellerinse ayak bağı, zindanıdır.

Bu cebri, Nil suyu gibi bil. Mümine sudur, kâfire kan.

440 4 Nisâ 78-79; 42 Şûrâ 30, 48.

441 Mevlânâ, *Fîhi Mâfih*, s, 83-84.

442 Mevlânâ, *Fîhi Mâfih*, s, 273.

***Kanat, doğan kuşlarını padişaha götürür, kuzgunları mezarlığa.*⁴⁴³**

Mevlânâ'ya göre kâmil insan, kul olarak üzerine düşenleri yerine getiren kimsedir. Artık bu noktadan sonra işi Allah'a bırakmak gerekir, zira sonuçları yaratan O'dur. Bu noktada artık O'na güvenip dayanmalıdır. O, ne derse o olur, kulun bir dahli kalmaz artık. Onların bu yaklaşımları cebrî bir yaklaşım gibi gözükse de aslında öyle değildir. Çünkü bu anlayış çalışanların, yapılması gerekenleri yapanların anlayışıdır. Nitekim başta peygamberler olmak üzere hiçbir kâmil insan, çalışmaktan, yapılması gerekeni yapmaktan geri kalmamıştır.

Tembeller için ise bu anlayış bir ayak bağıdır, savunma mekanizmasıdır. Zira onlar, kul olarak yapmaları gerekenleri yapmayıp sonuçtan kaderi sorumlu tutanlardır. Bu yüzden insana düşen, yapılması gerekenleri yapmaktır. Bunları yapmadan sızlanmak anlamsızdır. Önce hak etmeli, sonra Allah'ın lütfunu beklemelidir. Menzile ermenin yolu budur. Bu aynı zamanda Allah'ın bunca nimetlerine, tanıdığı fırsatlara şükür göstergesidir.

Dama doğru basamak basamak çıkmalı, burada Cebrî olmak ham tamahtır.

Ayağın var, nasıl olur da kendini total edersin; elin var, neye pençeni saklarsın?

Efendi, kölenin eline beli verince söylemeden dileği malûm olur.

Bel gibi olan el de, Allah işaretlerindedir. Sonu düşünmek hassası da onun ibareleridir.

Allah'ın işaretlerini canına nakşederek ve o işarete vefakârlık ederek can verirsen.

Sana nice sır işaretleri bahş eyler; senden yükü kaldırır, seni iş güç sahibi eder.

Şimdi yük altındasın; Allah seni yükler, bindirir... Şimdi onun emrini kabul etmekteisin; sonra seni makbul eder.

Şimdi onun emrini kabul etmişsin, sonra o emirleri söylersin. Şimdi vuslat arıyorsun, ondan sonra da vâsıl olursun.

Allah'ın nimetine şükretmeye çalışmak kudrettir. Senin cebrîliğın ise o nimeti inkârdır.

Onun verdiği kudrete şükretmek kudretini artırır. Cebir ise nimeti elinden çıkarır.

Senin cebrîliğın yolda uyumaktır, uyuma; o kapıyı, o dergâhı görmedikçe uykuya dalma!⁴⁴⁴

Burada önemli olan sebeplere sarılırken, asıl sebeplerin sahibini görmezden gelmemektir. Zira sonuçları yaratan O'dur, O'nun onayı olmadan hiç bir şey olmaz. Asıl ve gerçek varlık da O'dur. Bizi var eden, biz yapan ve bize dileme gücü veren de O'dur. Bize imkânlar sunan, o imkânları kullanıp değerlendirecek akıl ve bilek gücü veren de O'dur. En önemlisi de kendi ilâhî yardımı ile bize lütuf ve ihsan da bulunan, bizi aşan şeylerin olmasını sağlayan, olmazları olduran

444 Mesnevî, I, 930-940.

hep O'dur. O'nun güç ve kudreti karşısında insan bir hiçtir. Ama bu sonuç, Yaratıcı ile yaratılmışın karşılaştırılması sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sen çocukluğundan, aklın ermediğinden sebepleri görüyor, bilgisizliğinden sebeplere yapışıyorsun.

Sebepleri görüyor da müsebbipten gaflet ediyorsun. Bu hakikati örten, müsebbibin yüzünü gizleyen sebeplere takılıp kalıyorsun sen.⁴⁴⁵

Biz ney gibiyiz, bizdeki nağme senden. Biz dağ gibiyiz, bizdeki seda senden.

Kazanıp kaybetmede satranç oyunu gibiyiz; ey huyları güzel! Bizim kazanıp kaybetmemiz sendendir.

Ey bizim canımıza can olan! Biz kim oluyoruz ki seninle ortada olalım, görünelim!

Biz yokuz. varlıklarımızı fâni sûretle gösteren Vücut-u Mutlak olan sensin.

Biz umumiyetle aslanlarız ama bayrak üstüne resmedilmiş aslanlar! Onların zaman zaman hareketleri, hamleleri rüzgârdandır.

Hareketimiz de, varlığımız da senin vergidir. Varlığımız umûmiyetle senin icâdındır.⁴⁴⁶

445 Mesnevî, III, 3153-3154.

446 Mesnevî, I, 599-605.

Senin erişilmez gücün karşısında biz gölgeden ibâretiz. Bizim varlığımız Senin mutlak varlığınla, bizim sınırlı gücümüzü/acimizi/zaafımızı Senin erişilmez gücünle, bizim cüz'î irâdemizi Senin küllî irâdenle karşılaştırmak ve yarıştırmak, kul olarak edebe ve kulluğa aykırıdır Yâ Rab!

2. Allah'ın Kudreti Karşısında Varlıkların Gücü

Kulun çabalarının yetersiz kaldığı, gücünün tükendiği yerde gerçekleşen olağanüstü hâdiseler, gelen ilâhî yardımlar, ümidini yitirmiş olanlara ümit aşılarmakta, onları yeniden hayata bağlamaktadır. Kâbe'yi yıkmak için gelen Ebrehe'nin fillerle donatılmış ordusu karşısında hiçbir şey yapamayan Mekkeliler, her şeyin bittiğini sandıkları bir anda gelen Ebâbil kuşları ile yeniden hayata döndüler, Allah'ın büyüklüğünü gördüler. Tıpkı bunun gibi, insan tüm ümitlerin tükendiği anda bile umutsuzluğa düşmemeli, Allah'tan ümidini kesmemelidir. Zirâ, Allah isterse olmazlar olur, durmazlar durur. Peygamberlerin mucizeleri başta olmak üzere insanlık tarihini dolduran o kadar çok olay vardır ki bunların çoğunu matematiksel hesaplarla izah etmek mümkün değildir.

Ey Hüseyin, yazı yazanın elindeki kalem gibi gözle gönül de Allah'ın iki parmağı arasındadır!

Gönül kalemi, lûtuף ve kahır parmakları arasında gâh sıkıntıya düşer, gâh feraha çıkar.

Ey kalem, ululuğa lâıyıkсан kimin parmakları arasındasın, bak da gör!⁴⁴⁷

447 Peygamberimiz bir duasında şöyle buyurmuştur: *Ey kalpleri ve gözleri evirip çeviren Allah! Kalplerimizi dinin üzere sabit kıl.*” İbn Mâce, Mukaddime 2.

Senin bütün kastın, bütün hareketin bu parmaklardan meydana geliyor. Başın, dört yol ağzında; kahrın, lütfun, doğru yolla sapıklığın birleştiği yeridir.

Bu hâlden hâle giriş harflerin, onun yazıp bozmasından meydana gelmekte... Bir işe niyetin, yahut bir şeyden vazgeçmen de onun irâdesiyle, onun takdiriyle!

Niyâzdan, yalvarıp yakarmadan başka yol yok... Bu değişmeyi, bu hâlden hâle girmeyi her kalem bilmez.

Bilsen bile kendi miktarınca, kendi haddince bilir... İyi de kendi kadrini izhâr eder, kötüde de!⁴⁴⁸

Kudret, gergefe bazen şeytan resmi, bazen insan resmi işler; gâh neşe, gâh keder nakşeder.

Gergefin eli yok ki onu defetmek için kımıldatsın; dili yok ki fayda, zarar hususunda ses çıkarsın.

Sen beytin tefsirini Kur'ân'dan oku Allah "Attığım zaman sen atmadın" dedi.

Biz bir ok atarsak, atış, bizden değildir. Biz yayız, o yayla ok atan Allah'tır.

Bu "cebir" değil, cebbârlığın mânâsıdır. Cebbârlığı anış da, ancak Allah'a tazarru ve niyâz içindir.

Bizim figanımız muztar ve kudretsiz olduğumuzun delilidir. Yaptığımızdan utanmamız da elimizde ihtiyar olduğuna delildir.

Yapıp yapmamada ihtiyarımız olmasa utanma ne? Bu esef, bu utanış, bu haya nedir?⁴⁴⁹

“Sen atmadın attığın vakit, o attı”⁴⁵⁰ âyeti Peygamberin varlığı olmadan inmiştir.

Peygamber de kendi varlığından geçmiş, susmuş, Tanrı diliyle söylemeye koyulmuştur da ondan sonra “Allah dedi” demiştir.

İlâç, ilâç olarak kaldıkça tesirsizdir. Fakat içildi, yendi de varlığından geçti mi tesir eder.⁴⁵¹

Akıl bir esirdir. Daima Hak’tan zahmetsizce bir rızık, tabak tabak nimetler ister.

Onun zahmetsizce rızıklanması neye bağlıdır? Kötülüğün aslı olan öküzün öldürülmesine.

Nefis, “Benim öküzümü nasıl olur da öldürürsün?” der. Çünkü nefis öküz, ten suretidir.

Velinimet zâde olan akıl, ihtiyaçlar içinde kalmış, kanlı katil nefis, efendi olmuş, öne geçmiştir!

Zahmetsiz rızık nedir, bilir misin? Ruhların gıdası, peygamberlerin rızıkları.⁴⁵²

449 Mesnevî, I, 612-619.

450 8 Enfâl 17.

451 Mesnevî, VI, 2246-2248.

452 Bir hadislerinde Peygamberimiz şöyle buyurur: “Siz gereği gibi Allah’a tevekkül etseydiniz, kuşlar gibi rızıklanırdınız. Onlar aç gider, tok dönerler.” İbn Mâce, Zühd 14; Tirmizî Zühd 33; Ahmed, I, 30, 52.

Fakat bunu elde etmek, öküzü/nefsi öldürmeye bağlıdır. Hazine öküzün içindedir ey hazine arayan, yerleri kazıp duran!

Dün biraz bir şey yemiştım, onun için lâyıkıyla anlatamıyorum. Yoksa bunu tamamıyla anlatır, yuları anlayışının eline teslim ederdim.

Ama dün bir şey yedim demem de masaldan ibâret... Çünkü ne gelirse o gizli evden geliyor.

Güzel gözlülerden işve, cilve öğrenmişsek neden gözümüzü sebeplere dikip duruyoruz.

Sebeplerin de başka sebepleri var. Sebebe bakma da asıl ona bak!

Peygamberler, sebepleri gidermek için geldiler. Mucizelerini ta Zuhâl yıldızına ulaştırdılar.

Sebeup ve vesilesiz denizi böldüler, ekin ekmeksizin buğday yığımını buldular.

Çalışmaları yüzünden kum taneleri un olurdu. Keçinin yünlerini çektiler mi ellerinde ibrişim olurdu.⁴⁵³

Bütün Kur'ân, sebebi gidermeye aittir. Zâhiren yoksul olan Peygamber'in yüceliğini, yine zâhiren yüce olan Ebu Leheb'in helâkini anlatır durur.

453 Hz. Mûsâ, asası ile denize vurmuş deniz bölünüp yol olmuş; Hz. Âdem, dünyaya geldiğinde buğday mahsulünü hazır bulmuş, onunla karnını doymuştu. Hz. İbrahim döneminde bir çuval kum una dönüşmüş, Hz. Mûsâ'nın keçileri kendisine ibrişim vermişti. Bkz. Can Şefik, *Mesnevî Tercümesi*, III, 199.

Ebâbil kuşları iki üç taş attılar mı o koca Habeş ordusunu kırıp geçirirler.

Tâ yukarılarda uçan kuşun attığı bir taş, fili delik deşik eder.

Öldürülmüş adama kesilmiş öküzün kuyruğuyla vur da hemen dirilsin,⁴⁵⁴ kefeniyle kalksın.

Kesilmiş boğazı, yerinden davransın, kanını dökenlerden kanını istesin denir.

Bunlar ve bunlara benzer daha nice şeyler var... Kur'ân, baştan sona sebepleri, illetleri nefyeder vesselâm.

Fakat bunları anlamak, işi uzatıp duran aklın harcı değildir. Kulluk et de bunlar sana keşfolsun!⁴⁵⁵

Kader kilidi pek kuvvetli, açıcı da Allah'tır. Bunun için sen Allah'a teslim ol, Onun rızasına sarıl!

Kâinâtın her zerresi anahtar olsa, yine bir işe yaramaz. Çünkü kazâ ve kader kilidini Allah'tan başkası açamaz.

Tedbirini, kazâ ve kadere karşı gelmeyi unutursan pirinden o taze bahtı bulur, devlete erişirsin.

Kendini unuttun mu seni yâd ederler.. Kul oldun mu azat ederler!⁴⁵⁶

454 Bkz. 2 Bakara 73

455 Mesnevî, III, 2507-2526.

456 Mesnevî, III, 3073-3076. (Şefik Can)

Zahmetsiz ve sayıya gelmez bir rızık ara da Cebrail sana cennetten elma getirsin.

Hattâ bahçevanın lâflarıyla başın ağrımadan, ekmek zahmetine düşmeden cennetin sahibinden rızıklanasın.

Çünkü ekmekteki fayda ve lezzet, Allah ihsânıdır. Dilerse sana o faydalı kabuğu, yani ekmeği vasıta etmeksizin de verir.

Ekmeğin sureti, ekmekteki faydaya, zevk ve lezzete bir sofradır. Fakat sofrasız ekmek yemek, velînin harcıdır.

Can rızıkını senin Davud'un olan şeyhin himmeti olmadıkça nasıl olur da çalışıp çabalamayla elde edebilirsin?⁴⁵⁷

Namazda “İyyake nâbüdü- yalnız sana taparız” ve belâ vakitlerinde “Senden başkasından yardım istemeyiz” demek de buna benzer.

Bu “İyyake nâbüdü” lûgatte hasırdır ve ancak riyaı gidermeye münhasırdır.

“İyyake nestâin” de hasır içindir ve yardım istemeyi yalnız Allah'a hasreder.

Yani bu âyetin mânâsı şudur: Ancak sana ibadet ederiz ve ancak senden yardım isteriz.⁴⁵⁸

457 Mesnevî, III, 2540-2544.

458 Mesnevî, IV, 2929-2932.

Tanrı ihtiyârı, bizim ihtiyârimizi meydana getirmiştir. Emir, ancak ihtiyâra dayanır.⁴⁵⁹

Cansız şeylere kudretin var, fakat bu kudretin, onlardaki cansızlığı giderdi mi?

Onun kudreti de tıpkı bunun gibi kulların ihtiyârlarını gidermez.⁴⁶⁰

Çalış, İlâhî şarabı iç, bir tazelik bul da o zaman ihtiyârsız bir hâle gelir, kendinden geçersin.

O zaman bütün ihtiyâr, o şarabın olur. Sen de kendinden geçmiş bir hâlde tamamıyla mazur sayılırsın.

O zaman ne söylersen sözün, şarabın sözü olur. O zaman ne siler, süpürürsen silip süpürdüğün, şarabın silip süpürmesi olur.

Tanrı kadehinden şarap içen sarhoş, hiç adaletten ve doğrudan başka bir şey yapar mı?⁴⁶¹

Herkesçe şu muhakkaktır ki âlem, Allah'ın emrine râm olmuştur.

O padişahın kazâ ve kaderi olmadıkça ağaçtan yaprak bile düşmez.⁴⁶²

459 Mesnevî, V, 3088.

460 Mesnevî, V, 3096-3097.

461 Mesnevî, V, 3105-3109.

462 "Gayb'ın anahtarları, O'nun yanındadır, onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde olan her şeyi bilir. Düşen bir yaprak ki, mutlaka onu bilir, yerin karanlıkları içinde gömülen dâne, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir Kitapta olmasın." 6 En'âm 59.

Allah lokmaya, gir içeri diye emretmedikçe boğazdan lokma bile geçmez.

İnsanların yuları, dizgini olan, insanları dilediği yere sürüp götüren istekler de o ganî Allah'ın emriyle meydana gelir.

Yeryüzünde olsun, göklerde olsun... Bir zerre bile onun hükmü olmadıkça kanat çırpamaz, harekete gelemez;

Onun yürür ve kadim fermanı olmadıkça kıyılayamaz bile. Bunu anlatmaya imkân da yoktur, bu hususta ısrar da hoş değil.

Ağaçların yapraklarını kim sayabilir? Sonu olmayan şey, nasıl söze sığar?

Sen şu kadar duy, mâdemki bütün işler, Allah'ın emrine tâbî; Allah'ın emri olmadıkça hiçbir şey olmuyor.

Allah'ın takdiri, kulun rızası olur; kul Allah takdirine rıza verir, onun hükmünü diler, isterse...⁴⁶³

Zahirde, bâtında, hayır-şer ne varsa hepsi Allah'ın hükümünden, kazâ ve kaderindedir. Ben gayret sarf ederim, çalışır çabalarım; fakat kaza bana der ki: Senin elinde olmayan, senin yapamayacağın, başka bir iş var, o işten senin haberin yok!⁴⁶⁴

463 Mesnevî, III, 1898-1906.

464 Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri, 239. rubâi.

Bütün bu açıklamalar, Yüce Yaratıcı karşısında kulun aczini ve haddini bilmesinin gereği üzerinde yoğunlaşmaktadır. O'nun sınırsız kudreti karşısında kul, ben dememeli, yapıp ettiklerinin asıl güç ve sahibi olarak Allah'ı bilmeli ve görmelidir. Bu duygu, O'na bağlılığını, sevgisini ve dolayısı ile O'nun kullarına sahip çıkıp onlara olan lütuf ve ihsanını artıracaktır. Yüce Allah'ın takdirin inceliklerine ise akıl sır ermez. Bunun için de kaderi ve sahibini sorgulamaktan geri durulmalıdır.

3. Kulun İradesi: Kur'ân Sebeplere Sarılmayı Emreder

Yüce Allah'ın erişilmez ve sınırsız güç ve kudretini anlatan bu ifadeler, asla kulun irâdesinin olmadığı ve onun bir şey yapmasına gerek olmadığı anlamına gelmez. İnsan da kendisine verilen imkânları en güzel şekilde değerlendirmeli, yapılması gerekeni yapmalı, sonra sonuçları Yüce Allah'tan beklemelidir.

İşte bu noktada *Mevlânâ*, kulda irâde ve ihtiyarın olmadığını savunanlara, insanın irâdesinin olduğunu anlatır. Buna göre insanın ihtiyarı olduğu için ona emir ve yasaklar gelmiştir ki Kur'ân baştan sona emir ve yasaklarla doludur. Zaten buyruklar, onları yapmaya güç yetiren mükelleflere verilir. Bunun için cansız şeylere, taş ağaca iş buyrulmaz. İnsanı azdıran şeytan bile, sadece onu kötülüğe çağırır; ama insan üzerinde herhangi bir zorlayıcı gücü yoktur. Hayvanlarda bile dileme gücü vardır. İnsan ilâhî ve şeytânî çağrılarla karşı karşıyadır ve bu çağrılardan dilediğine icâbet etme ihtiyarına sahiptir. Kulun irâde ve seçme hakkı olmasaydı, ona peygamber ve uyarıcıların gönderilmesinin bir anlamı olmazdı. Tüm bu gerçekleri *Mevlânâ* şöyle anlatır:

Dileğini yapmak kudreti/ihtiyar ibadetin tuzudur, lezzetidir. Yoksa bu gökyüzü de ihtiyarsız dönüp durmadadır.

Fakat dönüşünden dolayı ne bir sevaba girer, ne bir günaha. Çünkü hesap vakti sevap da ihtiyarî olarak yapılan işe verilir, azap da!⁴⁶⁵

Şüphe yok ki bizim bir ihtiyarımız vardır. Duyguyu inkâr edemezsin, bu meydandadır.

Kimse taş gel buraya demez. Kimse bir toprak parçasından vefa ummaz.

Kimse adama hadi uç demediği gibi köre de gel, beni gör diye bir teklifte bulunmaz.

Tanrı, “Köre teklif yok”⁴⁶⁶ dedi. Hiç güçlükleri açan Tanrı, kimseyi güce sokar mı?

Kimse taş geç geldin yahut sopaya neden bana vurdun demez.

Mecbur olandan böyle şeyler aranmayacağı gibi özürlüye de kimse bu çeşit sözler söylemez, vurup dövmez.

Ey yeni, yakası temiz kişi, emir, nehiy, öfke, lütuf ve azarlama, ancak ihtiyarı olanadır.

Zulümde de ihtiyarımız vardır, sitemde de. Ben, bu şeytanla nefisten bunu kastettim.

465 Mesnevî, III, 3288-3289.

466 24 Nûr 61; 48 Fetih 17.

İhtiyar, senin içindedir. O, bir Yusuf görmedikçe elini uzatamaz.

İhtiyar ve dilek, nefistedir. Dilediği şeyin yüzünü görür de ondan sonra kol kanat açar.

Köpek uyumuş ama ihtiyarı kayboldu sanma. İşkembeyi gördü mü kuyruğunu sallamaya başlar.

At da arpa gördü mü kişnemeye koyulur; kedi de etin oynadığını görünce miyavlamaya başlar.

İhtiyarın harekete gelmesine sebep görüştür, ateşten kıvılcım çıkarmanın körük olduğu gibi.

Şu hâlde ihtiyârın, İblis gibi seni oynatır. Sana vasıtalık eder, Vis'in⁴⁶⁷ selâmını, haberini getirir.

Dilediği bir şeyi adama gösterdi mi, uyumuş olan ihtiyar, derhal gözünü açar.

Melekler de şeytanın inadına gönlüne feryatlar salar.

Bu sûretle hayra olan ihtiyârını harekete getirmek ister. Çünkü bu göstermeden önce sende şu iki huy da uykudadır.

Şu hâlde ihtiyâr damarlarını harekete getirmek için melek de sana yapılacak şeyleri gösterir, şeytan da.

467 Vise adlı kız ile Ramın adlı delikanlının aşk hikâyesine telmihte bulunulmuştur. Bkz. Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, III, 111.

Sendeki hayır ve şer ihtiyârı, ilhâm ve vesveselerle bir-ken on olur, on kişinin ihtiyârına sahip olursun.

A tatlı adam, namazın dışındaki işlerin helâl olması için namazdan çıkarken meleklerle selâm vermek gerektir.

Bu selâm, sizin güzel ilhâmınız ve duanız yüzünden ihtiyârımla şu namazı kıldım demektir.

Suçtan sonra da tutar, İblise lanet edersin. Çünkü bu eğriliğe onun yüzünden düştün.

Şeytanla melek, gayb perdesi ardında gizlice bu kötülükle iyiliği sana gösterir.

Fakat gözünün önünden gayb perdesi kalktı mı seni hayra, şerre sevk edenlerin yüzlerini görürsün.

Onların sözlerinden, gizlice söz söyleyenlerin bunlar olduğunu tanırırsın.

Şeytan, ey tabiat ve ten tutsağı der, ben bunu sana gösterdim, fakat zorlamadım ki.⁴⁶⁸

Melek de, ben sana, bu neşe yüzünden gamın artar demedim mi ?

468 “İş bitirdikten sonra şeytan onlara şöyle dedi: “Allah size gerçek va’detti, ben de size va’dettim ama ben sözümünden caydım! Benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Sadece sizi davet ettim. Siz de benim davetime koştunuz. O hâlde beni kınamayın, kendi kendinizi kınayın! Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Ben, önceden beni Allah’a ortak koşmanızı da tanımamıştım zaten. Doğrusu zâlimler için acı bir azap vardır!” 14 İbrahim 22.

Falan günde ben sana şöyle demedim mi? Cinler yolu, o tarafa giden yoldur.

Biz, senin canına dostuz, ruhuna ruhtar katarız. Senin babana ihlâsla secde etmişiz.

Şimdi de sana hizmet etmekte, hizmet edilme yoluna seni çağırmadayız.

Bu şeytanlar, babana da düşmandı.⁴⁶⁹ “Secde edin” emrine uymadılar.

Fakat sen ona uydun da bizi dinlemedin. Hizmet haklarımızı tanımadın bile.

Şimdi biz de meydandayız, onlar da. Sözümüzden, sesimizden tanı, gör, der.

Gece yarısı dosttan bir sır duydun, onun söz söyleyişini işittin mi, sabahleyin söz söyleyenin o dost olduğunu anlarsın.

Geceleyin iki kişi, sana haber getirirse sabahleyin ikisini de seslerinden tanırsın.

Geceleyin aslan ve köpek seslerini duysan karanlıkta yüzlerini görmezsin ama,

469 “Şeytanın adımlarını izlemeyin; çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır.” 2 Bakara 168, 208; 6 En'âm 142. “Şeytan, sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman tutun. O, taraftarlarını alevli ateşin halkından olmağa çağırır.” 35 Fâtır 6.

Gündüz olunca yine bağırdıkları zaman aklınla o sesleri ayırt eder, hangi hayvanlara ait olduğunu anlarsın.

Hâsılı şeytanla ruh, sana kötülüğü ve iyiliği gösterirler. Her ikisi de ihtiyârın olduğuna delildir.

Bizde bir gizli ihtiyâr vardır, iki şey gördün mü, artar, harekete gelir.

Hocalar, çocukları döverler, hiç kara taş terbiye kabul eder mi?

Hiç taşa yarın gel, gelmezsen seni kötü bir surette cezalandırırım der mi?

Hiç akıllı adam, bir toprak parçasını döver, bir taşı azarlar mı ?

Akıl bakımından cebir, kadere inanmamaktan da daha rezilce bir iştir. Çünkü Cebrî olan, kendi duygusunu inkâr ediyor demektir.

Kaderi inkâr eden hiç olmazsa duyguyu inkâr etmiyor. Oğul, Tanrı işi, duyguya sığmaz ya.

Fakat Ulu Tanrı'nın işini inkâr edense âdeta delilin delâlet ettiği şeyi inkâr ediyor demektir.

Kaderi inkâr eden, duman vardır da ateş yoktur, kandilin ışığı, hiçbir ışık olmaksızın aydındır demektir.

Cebri ise ateşi görür de inadına ateş yok der.

Ateş, eteğini tutuşturur, yakar, yine ateş yoktur der. Karanlık, eteğini dolaştırır, yere kapaklanır, yine karanlık yok eder.

Hâsılı bu Cebir davası, Sofistliktir. Onun için de Tanrı'yı inkâr ediştten beterdır.

Tanrı'yı inkâr eden, âlem vardır, Tanrı yoktur. Yârabbî diyene icâbette bulunamaz, yoktur ki der.

Hâlbuki bu, dünya hiç yoktur der. Sofist, tereddütler, ıstıraplar içindedir.

Bütün âlem, ihtiyarı ikrar eder, emrin nehyin, şunu getir, onu getirme demenin hak olduğunu söyler de,

O, daima emir ve nehiy yoktur. Yapılan işler, dileğimizle değildir deyip durur.

Arkadaş, duyguyu hayvan bile ikrar eder. Fakat bu husustaki delil, pek incedir.

Zira biz, ihtiyarımızı duyarız. Bize bir işi teklif etmek, yerindedir.

Bir şey dileyerek yapıp yapmamak yahut zorda kalmak, öfke, dayanıp hoş görmek, tokluk ve açlık gibi vicdani idrâk, sarıyı o kırmızıdan fark etmek, küçüğü büyükten, acıyı tatlıdan, miski pislikten, dokunma duygusu ile katıyı yumuşaktan, sıcaklığı soğuktan, yakıcıyı, çok sıcak şeyden, yaşı kurudan ve yine dokunarak duvarı ağaçtan ayırt etme gibi duygu yerine kaimdir. Şu halde vicdanî anlayışı inkâr eden, duyguyu inkâr eder, hattâ bundan da beterdır. Vicdani an-

layış, duygudan daha açıktır. Çünkü duyguyu bağlamak ve duymadan menetmek, duygunun meydana geleceği yolu bağlamak mümkündür. Fakat vicdanî anlayışı menetmenin imkânı yoktur. Akıllıya bir işaret yeter.

Vicdanî anlayış, duygu yerine kaimdir. Her ikisi de bir arktan akar.

Onun için bu anlayışa yap, yapma diye emir etmek, nehiyde bulunmak, onunla maceralara girişmek, söyleşmek yerindedir.

Yarın bunu yahut onu yapayım demek ihtiyara delildir güzelim.

Yaptığın kötülük yüzünden pişman olman da ihtiyarına delâlet eder, demek ki kendi ihtiyarınla pişman oldun, doğru yolu buldun.

Bütün Kur'ân, emirdir, nehiydir, korkutmadır. Mermer taşa kim emir verir, bunu kim görmüştür?

Akıllı bilgili adam, toprak parçasına, taşa hükmeder mi?

Ey ölümler, âcizler, böyle yapın, şöyle edin dedim, neden yapmadınız der mi?

Akıl, tahta parçasına taşa hükmeder mi? Akıl sahibi, resme,

Be hey eli bağlı, ayağı kırık yiğit, mızrağı al; da savaşa gel diye el atar, buyruk yürütmeye kalkar mı?

Peki... Yıldızları ve gökyüzünü yaratan Tanrı nasıl olur da bilgisizce emir ve nehiyde bulunur?

Kulda ihtiyar yoktur diye Tanrı'dan güya âciz ihtimalini gidermeye kalkıştın ama onu cahil, ahmak ve aptal yaptın.

Kader yoktur, kul, kendi ihtiyarıyla iş yapar demekte hiç olmazsa aciz yoktur, hattâ olsa bile cahillik, acizlikten beterdir.

Allah'tan başkasında ihtiyar yoksa ne hakla suçluya kı-zıyorsun?⁴⁷⁰

Buraya kadarki çok örnekli ve çok yönlü açıklamalarda tahta, taş, ölü gibi cansız şeylere emirler verilmediği; iyiyi kötüyü ayırt eden akıllı ve canlılara emirler verildiği, bunun da ihtiyara/dileme gücüne delalet ettiği ve kişinin ihtiyarı ile yapıp ettiklerinden sorumlu olduğu, onların sonuçlarına katlanacağı açık bir şekilde anlatıldı.

Aşağıdaki ifadelerde ise konu ile ilgili bir takım yanlış anlamalara dikkat çekilmektedir. Bu meyanda “Allah'ın dediği olur... O, dilelse olur, dilemezse olmaz... Kaderi kalemler yazdı, mürekkepler kurudu...” gibi sözlerin asla kişiyi sebepleri terk etmeye, tembellik ve atâlete götürmemesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Mademki görmüyorsun; Allah'ın cebrinden bahsetme! Görüyorsan hangi gördüğünün nişanesi?

Hangi bir işe meylin varsa o işte kendi kudretini apaçık görür durursun;

470 Mesnevî, V, 2967-3034.

Hangi işe meylin ve isteğin yoksa... Bu, Allah'tandır diye kendini Cebrî yaparsın!

Peygamberler, dünya işinde Cebrîdirler, kâfirler de ahiret işinde.

Peygamberlerin, ahiret işinde ihtiyarları vardır, cahillerin de dünya işinde.

Zira her kuş, kendi cinsinin bulunduğu yere gider, bedeni, geride uçmaktadır, canı daha tez, daha ileri gitmekte!⁴⁷¹

“Allah, neyi dilediyse o oldu”⁴⁷² hadîsinin mânâsı. Yâni dilek, onun dileğidir, onun rızasıdır. Onun rızasını arayın.

Başkalarının hışmından, başkalarının reddetmesinden gönlünüz daralmasın. Hadîsteki “Kâne / oldu” sözü mâzîdir ama

Tanrı işinde geçmiş, gelecek yoktur. Çünkü “Tanrı yanında ne sabah vardır, ne akşam.”

Kulun “Tanrı, ne dilediyse o oldu” demesi, o işte tembel ol demek için değildir.

Bu söz, kalbini sağlam tutup çalışmaya teşviktir. O hizmette daha fazla gayrette bulun, o işe daha fazla alış ve sarıl demektir.

471 Mesnevî, I, 634-639.

472 Ebû Dâvûd, Edeb 101.

Sana, adamım, ne dilerse dile. İşin iş, dilediğin şey, dilediğin gibi olacak deseler.

O zaman tembellik etsen de caizdir. Çünkü ne dilerse olup bitecek.

Fakat “Tanrı, neyi dilediyse o oldu.” Hüküm, mutlak ve ebedî olarak onundur derlerse,

Neden o işe yüzlerce adam gibi sarılmaz, kulcasına o işin etrafında dönüp dolaşmazsın?

Vezir, neyi dilerse o olur. Alıp tutmada hüküm onun hükümü derlerse.

Derhal yüz adammışsın gibi onun etrafında dönüp dolaşır, başına ihsan ve lûtuflar dökmesi için elinden geleni yapmaya mı kalkışırsın;

Yoksa vezirden, vezirin köşkünden kaçıp gider misin? Bu son hareket, onun yardımını, lutfunu aramak değildir ki.

Sen, bu sözü ters anladın da tembelleştin, anlayışına ters bir hal oldu, akim karıştı gitti.

Emir, o filân efendinindir demek, ne demektir? Sakın ha, ondan başkasıyla az düş kalk.

Onun başına dön dolaş. Emir, onun emri, düşmanı o öldürecek, dostun canını o kurtaracak.

O ne dilerse ancak ona nail olabilirsin. Onun için onun yanına az gitme, onu kaybetme, onu seç demektir.

Mademki hüküm, onun hükmü, onun yanına uğrama, onun etrafında dönüp dolaşma da amel defterin kapkara, yüzün sapsarı olmasın demek değildir.

O sözü, te'vil etmek gerektir ki seni kızıştırsm. Ümitlendirsın, çevik bir hale getirsın, âr ve haya sahibi etsın.

Eğer sana gevşeklik verirse bil ki bu, seni başka bir hale sokuyor, tevil değildir.

Bu söz, seni gayrete getirmek, ümitsizleri iki ellerinden tutmak için gelmiştir.

Kur'ân'ın mânasını, ancak Kur'ân'dan yahut da heva ve hevesini ateşe vurmuş,

Kur'ân'ın huzurunda alçalmış, kurban olmuş, ruhu, Kur'ân kesilmiş adamdan sor.

Bir yağ, tamamıyla güle feda olur, gül kesilirse ister onu yağ diye kokla, ister gül diye!

“Kalem olacak şeyleri yazdı, mürekkebi bile kurudu” demek de buna benzer. Yani “Kalemin mürekkebi kurudu, ibadetle günah bir değildir, emin oluşla hırsızlık ediş bir değildir. Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu, şükürle nankörlük bir değildir. Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu, şüphe yok Tanrı, ihsan sahiplerinin ecrini zayı etmez”, bunları yazdı da kurudu demektir.

“Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu” sözü de insanı, en önemli işe teşvik etmek içindir.

Şu halde kalem, herkesin işine lâıyk olan mükâfat ve mücazâtı yazmıştır.

Eğri gidersen kalem de sana eğri yazar. Doğru gelersen kalem de kutluluğunu artırır.

Zulmedersen kötüsün, gerisin geriye gittin. Kalem bunu yazdı ve mürekkebi kurudu. Adalette bulunursan saadete erersin, kalem bunu yazdı, mürekkebi bile kurudu.

Elinle hırsızlık edersen cezasını çekersin. Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu. Şarap içersen sarhoş olursun. Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu.

Reva görür müsün ki Tanrı, işten kalsın, hiçbir şey yapmasın.

İş, benim elimden çıktı, bir şey yapamam artık. Benim yanıma bu kadar gelme, bu kadar sızlanma desin,

“Kalem kurudu” sözünün mânası, benim yanımda adaletle sitem bir değildir.

Ben, hayırla şerrin arasına bir fark koydum. Kötüyle daha kötüyü de ayırdım demektir.

Bir zerre bile sende edep ve hayâyı artırsa, dostunda bir zerre daha edepli olsan bil ki bu, Tanrı'nın lütfudur, ihسانıdır.

O bir zerre, senin kadrini artırır. O bir zerre, harice dağ gibi ayak basar.

Bir padişah olsa da onun yanında emin kişiyle zalimin bir farkı olmasa.

Onun kendisini reddedeceğinden korkup titreyenle onun işini kınayanı.

Fark etmese, yanında ikisi de bir olsa bu adam, padişah değildir. Kara toprak, o adamın başına!

Bir zerre bile senin çalışmanı artırsa Tanrı terazisinde tartılır.

Hâlbuki bu padişahların önünde can çekişip durursun. Çünkü bunlar, hıyanetle hakikati bilmezler, haberleri bile yoktur.

Bir kovucunun sözüyle yıllarca süren hizmetini zayi ediverdi.

Fakat her şeyi duyan, her şeyi gören bir padişah, kovucuların sözlerine aldırılmaz bile.

Bütün kovucular, ondan ümitlerini keser, meyus olurlar. Fakat bize geldiler, kovuculuk ettiler mi onlara bağlılığımız artar.

Padişaha, bizim önümüzde nice kovuculukta bulunurlar, cefakârlıklarımızı söylerler. Yürü, artık kalem kurudu, az vefakâr ol derler.

“Kalem yazdı, mürekkebi kurudu” sözünün mânası, cefa ile vefa birdir demek değildir.

Cefaya karşılık cefa.. Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu. O vefaya karşılık da vefa.. Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu demektir.

Af vardır, fakat ümit parlaklığı nerde ki kul, Tanrı'dan çekinmeyle yüzü ak olsun?

Hırsız af edilse bile canını kurtarır. Fakat nerde vezir ve hazine emini olacak?

Ey din emini, ey Tanrı'ya mensup er, gel ki her taç, her bayrak, eminlikten meydana gelir!

Padişahın oğlu bile olsa da hainlikte bulunsa padişah, bil ki onun başını bedeninden ayırır.

Fakat Hintli bir kara köle vefada bulunsa devlet ve ikbale erişir, ömrü artar.

Ne kölesi? Hatta bir kapının köpeği bile vefada bulunsa sahibinin gönlünde ona karşı yüzlerce rıza vardır.

Bu yüzden köpeğin, ağzını bile öper. Artık var kıyas et, kapısındaki aslan, vefakârlık etse ona neler yapmaz?

Yalnız hırsız, kulluklar eder, doğruluğu, cefayı kökünden çekip sökerse..

Hani yol kesen Fudayl⁴⁷³ gibi. O da oyununu iyi oynadı; bir adam gibi değil, on adam gibi tevbeye sarıldı.. Bu çeşit hırsız da yücelir, devlete erer.

473 Hicri 187 yılında Mekke'de vefat eden Fudayl, yol kesip kervan soyan bir kişi iken bir gece yolda bir adamın "İman edenlerin Allah'ın Zikri ve Hak'tan inen âyetlerle kalplerinin yumuşayıp tamamen boyun eğme zamanı gelmedi mi?" (57 Hadîd 16) âyetini okuduğunu duyar, Yâ Rabbi o an geldi deyip tevbe eder, Sâlih bir kişi olur. Bkz. Gölpınarlı, Mesnevî ve Şerhi, V, 486.

Nitekim büyücüler, sabır ve vefalarıyla Firavun'un yüzünü kararttılar.

Evvelce yaptıkları suça karşılık ellerini, ayaklarını feda ettiler. Bu iş, yüzlerce yıl ibadette bulunmaya benzer mi hiç?

Sen, elli yıl ibadette bulunur, kulluk edersin ama nerden böyle bir doğruluğu elde edeceksin?⁴⁷⁴

Başına gelen bütün felaketler, belalar senin kendi edepsizliğindendir.⁴⁷⁵

Ey Yusuf'ların derilerini paralayan, eğer seni de bir kurt paralarsa, bunu kendinden bil.⁴⁷⁶

Yol kesen bir eşkıya olan ve on kişiye bedel bir güce sahip olan Fudayl'ın tevbe ederek Salih bir kişi olması... Firavun'un gözde adamları olan ve o güne kadar pek çok kişinin sapkınlığına sebep olan sihirbazların, canları pahasına tevbe edip iman etmeleri... Büyük mertebede olan insanların, sahip oldukları o makamları kendi ihtiyar, gayret ve çabalarıyla elde ettiklerinin açık delilidir. O büyük çaba ve gayret sahiplerine, niyet, irâde ve gayretleri doğrultusunda Yüce Allah da yardım etmiş, onların yollarını kolaylaştırmış, gerektiğinde tacı tahtı terk etmelerini, maldan ve candan geçmelerini onlara müyesser kılmıştır.

Mevlânâ, çalışıp çabalamanın gereği hakkında da şunları söyler:

Ey dar düşünceli! Senin ayağın da bağdan kurtulmuş değil. Sen de gördün ki, hareketlerimiz, gidiş gelişlerimiz adeta bir sır. Fakat

474 Mesnevî, V, 3109-3165.

475 4 Nisâ 79.

476 Mesnevî, V, 3179-3180.

şu da bir gerçek ki, **harekette bereket vardır**. Hareket ile maneû tutukluk gider, insan ferahlar. Kaynak suyu, ırmak suyu, hareket ettikleri için, durgun sulardan üstün tutulurlar. Akarsular, çer çöpü alır götürür, arınırlar.⁴⁷⁷

Rızık, kazançla, zahmet ve meşakkatle elde edilir. Herkes bir sanat, bir iş tutturmuş, rızıkını öyle elde eder.

Rızıkları, sebeplerine yapışarak elde edin... Evlere kapılarından girin denmiştir.⁴⁷⁸

O zamanlarda Allah elçisi, padişah ve sultan, hünerlere sahip olan Davut Peygamber'dir.

Yine de bu kadar yüceliğe, bu kadar naz ü naime sahip olduğu, dostun inâyetleri onu seçmiş olduğu halde çalışıyor.

Mucizelerin haddi, hesabı yok, ona ihsan dalgaları, birbiri üstüne gelip duruyor.

Âdem Peygamber'den bu zamana kadar öyle güzel sesli kimse gelmedi.

Her vaazında iki yüz kişi ölmekte... Güzel sesi insanları candan etmekte.

Aslanlar, ceylânlar va'zına gelmekte... Ne onun bundan haberi var, ne bunun ondan!

477 Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri, 253. rubâi.

478 2 Bakara 189.

Sesine dağlar da ses veriyor, kuşlarda. Onun davetine ikisi de mahrem.

Onun, bunun gibi ve daha buna benzer yüzlerce mucizeleri var. Yüzünün nuru, cihetlere sığmıyor, bütün cihetleri de kaplamış.

Bunca yücelikle beraber Allah, onun bile rızkını çalışmadan veriyor. Rızıklanması çalışmasına bağlı.⁴⁷⁹

Bunca yüceliğine rağmen zırh yapmadıkça, zahmet çekmedikçe rızkı gelmiyor.

Hâlbuki sen böyle bayağı ve perişan bir halde kalmış, evinin bucağına kapanmış, feleğin kahrına uğramış kalmışsın.⁴⁸⁰

Yaptığı yanlışları örtmek için, her şey Allah'tandır⁴⁸¹ âyetini okuyarak savunma mekanizması geliştirenlere de şu ibretli hikâye ile cevap verir:

“Kendi nefsinin azarlamak ve âlemi ondan kurtarmak da Allah tarafındandır. Şöyle ki: Adamın biri zerdali ağacının meyvesini silkip yiyordu. Bahçe sahibi ona, ‘Allah’tan korkmuyor musun, deyince adam şöyle cevap verdi:

‘Neden korkayım, ağaç Allah’ın, ben de Allah’ın kulumum. Allah’ın kulu, Allah’ın malından yiyor.’

479 “Davud’a, sizi, savaşın şiddetinden korumak için zırh yapmayı öğretmiştik. Ama siz şükrediyor musunuz ki?” 21 Enbiyâ 80; 34 Sebe’ 11.

480 Mesnevî, III, 1465-1477.

481 4 Nisâ 78.

Bahçe sahibi, dur, sana bunun cevabını vereyim diyerek bir ip getirdi ve adamı ağaca bağladı. Adam, Allah'tan korkmuyor musun, diye feryat ettikçe onu bir güzel dövdü ve şöyle cevap verdi:

'Neden korkayım, sen Allah'ın kulusun, bu da Allah'ın sopası. Allah'ın sopasını, Allah'ın kuluna vuruyorum!'

Netice şu ki: Âlem bir dağa benzer. İyi ve kötü olarak ne dersin, aynısını dağdan işitirsin. Ben iyi söyledim, dağ kötü cevap verdi diyemezsin. Zira bülbül dağa karşı öttüğünde, dağdan karga, eşek yahut insan sesi gelmez. Eğer dağdan eşek sesi geliyorsa, bil ki sen eşek sesi çıkardın!"⁴⁸²

"Allah'ın irâdesi, bizim ihtiyarımızı meydana getirmiştir. Emir, ancak ihtiyara dayanır. Her mahlûkun, ihtiyarsız gibi görünen muktedir bir hâkimi vardır.." ⁴⁸³

Ve Mevlânâ konuyu şöyle bağlar:

Hakk'ın yaptıklarını da gör, bizim yaptıklarımızı da. Her ikisini de gör ve bizim yaptığımız işler olduğunu bil, zaten bu meydanda.

Ortada halkın yaptığı işler yoksa her şeyi Hak yapıyorsa, şu halde kimseye "bunu niye böyle yaptın" deme!

Allah'ın yaratması, bizim yaptığımız işleri meydana getirmektedir. Bizim işlerimiz, Allah işinin eserleridir.⁴⁸⁴

482 Mevlânâ, *Fîhi Mâfih*, s, 233-234; Mesnevî, V, 3077-3087.

483 Mesnevî, V, 3088-3089.

484 Mesnevî, I, 1480-1482.

Ey oğul! Allah, her şeyi bilir, kavrar.. O'nun bir işi yapması, o anda diğer bir işi yapmasına mâni olamaz.

Şeytan, Cenab-ı Hak'ka "Sen azdırdın beni"⁴⁸⁵ dedi; o alçak ifrit, kendi işlediği günahı gizledi.

Âdem ise "Biz kendimize zulmettik"⁴⁸⁶ dedi; bizim gibi Hakk'ın filinden gafil değildi;

Günah ettiği halde edebe riâyet ederek Allah'a isnat etmedi. Allah'ın halk ettiğini gizledi. O suçu kendi üstüne aldığı anda ihsana nail oldu, affedildi.

Âdem, tevbe ettikten sonra Allah, "Ey Âdem! O suçu, o mihnetleri, seni de ben yaratmadım mı?"

O benim takdirim, benim kazam değil miydi; özür getirirken niye onu gizledin?" dedi.

Âdem "Korktum, edebi terk etmedim" deyince Allah, "İşte ben de onun için seni affettim" dedi.⁴⁸⁷

Hayrı yaratan da şerri yaratan da Allah olduğu hâlde, bu edebin gereği olarak Kur'ân'da kötülükler çoğu zaman şeytana yahut insana isnat edilmiştir. Birkaç örnek verecek olursak, Hz. Âdem ile eşinin aldatılması ile ilgili olarak ***"Şeytan, o ikisini kaydırdı.."***⁴⁸⁸ Uhud savaşında yerlerini terk eden askerler için ***"İşledikleri bazı***

485 7 A'râf 16; 15 Hıcr 39.

486 7 A'râf 23.

487 Mesnevî, I, 1488-1493; VI, 404-406..

488 2 Bakara 36.

hatalar yüzünden şeytan onları yerlerinden kaydirmıştı..⁴⁸⁹

Hz. Yusuf'un zindandaki unutmaması ile ilgili olarak ***“Şeytan ona Rabbini anmayı unutturdu.”***⁴⁹⁰ Hz. Mûsâ'nın yol arkadaşının gördüklerini ona söylemesi hakkında ***“Bunu bana ancak şeytan unutturdu”***⁴⁹¹ Hz. Mûsâ'nın bir kişinin ölümüne sebep olması üzerine ***“Bu, şeytanın işidir”***⁴⁹² Münafıklarla ilgili olarak ***“Şeytan onları etkisi altına aldı ve Allah'ı anmayı onlara unutturdu”***⁴⁹³ Hz. Eyyûb'un hastalığı ile ilgili olarak ***“Gerçekten şeytan bana eziyet ve yorgunluk verdi”***⁴⁹⁴ buyrulmuştur. Fakat burada dikkatimizi çeken husus, şeytan sebep olduğu için sorumlu olsa da, meydana gelen bu işlerde asıl sorumlu olan her zaman insanın kendisi olmuştur.

Yapılan işin gayb âleminde eserleri doğar, o meydana gelen eserler, halkın hükmüne tâbi değildir.

Onların bize nispeti varsa da hepsi, ancak tek Allah tarafından yaratılmıştır.

Meselâ Amr'a Zeyd bir ok atar; o ok, Amr'ı kaplan gibi yaralar.

Yara, bir yıl kadar Amr'ın vücudunda ağrılar, sızılar meydana getirir. O dertleri, Hak yaratmıştır, insan değil.

Oka hedef olan Amr, o anda korkudan ölürse, yahut ölümüne kadar bedeninde yaralar, bereler vücuda gelir de,

489 3 Âlu Imrân 155.

490 12 Yûsuf 42.

491 18 Kehf 63.

492 28 Kasas 15.

493 58 Mücâdele 10.

494 38 Sâd 41.

O ağırlardan, o illetlerden ölürse Zeyd'e; ilk sebepten, ok attığından dolayı katil de!

Hepsi, Allah'ın icadı ise de o ağırları Zeyd'e nispet et!

Ekin ekmek, nefes almak, tuzak kurmak, çiftleşmek de böyledir. Onların sesleri hep Hakk'a mutîdir (eken, nefes alan, tuzak kuran, çiftleşen kuldur; bitiren, yaşatan, tuzağa düşüren, doğurtan yahut bunların aksini meydana getiren Hak'tır).⁴⁹⁵

Halbuki kaza ve kader haktır, ama kulun çalışması da hak. Kendine gel de koca şeytan gibi kör olma.

İki iş arasında tereddütte kalıyoruz. Hiç ihtiyarımız olmasa bu tereddüt olur mu?

İki eli, iki ayağı bağlı olan adam bunu mu yapsam onu mu, der mi?

Denize mi dalsam, yücelere mi uçsam diye hiç tereddüde düşer mi?

Musul'a mı gitsem, yoksa büyü öğrenmek için Babil'e mi diye düşüncelere kapılır mı?

Şu halde tereddüt, bir kudrete delâlet eder. Böyle olmasa tereddüde düşenin bıyığına gülerler.

Yiğidim, kadere az bahane bul! Nasıl oluyor da suçunu başkalarına yükletiyorsun?

495 Mesnevî, I, 1661-1669.

Zeyd, kana girsin, cezasını Amr çeksin... Amr, şarap içsin, Ahmet dayak yesin, bu olur mu?

Kendi etrafında dolan, kendi suçunu gör. Hareketi güneşten bil, gölgeden bilme.

Bir beyin bile ceza vermesi yanlış olmuyor, o gözü açıker, düşmanı biliyor.

Bal şerbeti içersen başkasına humma gelmiyor. Gündüzün çalışıyorsun, akşamleyin ücretini başkası almıyor.

Neye çalıştın da zararını, faydasını görmedin? Ne etkin de devşirme vakti onu biçmedin?

Canından, teninden doğan işin, çocuğun gibi gelir, senin eteğini tutar.

Yaptığın işe gayb âleminden bir suret verirler. Hırsızlık için darağacı kuruyorlar mı?

Darağacı hırsızlığa benzemez ama gaypları bilen Allah'ın meydana getirdiği bir örnektir.

Allah, şahsın gönlüne, adalet için şöyle bir suret düz diye ilhamda bulunur.

Sen de bilir, anlarsın ki bu, bu işin karşılığı. Yoksa adalet sahibi olan Allah takdiri, insana yaptığına uygun olmayan cezayı nasıl olur da verir?

Hâkim bile bunu seçer, bu çeşit hareket ederken bu hâkimlerin en doğru ve adaletli hüküm vereni olan Allah, nasıl hükmeder? Düşün artık.

Arpa etkin mi, arpadan başka bir şey bitmez. Borcu sen verdin kimden rehin istiyorsun ki?

Suçunu başkasına yükleme. Aklını yaptığın işin cezasına ver, kulağını o yana aç...

Suçu kendine bul, tohumu sen ektin. Allah'ın vereceği ceza ve adaletle uzlaş.

Zahmetin sebebi kötülük etmektir. Kötülüğü yaptığın işlerde gör, talihimden deme.

Her şeyi talihten bilmek, insanı şaşır eder. Köpeği samanlıkta uyutur, tembel bir hâle sokar.

Civanım kendi nefsinin suçlu bul da adaletin verdiği ceza-yı az kına.

Ercesine tevbe et, yola baş koy. “Kim bir zerre kadar iyilik yahut kötülük etse mükâfat ve mücazatını görür.”⁴⁹⁶⁴⁹⁷

Buraya aldığımız bu beyitlerden de anlaşılacağı üzere *Mevlânâ*, kaza-kader, irâde ve tevekkül konuları üzerinde fazlasıyla durmuştur. O, kafaların karışık olduğu bir dönemde bu konuları farklı seviyelerde bulunan çeşitli kesimlerin anlayabileceği şekilde açıklamaya çalışmış, hayatın içerisinden çok değişik ve canlı örneklerle konuyu somutlaştırmaya çalışmıştır. Tabii ki bu açıklamalarını öncelikle konu ile ilgili âyet ve hadislerle temellendirmeyi de ihmâl etmemiştir. Onun konuyu anlatırken verdiği örnekler, çok geniş bir yelpaze oluştururlar. Şöyle ki o, peygamberlerin hayat hikâyelerinden, Allah dostlarının yaşadığı olay ve söyledikleri sözlerden, şeytanın sözlerinden, hayvanların hayatından, insanın gelişim aşamalarından

496 99 Zilzâl 7-8.

497 *Mesnevî*, VI, 407-431.

(çocukluk, ihtiyarlık gibi), farklı konumdaki insanlar arası ilişkilerden (efendi-köle, yönetici-yönetilen, yolcu, bahçıvan, katil, hırsız ve sarhoşların hayatlarından), insanların kullandıkları eşyalardan (ney, kalem, kâğıt, gergef, ok, yay, ilaç vb), tabiatın içindekilerden (dağ, taş, rüzgâr, yağmur vb), mahkemede hâkimin hüküm vermesinden, tarlada çiftçinin toprağı ekip biçmesine varıncaya kadar pek çok konuya değinir.

Mevlânâ'nın yaşadığı devir gibi, işgal, istilâ, kan ve göz yaşlarıyla dopdolu bir dönem yaşayan millî şairimiz Mehmet Akif de karmakarışık akılları uyarmak, meyûs gönülleri ümitlendirmek, durgun kişileri harekete geçirmek için, aynı bağlamda şunları söyler:

*Kadermiş, öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru;
Belanı istedin, Allah da verdi... Doğru bu.*

*Talep nasılsa, tabiî netice öyle çıkar,
Meşiiyetin sana zulmetmek ihtimali mi var?*

*“Çalış, dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!*

*Sonra bir de tevekkül sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin maskaraya!*

*Bırak çalışmayı, emret, oturduğun yerden,
Yorulma, öyle ya Mevla ecir-i hasın iken!*

*Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,
Birer birer oku tekmil edince defterini;*

Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir.
Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!

Çoluk çocuk sürünürmüş aç kalacak...
Huda vekî-i umûrun değil mi? Keyfine bak!

Onun hazine-i in'amı kendi veznendir!
Havale et ne kadar masrafın olursa... Verir!

Silahlı kullanan Allah, hududu bekleyen O;
Levazımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!

Çekip kumandası altında ordu ordu melek;
Senin hesabını küffarı hâk-sâr edecek!

Başın sıkıldı mı kâfi senin o nazlı sesin:
"Yetiş" de, kendisi gelsin, ya Hızr'ı göndersin.

Evinde hastalanan varsa, borcudur: bakacak;
Şifa hazinesi derhal oluk oluk akacak.

Demek ki: her şeyin Allah... Yanaşman ırgadın O;
Çoluk çocuk O'na ait: Lalan, bacın, dadın O;

Vekil-i harcın O; kâhyan, müdir-i veznen O;
Alış seninse de mesul olan verişten O;

Denizde cenk olacakmış... Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lazım imiş... Askerin, kumandanın O;

Köyün yasakçısı; şehrin de baş muhassılı O;
Tabib-i aile, eczacı... Hepsi hasılı O;

Ya Sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu
Biraz da saygı gerekir ne saygısızlık bu!

Hüda'yı kendine kul yaptı kendi oldu Hüda;
Utanmadan da tevekkül diyor bu cürete... Ha!

...

Senin bu kopkoyu şirkin, sığar mı imana?
Tevekkül, öyle tahakküm demek mi Yezdân'a?

Kimin hesabına inmiş, düşünmüyor Kur'ân...
Cenab-ı Hak çıkacak, sorsalar muhatap olan!

Bütün evâmire ilan-ı harb eden şu sefîh,
Mükellefiyeti Allah'a eyliyor tevcîh!

Görür de hâlini insan, fakat bu derbederin;
Nasıl günahına girmez tevekkülün kaderin?

Sarılmadan en ufak bir işinde esbâba,
Muvaffâkıyete imkân bulur musun acaba? ⁴⁹⁸

"Leyse li'l-insani illa mâ seâ"⁴⁹⁹ derken Hüdâ,
Anlamam hiç, meskenetten sen ne beklersin daha?

Dauran artık kârbânın (kervanın) arkasından durma, koş!
Mahvolursun bir dakikan geçse hatta böyle boş."

498 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s.215-216.

499 "İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur?" 53 Necm 39.

....

“Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!
Bunların hakkında bilmem bir bahanen var mı? Dur!

Masivâ bir şey midir, boş durmuyor Hâlik bile:
Bak tecelli eyliyor bin şe'n-i gûnâgûn (çeşit çeşit iş) ile.

Ey, bütün dünya ve mâfihâ (içindekiler) ayaktaiken, yatan!
Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah'tan utan!”⁵⁰⁰

Bir baksana: Gökler uyanık, yer uyanıktır;
Dünya uyanırken uyumak maskaralıktır!⁵⁰¹

“Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hükmüne râm ol!
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.”⁵⁰²

500 Mehmet Akif, *Safahât*, s, 21.

501 Mehmet Akif, *Safahât*, s, 178.

502 Mehmet Akif, *Safahât*, s, 392. Elimizdeki Safahat metinlerinde ilk misra 'Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete ram ol!' şeklinde ise de bunun doğrusunun 'hükmüne ram ol' şeklinde olduğu Kemal Edib Kürçüoğlu gibi yetkin kişilerce belirtilmiştir. Bkz. A. Osman Koçkuzu, 'Mektuplar', Tasavvuf Dergisi, Ankara 2002, Sayı IX, s, 21.

Sonuç

Biz Müslümanlar kadar kendi değerlerine yabancı olan yahut değerlerinin kıymetini bilmeyen, değerlerini iç eden, istismar eden ve onları yerli yerince kullanarak lâyıkıyla değerlendiremeyen başka bir toplum yoktur desek, yeridir. Bu gerçeğin tabii bir sonucu olarak pek çok değer gibi *Hz. Mevlânâ* da kimi çevrelerce istismar konusu yapılabilmiş; kimi çevrelerce de görmezden gelinmiştir.

Bu bilgisizlik ve kayıtsızlık *Hz. Mevlânâ*'yı doğru bir şekilde tanımama, onu ve mesajını anlayamama, onunla ilgili olmayan söylem ve davranışları ona mâl etme sonucuna götürmüştür. Bu, ya ona ve söylemlerine bütüncül bir yaklaşımla yaklaşmaktan yahut da herkesin kendi bakış açısına göre ona bakıp kendi *Mevlânâ*'sını onda bulmaya çalışmasından kaynaklanmıştır. Sonuçta *Mevlânâ*'yı anlamayan yahut eksik ve yanlış anlayan, onu istismar eden, onun gerçek veçhesini gizlemeye çalışan, kendi emelleri doğrultusunda onu kullanan, onu ve mesajını buharlaştıran, yahut da bunca eserleri, geniş insan kitleleri üzerindeki derin etkilerine rağmen onu görmezden gelen gürûhlar zuhûr etmiştir.

Yaptıklarından ve söylediklerinden sorgulanamayacak olan, söylediği ve yaptığı her şeyde sayısız hikmetler olan Yüce Allah ve

O'nun koruması altında olan peygamberler dışındaki her insanın artıları yanında eksileri de olabilir. Bu yüzden bir kişiyi tümüyle kabul yahut tümüyle reddetmekten uzak durulmalıdır.

Bir düşünürü değerlendirirken, genellemelerden kaçınmak gerekir. Topluma ve tarihe mâl olmuş kişileri değerlendirirken bütüncül yaklaşım son derece önemli ve gereklidir. Doğru sonuçlar elde edebilmek için onların hayatlarını bir bütün olarak incelemek, eserlerini bir bütün hâlinde okuyup değerlendirmek şarttır.

Bir düşünürü, kendi dönemi ve yaşadığı şartlara göre değerlendirmek gerekir. *Mevlânâ*'nın yaşadığı dönem zorlu bir dönemdir. Belâların, sağanak sağanak insanların ve özellikle Müslümanların üzerine yağdığı bir dönem. İçerde ve dışarıda zulüm ve haksızlıkların kol gezdiği, ahlakî çözümlerin yaygınlaştığı bir dönemdir onun devri. O, böyle bir dönemde bir ilim, irfan ve gönül adamı olarak içerisinde yaşadığı topluma önderlik etmiş, olaylara bakışı, olaylar karşısında duruşu, onları yorumlayışı ile etrafına ışık saçmış, aydınlatmış ve ısıtmıştır.

Büyük insanlar, zor dönemlerin adamlarıdır. Onlar en zor şartlarda ayakta kalmasını becerebilmişler, ümitlerin tükendiği yerde ümit, ışıkların söndüğü anlarda ışık olabilmişlerdir. Gönül adamı, Dost insan Hz. *Mevlânâ* da yaşadığı dönemde olduğu gibi bugün de eserleri ve fikirleriyle insanlığı aydınlatmaya, gönülleri ısıtıp ısıtmaya devam etmektedir. Önemli olan onu doğru anlamak, günümüze taşımak, yaşamak ve yaşatmaktır.

İslâm'ın temel kaynaklarından beslenen, Kur'ân ve Sünnetle kendini, gönlünü, söz ve eylemlerini inşâ eden *Mevlânâ*, İslâm'ın birinci temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde anlaşılması ve hayata geçirilmesi için çırpınmış ve bunun için de eserlerinde hayatın içerisinde seçtiği pek çok örnek, temsil, hikmetli söz ve hikâ-

yeyi anlatmıştır. O, on binlerce beyti bunun için söylemiştir. Bunu yaparken onun derdi şiir söylemek değildir ve o *ilim için ilim, sanat için sanat* yapanlardan da değildir. İnsanlık sevdalısı bir gönül adamı olarak onun yegâne arzusu, gönülleri fethetmek, dost kazanmak ve böylece Hakk'ın rızasına ermektir. Nitekim o, düşmanlarına bile dost kalabilen dost insan olmuştur.

Hz. Mevlânâ'nın temel gâyesi çamur ve ruhtan oluşan insanı, çamurlaşmaktan, çamurlara saplanıp kalmaktan kurtarıp, ötelere ve yüceliklere taşımaktır. Bu konuda, dili, dini, etnik yapısı, mezhebi ve meşrebi ne olursa olsun, hangi seviye ve konumda bulunursa bulunsun, ne çeşit bir hayatın adamı olursa olsun, insan olan herkes onun muhâtabıdır ve onun için değerlidir. Onun gönlü, insanın bataklıkta kalmasına, dünya ve âhiretini cehenneme çevirmesine razı değildir. Onun çağrısı tüm insanlığa, tüm coğrafyalara ve tüm çağlardır.

O semâ'ya açtığı eliyle Yüce Allah'a bağlı olduğunu, gönlünü O'na açtığını ve O'nun ilahî hakikatleri ile beslendiğini söylerken; yere açtığı eliyle de insanlara erdem ve güzellikler saçmak istediğini söylemek ister. Yine onun bir ayağı her zaman Allah'ın dini İslâm üzerindedir ve ona bağlıdır sıkı sıkıya. Ama o, diğer ayağı ile tüm zaman ve coğrafyaları gezerek, her yere ve herkese ulaşmaya, ulaşabildiği yer ve çevrelere de hakikatleri ulaştırmaya çalışır. Mevlânâ'nın düşünce sistemini anlatmaya işte bu semâ' ve pergel metaforları yeter.

İşte onun asırlar öncesinden günümüze akan hikmet pınarlarından bir iki sızıntı:

“Göklerin nura gark olmaları, meleklerin nura gark olmaları, günahsız ve tertemiz olmaları nedeniyledir. Güneşin

tutulması, bir zamanlar meleklerin arasında olan şeytanın kovulması ise, küstahlık yüzündendir.”⁵⁰³

“Edeph sahibi olmayan kimse, Allah’ın lütfundan mahrumdur. Edebi olmayan kimse, yalnız kendisine kötülük etmez, o tüm âlemi bozar.”⁵⁰⁴

“Şehvet, neslin çoğalması için olmasaydı; Âdem, utançından kendini hadım ederdi.”⁵⁰⁵

“Şehvete düşkünlük, gönlü sağır, gözü kör eder. Sonunda eşek sana Yusuf, ateş sana nur gibi gözüdür.”⁵⁰⁶

“Eşeklik sıfatlarını takındıktan sonra, isterse yüz kandan olsun. Uçsan bile, ancak ahırda uçarsın.”⁵⁰⁷

“Akıllılar önceden ağlayıp inlerler. Sonradan başlarına vuranlar ise cahillerdir.”⁵⁰⁸

“Zarardan kurtulmak istiyorsan, işin önüne değil sonuna bak.”⁵⁰⁹

“İki gözünle önü ve sonu gör de, lanetli İblis gibi şaşkı olma.”⁵¹⁰

503 Mesnevî, I, 91-92.

504 Mesnevî, I, 79-80.

505 Mesnevî, V, 941.

506 Mesnevî, V, 1365.

507 Mesnevî, VI, 2999.

508 Mesnevî, III, 1622.

509 Mesnevî, VI, 1360.

510 Mesnevî, V, 1709.

“Canımız Hakka uymadıktan sonra, uyanıklık bile bize ayak bağıdır.”⁵¹¹

“Uyku ve uyanıklığımız, ölüm ve diriliş için iki tanıktır.”⁵¹²

Git iyilik yap. Zamane iyiliği bir. O, iyiliği iyilerden alır ancak.

Mal, variyet herkesten geri kalır, sen de bırakıp gideceksin onları. En iyisi mal yerine iyilik bırakmak!⁵¹³

Tam da *Mevlânâ* türbesinin kapısına yazılmayı hak eden şu *Mevlânâ* sözü ile yazımızı bağlayalım:

“Vefatımızdan sonra bizim türbemizi yerde arama! Bizim mezarımız âriflerin gönlüdür.”⁵¹⁴

Öyleyse din önderlerimizi iyi ve doğru tanıyıp, onların izinde gidelim. Zirâ onlar, edebiyat yapılarak, folklorik yaklaşımlarla, yüzeysel kutlamalarla geçitirilmeyecek kadar çok değerli ve önemli şahsiyetlerdir. Bu bağlamda Hz. *Mevlânâ*'yı doğru anlamak da onun eserlerini bir bütün olarak okuyup değerlendirmek ve onun hayatına bütüncül bir yaklaşımla bakıp günümüze taşıyabilmekle mümkündür.

Çalışmamıza *Mevlânâ*'nın kendi mersiyesi olan, ama herkese bir şeyler söyleyen hikmetli birkaç gazeli ile son veriyoruz:

Biz gittik, kalanlar sağ olsun, hoşça kalsınlar. Doğan mutlaka ölür. O kadar koşmayın, o kadar yorulmayın, şu yerin altında çırak

511 *Mesnevî*, I, 410.

512 *Mesnevî*, V, 1787.

513 Gençosman, *Hız. Mevlânâ'nın Rubâileri*, 536. rubâi.

514 Tahir Büyükkörükçü, *age*, s, 110.

ne olmuşsa, usta da o olmuştur... Gideceğin yerde yalnız kalmayı istemiyorsan, hayırdan, iyilikten, ibadetten evladın olsun...⁵¹⁵

Bir zamanlar çocuk olduk, okula gittik. Bir zamanlar da sevdiklerimizimizin yüzlerini görmeye avunduk, ama sonu ne oldu bu maceranın bilir misin? Dinle: Bir bulut gibi geldik, bir rüzgâr gibi geçtik.⁵¹⁶

Çocukluk çağları geçti, gençlik demleri bitti. Arkadan kocalma günleri erişti, artık cihândan uçmaya bak! Her misafirin konuklu hakkı üç gündür. Efendi üç gün oldu artık, kalk, çek arabanı!⁵¹⁷

Hem safım, duruyum, hem de tortuluyum.

Hem çok yaşlıyım pîrim, hem küçücük bir çocuğum,

Ben ölürsem, sakın bana 'öldü' demeyin.

Aslında ben, ölü idim, dirildim, beni dost aldı götürdü.⁵¹⁸

Öldüğüm gün, tabutum götürülürken bende bu dünya derdi var sanma.

Benim için ağlama, yazık vah vah deme; şeytanın tuzağına düşersen, o zaman eyvâh demenin sırasındır.

Cenazemi gördüğün zaman firak/ayrılık deme; benim buluşmam/kavuşmam işte o zamandır.

Beni toprağa verdikleri zaman elvedâ, elvedâ demeye kalkışma, mezar cennet topluluğunun perdesidir.

515 Mevlânâ, *Divan-ı Kebîr*, II, 692.

516 Gençosman Hz. Mevlânâ'nın Rubâîleri, 1084. rubâî.

517 Gençosman, Hz. Mevlânâ'nın Rubâîleri, 1181. rubâî.

518 Can Şefik, Hz. Mevlânâ'nın Rubâîleri, 573. rubâî.

Batmayı gördün değil mi? Doğmayı da seyret, güneşle aya batmaktan hiç zarar gelir mi?

Yere hangi tohum ekildi de bitmedi? İnsan tohumu bitmeyecek diye şüpheleniyor musun?

Hangi kova kuyuya salındı da dolu dolu çıkmadı; can Yusuf, ne diye kuyuda feryat etsin!

Toprağa konduğumu sanıyorsun değil mi? Ayağımın altında bu yedi gök vardır.⁵¹⁹

Mutlak varlık yoklukları meydana getirip durur. Yokları var edenin iş yurdu, yokluk değil de nedir?

Hiç kimse, karalanmış kâğıda yazı yazar mı yahut fidan dikilmiş fidanlığa tekrar fidan diker mi?

Yazmak için yazılmamış bir kâğıt arar. Ekilmemiş yere tohum saçar.

Sen de kardeş, tohum ekilmemiş bir toprak ol, yazılmamış beyaz bir kâğıt kesil de,

“Nûn vel kalem”⁵²⁰ yazısı ile şeref kazan da, o kerem sahibi kalbine irfan tohumu eksin.⁵²¹

519 Mevlânâ, *Divan-ı Kebîr*, III, 169; Fûrûzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s, 155-156.

520 “Nûn/Hokka aşkına! Kalem ve o yazarların yazdıkları aşkına!” 68 Kalem 1.

521 *Mesnevî*, V, 1960-1965.

Kaynaklar

- Abdullah Siracüddin, **Tilâvetü'l-Kur'âni'l-Mecid**, Medine, 1402.
- Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, İstanbul, 1981.
- Akpınar Ali, **Kur'ân Niçin ve Nasıl Okunmalı?** Konya, 1998, 2000.
- Ali el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl**, Müessesetür'-Risâle, Beyrut, 1993.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, **el-Câmiu's-Sahih**, el-Âmire, İstanbul, 1353.
- Bursevî, İsmail Hakkı, **Ruhu'l-Mesnevî**, (Neşre hazırlayan: İsmail Güleç), İstanbul, 2004.
- Büyükkörükçü Tahir, **Mevlânâ ve Mesnevî Göziyle Peygamber Efendimiz**, İstanbul, 1970.
- Can Şefik, **Hz. Mevlânâ'nın Rubâileri**, Ankara, 1990.
- Can Şefik, **Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi**, İstanbul, 2002.
- Can Şefik, **Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri**, İstanbul, 1995.
- Ceyhan Semih, **"Mesnevî"**, DİA.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, **es-Sünen**, Kahire, 1386.
- Ebû Davûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistâni, **es-Sünen**, Beyrût, ty.
- Eflâkî Ahmet, **Âriflerin Menkıbeleri**, (Çeviren: Tahsin Yazıcı), İstanbul, 1964.
- Ersoy Mehmet Akif, **Safahât**, DİB Yayınları, Ankara 1992.
- Fürûzanfer, **Mevlâna Celâleddin**, (Çeviren: F. Nafiz Uzluk), İstanbul, 1986.
- Gençosman M. Nuri, **Mevlânâ'nın Rubâileri**, İstanbul, 1994.
- Gölpınarlı Abdülbâki, **Mesnevî ve Şerhi**, İstanbul, 1985.

- Güllüce Hüseyin, **Kur'an Tefsiri Açısından Mesnevî**, İstanbul, 1999.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekir, **Mecmau'z-Zevâid**, Beyrut, 1967.
- H. Ali b. Ebî Tâlib, **Nehcü'l-Belâğâ**, (Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı), Kum, 1981.
- İbn Abdilber, Ebû Amr Yûsuf, **Câmiu'l- Beyânî'l-İlim ve Fadlihî**, Kahire, 1975.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdü'l-Meâd**, Beyrut, 1987.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ , **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm**, Beyrut, 1982.
- İbn Mâce, **es-Sünen**, İstanbul, ty.
- İbnü'l-Esîr, el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, **en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadis**, Kahire, 1963.
- İmam A'zâm, **Fikh-ı Ekber**, İmam-ı A'zâm'ın Beş Eseri, (Çeviren: Mustafa Öz), İstanbul, 1981.
- Kabaklı Ahmet, **Mevlânâ**, İstanbul, 1984.
- Karaismailoğlu Adnan, **Mevlânâ Celâleddin Rûmî Mesnevî**, İstanbul, 2004.
- Karakoç Sezai, **Mevlânâ**, İstanbul, 1996.
- Kâsimî, Muhammed Cemalüddin, **Mehâsinü't-Te'vil**, Kahire, ty.
- Kefâfî, Muhammed Abdüsselâm, **Mesnevî Celâlüddin er-Rûmî**, Beyrut, 1966.
- Koçkuzu Âli Osman, **'Mektuplar'**, Tasavvuf Dergisi, Ankara 2002, Sayı IX.
- Konuk, A. Avni, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi**, İstanbul, 2004.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, **el- Câmî' li-Ahkâmî'l- Kur'an**, Beyrût, ty.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, **et-Tezkâr fi Efdâli'l-Ezkâr**, Beyrut, 1986.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, **Teftîhu'l-Kur'ân**, İstanbul, 1996.
- Mevlânâ Celâleddin, **Divan-ı Kebîr**, (Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı), Ankara, 2000.
- Mevlânâ Celâleddin, **Fihî Mâfih**, (Çeviren: Meliha Ülker Tankâhya), İstanbul, 1985.
- Mevlânâ Celâleddin, **Mecâlis-i Seb'a**, (Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı), Konya, 1965.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf, **Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmî's-Sağîr**, Beyrût, 1972.
- Müslim b. Haccâc, **el-Câmiu's- Sahih**, Mısır, 1955.
- Nedvî Ebu'l-Hasen, **İslam'da Fikir ve Davet Önderleri**, (Çeviren: Yusuf Yılmaz), İstanbul, ty.
- Nesâî Ebu Abdirrahman, **es-Sünen**, Beyrut, ty.
- Ömer Neseî, **Metn-i Akâid**, Kesteli Haşiyesi ile birlikte, İstanbul, 1966.
- Önder Mehmet, **Mevlâna (Hamdım-Pişdim-Yandım)**, Ankara, ty.
- Önder Mehmet, **Mevlânâ Müzesi Rehberi**, Ankara, ty.
- Öngören Reşat, **"Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî"**, DİA.

- Pakalın, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1983.
- Said Havva, **el-Esâs fî's-Sünne**, İslam Akâidi, (Çeviren: Heyet), İstanbul, 1992.
- Suyûtî, Celâlüddin, **el-Camiu's-Sağîr**,
- Suyûtî, Celâlüddin, **el-İtkân fî-Ulûmi'l-Kur'ân**, Mısır, 1978.
- Suyûtî, Celâlüddin, **ed-Dürri'l-Mensur fî'l-Tefsîri'l-Me'sûr**, Beyrut, 1983.
- Şimşek M. Said, **'Asr-ı Saadette Kur'ân'ın Anlaşılması**, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm, İstanbul, 1994.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l Kur'ân**, Beyrut, 1988.
- Tahirî'l-Mevlevî, **Mesnevî Şerhi**, İstanbul, 1971.
- Timizî Ebu İsâ, **es-Sünen**, Mısır, 1975.
- Yaylalı Kamil, **Mevlânâ'da İnanç Sistemi**, Konya, 1974.
- Yeniterzi Emine, **Mevlânâ Celâleddin Rûmî**, Ankara, 1997.
- Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, **el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrut, 1972.
- Ziyâ Paşa, **Harabât**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1291.

Mevlânâ Gözüyle Kur'ân'a Bakış

Hız. Mevlânâ, ömrünü şu üç kelimedede özetler:
*Ömrümün mabsulü üç sözdür hemân
Ham idim, piştim ve yandım el-Aman*

Onun bu aşamalardan geçmesi hem kendisi için, hem de başkaları içindir. Zira toplum önderleri, yalnızca kendileri için yaşamazlar.

Biz bu çalışmamızda Kur'ân'ın özü ve onun bir çeşit tefsiri sayılan Mesnevî'nin Kur'ân'a bakışını, dolayısıyla da Mevlânâ'nın Kur'ân anlayışını ortaya koymaya gayret ettik.

Çalışmamızda ağırlıklı olarak Mesnevî'den, zaman zaman da Mevlânâ'nın diğer eserlerinden alıntılar yaptık.

Mevlânâ'nın Kur'ân anlayışını, Kur'ân'a bakışını, Kur'ân'ın Mevlânâ'da ne ifade ettiğini ortaya koyarken daha çok onun Mesnevî'sine baktık, ondan iktibaslarda bulunduk. Çünkü onun Mesnevî'si, Kur'ân âyetleriyle doludur ve bu yüzden o, Kur'ân'ın bir çeşit tefsiri sayılmıştır.

ISBN 9944-5490-9-7

9789944549097

